
Aako Korpela

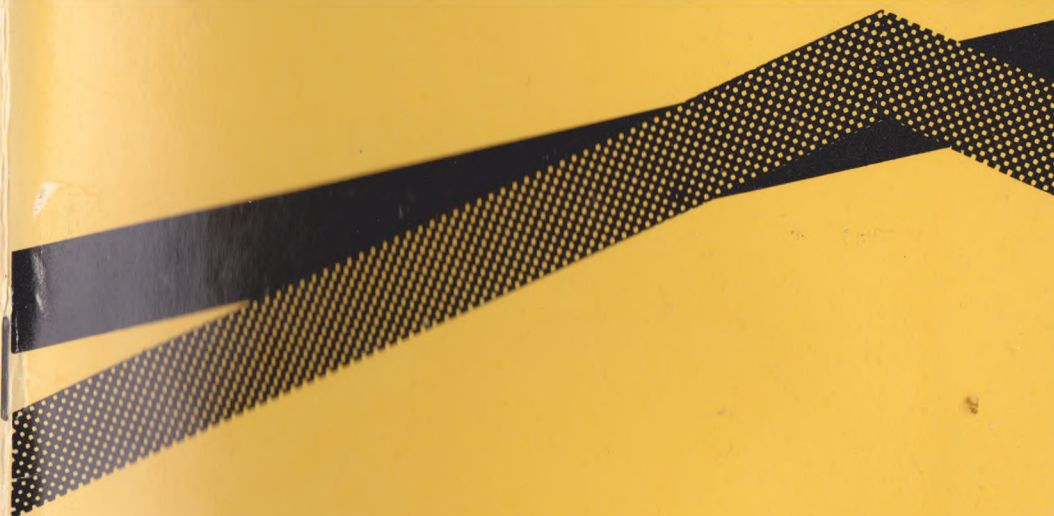
TURUMAJANDUSE PÕHIJOONED

Vastuseid küsimustele,
millest sõltub tootmine ja tarimine,
nõudmine ja pakkumine,
kuidas saadakse ja jagatakse rahvatulul
millest tuleneb palga erinevus
mis kujundab kaunilt mille poolest
erinevad töis- ja vaagkonkurentel
mitul liiki raha on olemas? milline on
väliskaubanduse ja käibiva paberiraha
hulga seos? missugused on
majanduselu neli tähtsamat muutust
mis määrab konjunkturi? kuidas sobitatakse
omavahel inflatsioonit ja tähtslikku
tööhõivett mis mõeldi tösta palke,
põhjusemala inflatsioonit kuidas
möödetakse elatustaset?
Ja veel paljude muude.

Asko Korpela

TURU- majanduse

PÕHIJOONED

ASKO KORPELA

ASK-1276

TURUMAJANDUSE PÕHIJÕONED

Soome keelest tõlkinud
UNO MERESTE

TALLINN „OLION”

Originaali tiitel:

Asko Korpela
KANSANTALOUTEMME PERUSPIIRTEET
Viides painos
Tampere 1974
Hämeen Kirjapaino Oy

Kujundanud A. Säde

TL—3—90

ISBN 5—450—01409—0

© Tõlge eesti keelde.
Kirjastus „Olion“, 1991

SISUKORD

Eessõna	5
1. RAHVAMAJANDUSLIK KÄIVE	7
1.1. Tarbija, ettevõtja ja majanduselu	7
1.2. Huviste käive rahvamajanduses	8
Tarbimissektor	8
Tootmissektor	9
1.3. Raharinglus	10
Kordamisküsimusi	11
2. SOOME RAHVAMAJANDUS	12
2.1. Üldnõudlus	13
Eratarbimine	13
Erakapitali moodustamine	14
Rahva ühisnõudlus	16
Väljavedu	17
2.2. Üldpakkumine	19
Tootmine	19
Sissevedu	22
2.3. Rahvamajanduse kogutoodang ja rahvatulu	23
Rahvatulu mõisted	23
Rahvamajanduse areng ja rahvusvahelisi võrdlusi	25
3. TULUD JA NÕUDLUS	29
3.1. Tulud ja tarbimine	30
Perekond ja rahvamajandus	32
3.2. Kapitalimahutused ja rahvamajanduse tasakaal ...	32
Säästmis- ja investeerimisotsuste erinevused	33
Säästude ja kapitalimahutuste võrdsus	34
Kordamisküsimusi	36
4. TOOTMINE JA TULUDE KUJUNEMINE	37
4.1. Tootmine ja tootmistegurid	37
Alternatiivsed tootmisvõimalused rahvamajan- duses	38
Tootmistegurite ja toodangu nõudlus	39
Alaneva tootlikkuse seadus	40
Suurtootmise eelised	41
Tootmistegurite mõju toodangule	42

4.2. Tulude kujunemine	43
Tööjõu pakkumine ja palk	44
Kapital ja kasv	48
Kasum kui arengupeibutis	50
Kordamisküsimusi	51
5. HIND, KÄITIS JA VÕISTLUS	53
5.1. Nõudlus, pakkumine ja hind	53
Nõudluse elastsus	55
5.2. Käitiste kulud ja hind	57
Tootmiskulud	57
Omahind	59
Kasum ja kulude üldsumma	61
5.3. Käitistevaheline võistlus	63
Võistlus tegelikkuses	64
Kordamisküsimusi	65
6. VÄLISKAUBANDUS JA RAHANDUS	66
Väliskaubanduse ja rahanduse seostatus	66
6.1. Miks tegeldakse väliskaubandusega	67
Tootmisvõimaluste erisused	68
Suurtootmise eelised ja väliskaubandus	68
6.2. Rahanduse alused	68
Raha pakkumine	69
Raha nõudluse motiivid	70
Raha ülesanded	71
Raha hulga reguleerimine	71
Kordamisküsimusi	73
7. MUUTUSED MAJANDUSES JA MAJANDUSLIK	
KASV	74
7.1. Majanduse muutused	74
7.2. Elatustase ja majanduse kasv	77
Kordamisküsimusi	79
Majanduse oskussõnu	
Soome—eesti	80
Eesti—soome	87

EESSÕNA

Eesti majanduses peaksid tulevikus mängima silmapaistvat osa turumajanduslikud elemendid. Seda näevad ette nii Eesti isemajandamise koondkontseptsioon kui ka isemajandamise seadus, mille Eesti Ülemnõukogu võttis vastu 1988. aastal. Teiselt poolt eeldavad turumajanduses toimivate põhimõtete ja majanduslike regulaatorite tundmist ka meie ettevõtete aina tihenevad sidemed välisfirmadega, kes töötavad arusaadavalt turumajanduse oludes. Eriti oluline on suuta turumajanduslikes põhimõistetes hästi orienteeruda väliskapitali osavõtul moodustatud ühis- ja segafirmadesse tööle minevatel inimestel, sest neil tuleb lävida pidevalt töökaaslastega, kes mõtlevad hoopis teistsugustes majanduslikes kategooriates, kui meil seda viimaste aastakümnete jooksul on õpetatud.

Erinevused käsumajandusliku plaanimajanduse ning turumajanduse vahel on vägagi suured. Tulevikus on kindlasti tarvis koostada või tõlkida üksikasjalikumaid töid, milles neid kaht majandussüsteemi eelarvamusteta kõvutatakse. Esialgu on tarvis püüda tutvuda turumajanduse põhimõistetega kas või linnulennultki, ent siiski teatavas kindlas loogilises süsteemis, mitte aga tükkahaaval ja üksnes illustreeritiivselt, nagu neist siiani meie ühiskonnateadustes arendatud lauskriitika taustal juttu on olnud.

Turumajandusest üldse ja selle paljudest eriprobleemidest on maailmas olemas tohutu hulk kirjandust. Vaadates aga ringi, mida sellest kohe, kiiresti, ilma pikema venitamiseta eesti keeles välja võiks anda ja mille kiire väljaandmine võiks meie praegustes trükioludes reaalne olla, on raske leida midagi sobivat. Helsingi Kaubandusülikooli (Helsinki Kauppakorkeakoulu) õppejõu Asko Korpela lühimonograafia näib selleks sobivat paremini kui paljud muud. Esiteks on see tööpoolest väga lühike, kuid sellest hoolimata omamoodi täielik, hõlmates väga laia hulga nii makro- kui mikroökonomilisi mõisteid. Teiseks on see kergesti arusaadav ja populaarselt esitatud, sealjuures siiski vaba odava piltlikkuse taotlemisest, mis võiks vähendada töö teaduslikku usutavust. Kolmandaks ei eelda

sellega tutvumine mitte mingisuguseid majandusalaseid ega ka matemaatilisi eelteadmisi, ühtaegu võib seda raamatukest käsitada aga ka kui lühikest sissejuhatust tänapäeva kvantitatiivsesse majandusteooriasse.

Lugejat ei tohiks häirida, et tekstis esitatud arvandmed on juba enam kui poolteist aastakümnet vanad. Raamatu eesmärgiks pole ju tutvustada Soome majanduse tänapäevaseisundit ja selle kõige viimaseid saavutusi (ehkki needki väärksid kindlasti tutvumist), vaid turumajanduse üldpõhimõtteid. Muidugi võiksid arvnäited pärineda ka mõne hoopis kaugema maa majanduselt või olla ka puhtalt tinglikud, nagu seda kirjanduses laialt kasutatakse. Et nad on Soome kohta, kellega meie majanduslikud olud olid veel sajandi alguskümnenditel vägagi sarnased, peaks muutma esitatud arvnäitestiku meile eriti lähedaseks. Kui kellelgi tekib huvi, kuidas Soome majandus on arenenud viimaste aastakümnete jooksul, võib leida hõlpsasti verivärskeid andmeid Soome statistika-aastaraamatuist, mis on meie teaduslikes raamatukogudes kättesaadavad.

Kellele pärast selle raamatukese läbilugemist tundub, et saadud pilt turumajanduse põhimõistestikust on siiski veel lünklik või ebapiisav, võiks pöörduda kõigepealt sellesama autori sama teemat käsitleva, ent ligi neli korda mahukama teose poole (Asko Korpela. Kansantaloutemme osat ja kokonaisuus. Kolmas painos. Tampere, 1974. 335 lk.), mille struktuur on samasugune, s. t. seal on samad peatükid nagu käesolevas, ent iga peatüki käsitlust on tunduvalt laiendatud. Ohtra lisaainese hulgas sisaldub ka turumajanduslike mõistete ja seoste matemaatiline käsitus.

Raamatu lõppu oleme lisanud tekstis sagedamini esinevate majandusterminite soome-eesti ja eesti-soome sõnastiku. Loodame, et sellest võiks teatud abi olla soomekeelse majandusteadusliku kirjanduse lugemisel, kui käesolev raamat on suutnud selle vastu huvi äratada.

August, 1989.

Prof. Uno Mereste

1. RAHVAMAJANDUSLIK KÄIVE

1.1. TARBIJA, ETTEVÖTJA JA MAJANDUSELU

Iga päev teeme midagi, milles peegeldub meie majanduslikkus ja osavõtt majandusest. Sööme ja joome, teeme tööd ja veedame vaba aega, meil on sissetulekuid ja väljaminekuid. Viis, kuidas lahendame igapäevase elu küsimusi, iseloomustab meie majanduslikku käitumist. Kui otsustame minna otse üle turuplatsi või läbi metsatuka, selle asemel et minna piki tänavaid ringi, käitume oma jalavaeva vähendamiseks majanduslikult. Kui saame valida mitme võimaluse vahel, valime tavaliselt endale soodsama ehk majanduslikuma variandi. Majanduslik käitumine eeldab, et kõigist pakutavaist võimalusist valitakse see, mis tagab taotletava tulemuse kõige väiksemate kuludega.

Pea kõigil valikuvõimalustel on oma hind. Tarbekaubad iseteeninduskaupluses, ülikonnad ja muud valmisriided rõivakaupluses, juukselõikamine juuksuritöökojas, teatripiletid, paberi- ning tänavapuhastusmasinad, kaubaagendi, õpetaja ja põllumehe töö — neil kõigil on oma hind. Soodsaima võimaluse leiame hindade kõrvutamise teel.

Riigi majandusele koosneb neist miljonitest hindade alusel tehtavaist majanduslikest otsustest, mida kõik kodanikud iga päev, nädalast nädalasse ja aastast aastasse tarbijatena ja tootjatena teevad. Meil on igaühel tähta majanduslikus mõttes kaks ülesannet:

1) **tarbijaina** otsustame, kuidas me kasutame oma tulusid, s. o. mida me tarbime;

2) mõned meist võtavad osa ka tootmisest. **Tootjaina** on meil võimalik kaasa rääkida selle otsustamisel, mida ja mis viisil majanduses toodetakse.

Olgu tegemist kas tarbimist või tootmist puudutavate ülesannete lahendamisega, mõlemal juhul on paljude võimaluste seast kõige soodsama leidmisel majanduslikkus tähtsaim juhtumõte.

Kogu majandusele seisukohalt vaadatuna on tootmist ja tarbimist puudutavad otsused, mida tarbijad ja ettevõtjad teevad, omavahel hõlmastavalt heas kooskõlas. Isegi siis, kui nad ei vasta täpselt üksteisele, on olemas midagi nägematu jõu taolist, mis paneb nad üksteisega hästi kokku

Majanduslikkus tähendab kõige soodsama võimaluse valimist.

Igal valikuvõimalusel on oma hind.

Kulutab igaüks, paljud võtavad osa ka tootmisest.

sobima. Selles ei oleks midagi imekspandavat, kui iga pere toodaks ise suurema osa sellest, mida peres tarbitakse, või kui majanduslikke hüviseid võidaks osta sõprade või naabrite käest. Nii see aga ei ole. Suurem osa tooteist valmistatakse tundmatute tarbijate jaoks, toodetakse ilma kindla aadressita, turu tarbeks.

Kuidas näiteks helsingilased võivad iga öösi rahumeeli magada, muretsemata selle pärast, et on tarvis teha lõpmatu hulk majanduslikke otsuseid, mõningaid juba mitu aastat varem, et lähima kaupluse riuleil võiks olla järgmisel hommikul just neid tarbekaupu, mida nad vältimatult vajavad? Isegi nüüdisaegsed raalid ei suudaks poole miljoni helsingilase igapäevaste tarvete rahuldamise eest hoolitseda. Ja ometi saab iga pereema hommikul oma turukorvi panna just seda, mida ta osta tahab. Majanduselu on selle eest hoolitsenud. Mis see majanduselu siis õigupoolest on? Ja missugused on meie isiklikud suhted tolle tarbija ja tootja, tulusaaja ja tulukasutajaga? Neile küsimustele kavatsamegi järgnevas vastuseid otsida.

1.2. HÜVISTE KÄIVE RAHVAMAJANDUSES

TARBIMISSEKTOR

Soomes on üle miljoni perekonna. On suuri ja väikesi peresid, suurte ja väikeste tulude saajaid, rikkaid ja vaeseid. Kõigile peredele on siiski ühine see, et neis toimub tarbimisele eelnevate valikute ehk tarbimisotsuste tegemine. Perekond ja kodune majapidamine ehk kodumajand¹ on tarbimist otsustav üksus. Igas peres otsustatakse, missuguseid kaupu ja kui palju osta. Igal perel on oma arusaamine sellest, kuidas oma tulusid kasutada. Tarbimise üldmaht sõltub arusaadavalt perekonna, või kui vaadelda kogu rahvamajandust, siis tarbimissektori tulude suurusest. Rahvamajanduse tarbimise üldmaht saadakse, kui liidetakse kokku kõigi kodumajandite tarbimine. Ajakirjanduses avaldatavad andmed eratarbimisest (nn. isiklikust tarbimisest) tähendavad just kõikide kodumajandite ehk rahvamajanduse tarbimissektori tarbimise summat.

Perekond on tarbimist
otsustav üksus.

¹ Kasutame edaspidi koduse majapidamise kui majandusüksuse kohta terminit kodumajand (soome keeles *kotitalous*, saksa keeles *der Haushalt*, die *Haushaltung*, die *Haushaltswirtschaft*, vene keeles *домашнее хозяйство*, inglise keeles *household economy*). Tõlkija märkus.

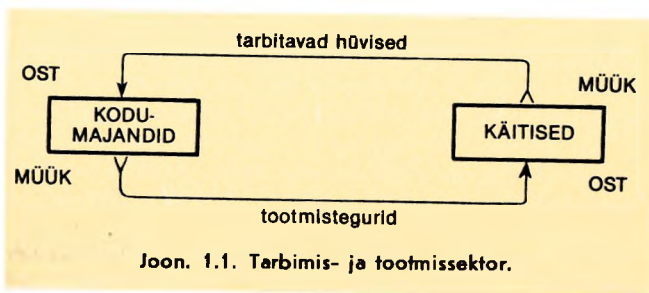
Ent kust saab tarbimissektor oma tulud? Vastus on lihtne: tulusid saadakse, kui midagi müüakse. Mida tarbimissektoril on müüa? Lõppude lõpuks kuuluvad ju kõik tootmistegurid, s. o. vahendid, millega tooteid valmistatakse, tootmissektorile. Tootmistegurid jaotatakse kolme peärühma: töö, kapital ja loodusvarad. Nende tootmistegurite müügist ehk tootmise vajadusteks loovutamise saavad perekonnad, seega tarbijad, oma tulud. Töö eest saadakse palka, kapitali eest saadakse kasvikut (intressi) ja loodusvarade tootmisotstarbelise loovutamise eest renti (üüri). Niisiis saavad kodumajandid oma tulud nende käsutuses olevate tootmistegurite teenuste müümisest. Tulude eest hangivad kodumajandid neile vajalikke hüviseid.

Tootmistegurid kuuluvad tarbijale.

Tulud mõjustavad tarbimisotsuseid.

Perekonnad teevad tarbimisotsuseid oma tulude piires.

Tarbimissektorist väljub tootmistegurite voog (vt. joon. 1.1) ja kulutussektorisse tuleb sisse kulutatavate hüviste (tarbekaupade) voog.

TOOTMISSEKTOR

Nende kahe voo ühes otsas on tootmissektor. Tootmis-sektori moodustavad käitised (ettevõtted), kus tehakse kõik tootmist puudutavad otsused. Talu ja tehas on käitis-tena omavahel täiesti võrreldavad. Mõlemas tehakse toot-misalaseid otsuseid. Mõlemad ostavad tarbijalt tööd, kapi-tali ja loodusvarasid ja müüvad neile tarbekaupu. See, et talu on tihtipeale tarbimisüksus, ei muuda midagi. Talu-pidaja teeb eraldi otsuseid selle kohta, mida talus toota, ja eraldi selle kohta, mida ta ise ja tema pere tarbib; niisamuti nagu tehase direktor otsustab eraldi, mida tehases toota ja mida tema enda pere tarbib.

Tarbimise kohta otsuste tegemisel võetakse arvesse kasu-tada olevad tulud, sellal kui toodangut puudutavate otsuste tegemisel peetakse silmas eri tootmisvariantide puhul tekki-

Tootmist puudutavad otsused tehakse käi-tistes.

sobima. Selles ei oleks midagi imeks pandavat, kui iga pere toodaks ise suurema osa sellest, mida peres tarbitakse, või kui majanduslikke hüviseid võidaks osta sõprade või naabrite käest. Nii see aga ei ole. Suurem osa tooteist valmistatakse tundmatute tarbijate jaoks, toodetakse ilma kindla aadressita, turu tarbeks.

Kuidas näiteks helsingilased võivad iga öösi rahumeeli magada, muretsemata selle pärast, et on tarvis teha lõpmatu hulk majanduslikke otsuseid, mõningaid juba mitu aastat varem, et lähima kaupluse riitele võiks olla järgmisel hommikul just neid tarbekaupu, mida nad vältimatult vajavad? Isegi nüüdisaegsed raalid ei suudaks poole miljoni helsingilase igapäevaste tarvete rahuldamise eest hoolitseda. Ja ometi saab iga pereema hommikul oma turukorvi panna just seda, mida ta osta tahab. Majanduselu on selle eest hoolitsenud. Mis see majanduselu siis õigupoolest on? Ja missugused on meie isiklikud suhted tolle tarbija ja tootja, tulusaaja ja tulukasutajaga? Neile küsimustele kavatsamegi järgnevas vastuseid otsida.

1.2. HÜVISTE KÄIVE RAHVAMAJANDUSES

TARBIMISSEKTOR

Soomes on üle miljoni perekonna. On suuri ja väikesi peresid, suurte ja väikeste tulude saajaid, rikkaid ja vaeseid. Kõigile peredele on siiski ühine see, et neis toimub tarbimisele eelnevate valikute ehk tarbimisotsuste tegemine. Perekond ja kodune majapidamine ehk kodumajand¹ on tarbimist otsustav üksus. Igas peres otsustatakse, missuguseid kaupu ja kui palju osta. Igal perel on oma arusaamine sellest, kuidas oma tulusid kasutada. Tarbimise üldmaht sõltub arusaadavalt perekonna, või kui vaadelda kogu rahvamajandust, siis tarbimissektori tulude suurusest. Rahvamajanduse tarbimise üldmaht saadakse, kui liidetakse kokku kõigi kodumajandite tarbimine. Ajakirjanduses avaldatavad andmed eratarbimisest (nn. isiklikust tarbimisest) tähendavad just kõikide kodumajandite ehk rahvamajanduse tarbimissektori tarbimise summat.

Perekond on tarbimist
otsustav üksus.

¹ Kasutame edaspidi koduse majapidamise kui majandusüksuse kohta terminit kodumajand (soome keeles *kotitalous*, saksa keeles *der Haushalt*, *die Haushaltung*, *die Haushaltwirtschaft*, vene keeles *домашнее хозяйство*, inglise keeles *household economy*). Tõlkija märkus.

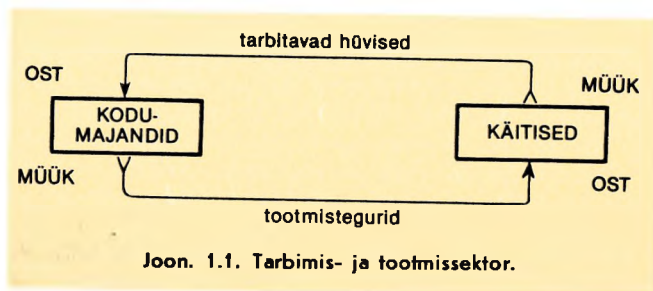
Ent kust saab tarbimissektor oma tulud? Vastus on lihtne: tulused saadakse, kui midagi müüakse. Mida tarbimissektoril on müüa? Lõppude lõpuks kuuluvad ju kõik tootmistegurid, s. o. vahendid, millega tooteid valmistatakse, tootmisteguritele. Tootmistegurid jaotatakse kolme peärühma: töö, kapital ja loodusvarad. Nende tootmistegurite müügist ehk tootmise vajadusteks loovutamisest saavad perekonnad, seega tarbijad, oma tulud. Töö eest saadakse palka, kapitali eest saadakse kasvikut (intressi) ja loodusvarade tootmisotstarbelise loovutamise eest renti (üüri). Niisiis saavad kodumajandid oma tulud nende käsutuses olevate tootmistegurite teenuste müümisest. Tulude eest hangivad kodumajandid neile vajalikke hüviseid.

Tootmistegurid kuuluvad tarbijale.

Tulud mõjustavad tarbimisotsuseid.

Perekonnad teevad tarbimisotsuseid oma tulude pilres.

Tarbimissektorist väljub tootmistegurite voog (vt. joon. 1.1) ja kulutussektorisse tuleb sisse kulutatavate hüviste (tarbekaupade) voog.

Joon. 1.1. Tarbimis- ja tootmissektor.

TOOTMISSEKTOR

Nende kahe voo ühes otsas on tootmissektor. Tootmis-sektori moodustavad kärjed (ettevõtted), kus tehakse kõik tootmist puudutavad otsused. Talu ja tehas on kärjed omavahel täiesti võrreldavad. Mõlemas tehakse tootmisalaseid otsuseid. Mõlemad ostavad tarbijailt tööd, kapitali ja loodusvarasid ja müüvad neile tarbekaupu. See, et talu on tihti peale tarbimisüksus, ei muuda midagi. Talupidaja teeb eraldi otsuseid selle kohta, mida talus toota, ja eraldi selle kohta, mida ta ise ja tema pere tarbib; niisamuti nagu tehase direktor otsustab eraldi, mida tehases toota ja mida tema enda pere tarbib.

Tarbimise kohta otsuste tegemisel võetakse arvesse kasutada olevad tulud, sellal kui toodangut puudutavate otsuste tegemisel peetakse silmas eri tootmisvariantide puhul tekki-

Tootmist puudutavad otsused tehakse kärjtes.

vaid kulusid. Kaupmees on samuti tootja, ehkki ta ei valmista midagi. Kaupmees toodab teenuseid, hoolitsedes selle eest, et ostjail oleks alati võimalik saada niisuguseid kaupu, mida ta vajab. Võibki öelda, et toode on lõplikult valmis alles siis, kui see on valmistamise ja jaotamise tulemusel jõudnud lõpptarbija kätte.

Toodang = tooted
+ teenused.

Tootmissektori moodustavad niisiis käitised, mis müüvad tarbijatele tarbekaupu ja ostavad tarbijailt toodangu valmistamiseks vajalikke tootmistegureid.

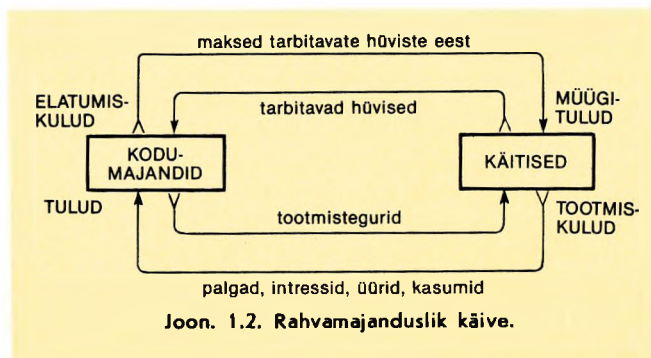
Kulud mõjustavad
tootmisotsuseid.

Käitised teevad oma tootmist puudutavaid otsuseid tootmiskulude alusel.

Tootmissektoris suundub tootmistegurite voog (vt. joon. 1.1), mis pärast tootmist läheb tarbekaupade voona tarbijatele. Nii toimub kaupade ja teenuste ringlus majanduselu kahe peamise sektori vahel.

1.3. RAHARINGLUS

Veel selgem, kui rahvamajanduses toimuv kaupade ja teenuste ringlus, on raharinglus. Kui võtame oma rahakotist rahatähe ja püüame mõttes jälgida tagasivaatavalt, kust see on saadud, on võrdlemisi lihtne avastada, et raha ringleb. Võib-olla oleme saanud selle rahatähe raamatukauplusest. Raamatukauplusse on see tulnud ostjalt, kes sai selle omakorda juuksurilt jne. Lõppude lõpuks juhivad rahatähe jäljed arusaadavalt Soome Panka, kes on selle käibesse lasknud võib-olla juba pool aastat tagasi.

Rahagi ringleb tegelikult majanduselu kahe peasektori vahel. Kui kujutleda mitte üksikut rahatähte, vaid näiteks kogu kuu palgasummat, siis saame selle hüvitusena tootmisesse tehtud tööpanuse eest. Tootmissektoris on meile

palgamaksmiseks kasutatav raha kogunenud toodangu müügist laekunud tuluna. Nii see raha ringleb. See tuleb tarbimissektoris sisse tuluna ja läheb sealt välja elatamiskuludena. Tootmissektoris tuleb raha sisse müügituluna ja läheb sealt jälle tarbijaile tootmiskuludena, mis koosnevad palgast, kasvikust ja üürist. Ka see osa tuludest, mis jääb järele, kui tootmiskulud on kaetud, nimelt kasum, jõuab lõpuks täielikult palkade, kasviku ja üüriga võrreldavate tuludena kodumajandite kätte tarbimissektoris. Joonisel 1.2 on kujutatud rahavoo ringkäik käitistest kodumajanditesse ja kodumajandest taas käitistesse.

Raha ringleb.

Kordamisküsimusi

1. Mida peetakse silmas, kui tehakse valik, missugune üks kolmest võrdselt tõhusast tööriistast osta?
2. Missugustest asjaoludest sõltuvad perekonna toitumis-, riie-
tumis- ja elamiskulud?
3. Kui olete väikeettevõtte omanik, missugustele asjaoludele keskendate tähelepanu masina ostmisel?
4. Püüa mõttes kujutleda, missugused vaheastmed on sinu seljas olev ülikond läbinud alates lambavilla pügamisest või puuvilla koristamisest.
5. Missugune võiks olla sinu tasuks oleva ümmargase mündi varasem teekond?

2. SOOME RAHVAMAJANDUS

Kas rahvamajandus on
suletud ring?

Eespool käsitleti rahvamajandust kahekordse suletud ringina, milles kaubad ja teenused ringlevad vastupäeva ja raha päripäeva. Kas rahvamajandus on ilma pea ja sabata nöiarering või igiliikur, mis peatumatult aina keerleb ja keerleb? On ja ei ole. Rahvamajandus on nii kaua igiliikur, kuni toodetakse ja tarbitakse ehk kuni inimesed elavad Maa peal. Huvistevoog liigub tootjalt tarbijale ja tootmistegurite voog tarbijalt tootjale. Raha ringleb tarbimissektori ja tootmissektori vahel. Ent need vood ei liigu siiski iseenesest.

Nõudlus on rahva-
majanduse liikuma-
panev jõud.

Rahvamajanduse liikumapanev jõud on **nõudlus**. Hüvis, mida keegi ei soovi osta, mida ei nõuta, ei käibi tootjalt tarbijale. Sedamööda, kuidas hüviste nõudlus väheneb, sedamööda väheneb ka tootmiseks vajalike tootmistegurite nõudlus. Kui agamingi hüvise nõudlus äkki suureneb, ilmub selle tootjaid nagu seeni pärast vihma. Tootjad tahavad osta moodiläinud toote valmistamiseks rohkem tööjõudu, rohkem toorainet, rohkem masinaid ja muid tootmistegureid. Kui Soome rahvas tahab osta telereid, algab ringkäik, milles telerid lähevad tootjalt tarbijale ja telerite valmistamiseks vajaliku tööjõu ja kapitali voog suundub tarbijalt tootjaile. Hüviste nõudlus ehk tarbijate ostusoovid saavad turul kokku toodete vooga. Igal eri tootel on oma nõudlus ja oma turg. Turg on kõikjal, kus hüviste nõudlus ja hüviste voog ehk nende pakkumine kokku saavad. Proua Tarbija ja proua Müüjatar hoolitsevad üle lähima piimapoe müügileti, et see ringkäik päevast päeva jätkuks. Kogu rahvamajandust hõlmaval turul kohtuvad kogu tarbimissektori nõudlus ja kogu tootmissektori pakkumine. Selles peatükis vaatleme Soome rahvamajandust hõlmaval turul teineteisega kohtuvat üldnõudlust ja üldpakkumist, samuti ka rahvamajanduse kogutoodangut ja rahvatulu.

Nõudlus ja pakkumine
kohtuvad turul.

2.1. ÜLDNÕUDLUS

Rahvamajandust hõlmaval turul saada olevaid hüviseid vajatakse neljaks tähtsamaks otstarbeks:

- 1) lõplikuks tarbimiseks perekondades,
- 2) käitistes uute hüviste tootmiseks,
- 3) meie kõigi, niihästi tarbijate kui tootjate ühistarvete rahuldamiseks ja
- 4) välismaale vedamiseks.

1972. a. oli Soome rahvamajanduse kogunõudluse maht 70,3 miljardit marka. See on tolle hüvistevoo maksumus, mille Soome rahvamajandust hõlmaval turul ilmnenuks nõudlus pani 1972. a. ringlema. Järgnevalt vaadeldakse tolle üldnõudluse koostist ja jaotumist nelja nõudluseringi vahel.

Tarbimine
Kapitali moodus-
tamine
Ohtskondlik nõudlus
Väljavedu

ERATARBIMINE

Üldnõudlust tekitavatest teguritest on eranõudlus kõige tähtsam. Isikliku ehk eratarbimise osatähtsus üldnõudluses oli 1972. a. 28,7 miljardit marka ehk 41%. Eratarbimise hulka kuulub kõik see, mida me kodudes kasutame oma vältimatute vajaduste rahuldamiseks või mugavuse eesmärgil, kõik kaubad ja teenused, mille eest me maksame oma netotulust. Kui kõigi soomlaste eratarbimise kulud kokku liita, saadakse üldine eratarbimine kogu rahvamajanduses, millest siin ongi jutt.

Eratarbimine =
vältimatus + muga-
vus.

Mida me tarbime? Missugune on eratarbimise koostis? Milleks tarbija oma tulusid kasutab? Põhimõtteliselt võib eraisikust tarbija kasutada oma tulusid täiesti oma suva kohaselt. Eri isikud peavad lugu eri asjadest. Üks peab kõige tähtsamaks mugavat korterit, teine tahab sõita moodsa autoga ja seetõttu rahuldub lihtsama korteriga. Soome keskmise tarbija nõudluse koostise saame rahvamajanduse üldtarbimise koostise vaatllemisel.

Tarbimine on
maitseasi.

Tabeli 2.1 andmetel võib teha mitu tähtsat järeldust tarbimise koostise ja selles kahekümne aasta (täpsemalt 22 aasta) kestel toimunud muutustele kohta.

1. Toidu- ja maitseained hõlmasid 1950. aastal tarbijate kuludest peaaegu poole, 70. aastate algul ainult pisut üle kolmandiku. Vältimatute elamiskulude osatähtsus on seega siis langenud ja andnud ruumi suuremat mugavust võimaldavatele kuludele.

2. Rõivastusele mineva kuludeosa suhtelisest vähenemisest hoolimata on meie riietus sõjajärgsete aastatega võrreldes paranenud, ent normaaloludes ja pikema aja jooksul rõivastuskulude osatähtsus väheneb.

Tabel 2.1.

Eratarbimise koostis

	1950. a. %	1972. a.	
		%	miljardit marka
Toit ja maitseained	46	35	10,1
Rõivastus	20	9	2,4
Elamu	16	20	5,8
Muud kulud	16	36	10,4
Kokku	100	100	28,7
Kestvalt tarbitavad kaubad	27	25	7,1
Kohe tarbitavad kaubad	56	47	13,5
Teenused	17	28	8,1
Kokku	100	100	28,7

3. **Elamukulude** (korteriüürid, mööbel, majapidamistarbed) osatähtsus on seevastu tõusnud. Elamukulude väiksus 1950. a. seletub osaliselt selleaegse üüriseadusega. Elamukulude osatähtsuse kasvu tähtsaim põhjus on siiski mugavuste lisandumine.

Elatustasemes
peegeldub mugavus.

4. **Muud kulud.** Parim tõend pärast sõda toimunud elatustaseme tõusust on kõigeks muuks, mitte aga vältimatuteks elatusvahendite ja rõivastuse hankimiseks ning eluaseme tarvis tehtavate kulude osatähtsuse võimas suurenemine. Tervishoiu, reisimise, õppimiskulude, vaba aja veetmise ja muude ainult kõrge elatustaseme puhul tarbitavate hüviste osatähtsus on kuludes kahekümne aastaga peaaegu kahekordistunud.

ERAKAPITALI MOODUSTUMINE

Tootmiskapital =
masinad + ehitised
+ laovarud.

Kui tallu ostetakse traktor või tehasesse masin või kui kaupmees suurendab oma kaubavaru, ei ole tegemist hüviste minekuga tootmissektorist tarbimissektoris, vaid traktor, masin ja varudele lisandunud kaubad siirduvad ühelt tootjalt teisele. Nii toimub tootmistegevuses vajaliku kapitali moodustumine.

Sellise mahutus- ehk investeerimistegevuse osatähtsus oli 1972. aasta üldnõudlusest 14,5 miljardit marka ehk 20%. See tähendab, et umbes iga viienda rahvamajanduses ringleva marga eest ostetakse kaupade ja teenuste

tootmisel kasutatavaid kaupu ehk umbes iga viies mark kulutatakse tootmisvajadustele.

Osa masinatest kasutatakse vanade, kulunud ja seetõttu kasutusest kõrvaldatavate masinate asendamisele, ent rohkem kui pooled brutomahutustest tähendavad tootmiskapitali tõelist kasvu. See tootmiskapitali kasv on tootmise täiustumise ja toodangu kasvu ning seega ka elatustaseme tõusu tähtsamaid eeldusi.

Osa toodetud kapitalihüvistest läheb kasutamiskõlbmatute kapitalihüviste korvamiseks.

Tabel 2.2.
Kapitalimahutused tootmisalati ja kaubarühmiti

	1950. a. %	1972. a.	
		%	miljardit marka
Põllu- ja metsamajandus	15	8	1,2
Tööstus	25	29	4,2
Kaubandus, veondus ja pangandus	21	27	3,9
Haldus, elamuomand jm.	38	36	5,2
Kokku	100	100	14,5
Elamud	25	26	3,8
Muud hooned	32	19	2,7
Maa- ja vesiehitus	21	18	2,6
Masinate ja seadmed	22	17	5,4
Kokku	100	100	14,5

Kapitalimahutustest moodustab masinate ja seadmete osatähtsus kaks viiendikku, kinnisvara (elamud, tootmishooned ja muud ehitised) osatähtsus on kolm viiendikku. Tootmise ja rahva heaolu seisukohalt oluline kapitalimoodustus on suurenenud keskmiselt 11% aastas. Kui võtta arvesse raha ostujõu langus, siis on see kasvanud 6,1% aastas.

Kapitali kasv on toodangu kasvu eeldus.

Majanduslikust seisukohast saab turul pakutavat hüviste hulka kasutada ainult kaheks otstarbeks: aasta jooksul toodetud hüvised võidakse „kas ära süüa või säästa“, s. t. tarbida või kasutada kapitali moodustamiseks. Kui aga kogu toodangut vaadelda sellest seisukohast, kes otsustab, kuidas seda kasutada, on parem jaotada seda teisiti. Tarbijad otsustavad oma perekondades, kuidas jaotub isiklik tarbimine, kütised otsustavad, kui palju moodustatakse erakapitali.

Rahvamajanduses otsustavad tarbija, ettevõtja ja riik.

RAHVA ÜHISNÕUDLUS

Kolmas tähtis otsustaja on ühiskondlik võim. Kuidas kasutada üht osa rahva tuludest, otsustavad kohalikesse omavalitsusvolikogudesse ja Eduskunda valitud rahvasaadikud. Teede ehitamine, avaliku korra kaitse ja riigikaitse nõuavad oma osa rahvamajanduse üldisest toodangust. Nende kulutuste üle otsuste tegemine pole mõeldav perekondades või käitistes. Rahva ühisenõudluse osa turu üldnõudluses oli 1972. aastal 11,8 miljardit marka ehk 17%. Rahva ühisenõudlusest jaotus tarbimisele 77% ja kapitalimoodustusele 23%.

Tähtsamad otsused rahva ühisvajaduste kohta tehakse riigimajanduses. Omavalitsuste tulud ja kulud hõlmavad ühtekokku umbes poole riigi tuludest ja kuludest. Omavalitsusi on ligikaudu 500, nii et ühe omavalitsusvolikogu osatähtsus on Eduskunnas tehtavate otsustega võrreldes suhteliselt väike. Riigi aastaeelarve ehk büdžeti tulude ja kulude koostis annab pildi ühiskondliku sektori ülesannetest ja nende omavahelisest tähtsusvahekorrast.

Valitsus ajab majanduspoliitikat eelarve abil.

Majanduspoliitika eesmärgiks on ühtlane kasv.

Sotsiaalpoliitika: rikka taskust vaese tasku.

Maksud on tasuta riigiasutuste osutatud teenuste eest.

1. **Majanduspoliitika.** Eelarve on valitsuse majanduspoliitika tähtsaim tööriist. Peale selle, et inimesed näeksid, kuidas neilt maksudega võetud riigitulusid kasutatakse, on rahva ühiskulude ja üldiste kapitalimahutuste vaatlemine ka puhtalt majanduspoliitika seisukohast kõigiti põhjendatud. Majanduspoliitika eesmärkide seas on tähtsaim säilitada rahvatulu ühtlast kasvutempot. Kuna rahva ühisenõudlus on suuremalt osalt ühe otsustaja — riigivalitsuse — määrata, siis on võimalik seda eranõudluse vähenedes suhteliselt kiiresti suurendada ning vähendada, kui eranõudlus paistab kujunevat normatiivsest suuremaks. Sel teel saab ühisenõudluse kõikumisi tasandada.

2. **Sotsiaalpoliitika.** Majanduspoliitika kõrval on sotsiaalpoliitika ajamine avaliku sektori tähtsamaid ülesandeid. Sotsiaalpoliitiliselt põhjendatud tulude siirdamine suurte tuludega inimestelt väikeste tuludega inimestele hõlmab mitmesugustes eri vormides umbes 45% kogu eelarve kulupoolest. Väärib tähelepanu, et siiratud tulud ei ole majanduslikus mõttes sugugi rohkem ühiskondlikud kulud kui kapitalimahutused.

Riiki võib võrrelda suure käitisega, mis toodab inimestele erilisi hüviseid, eeskätt teenuseid, mis on näha tabeli 2.3 kuludeosas. Riigil tuleb nende hüviste tootmiseks vajalikud tootmistegurid riigikulude eest osta. Avaliku korra, sotsiaalkindlustuse, elutähtsate riigiteede, koolide ja teiste asutuste teenuseid müüb riik tarbijatele maksude näol ja muude maksetena laekuvate hüvituste vastu. Tarbija

Soome 1974. aasta riigieelarve

Tabel 2.3.

	Miljonit marka		Osatähtsus	
Tulud				
Maksud				
tulu- ja varandusmaks	5306		31	
käibemaks	4643		27	
tootemaks	2745		16	
tollimaks	640		4	
muud maksud	1835	15169	11	89
maksed, lõivud, kasvikuud		1177		7
Uued riigilaenud		783		4
Kokku		17129		100
Kulud				
Õldkulud				
valitsus, Eduskund, kohus ja riigikaitse		2558		15
Sotsiaal- ja kultuurikulud				
haridus, teadus	2996		18	
sotsiaalkindlustus	1935		11	
tervishoid	1529	6460	9	38
Korter- ja sotsiaalpoliitika		1334		8
Toetused majandusettevõtetele				
äritegevus	2156		12	
põllumajandus	1884		11	
muud majandusharud	857	4897	5	28
Võlad, pensionid jm.		1880		11
Kokku		17129		100

seisukohalt võib panna riigi ühte ritta tootmissektoriga. Nii mõistatuna võib makse käsitada näiteks tasuna teede kasutamise, kooliõpetuse, haiglaravi jms. eest.

VÄLJAVEDU

Neljas üldnõudluse osa on väljavedu ehk eksport. Osa Soome rahvamajanduses valmistatud toodangust turustatakse välismaile, et rahuldada sealset nõudlust. Välisnõudluse osatähtsus üldnõudluses oli 1972. a. 15,2 miljardit marka. Sellest moodustavad teenused 2,1 miljardit marka. Väljaveo maksumus oli suhtelises väljenduses 21% — seega suuremgi kui mahutusteenõudlus ja ühiskondlik nõudlus. Väljaveo kogumaksumus oli 1972. aastal 1,7 korda

suurem kui 1962. ja umbes 6,7 korda suurem kui 1950. aastal. Alates 1958. aastast on väljavedu kasvanud kiiremini kui rahvatulu.

Tabel 2.4.

Soome väljavedu riigiti (%)

	1950	1960	1972
Suurbritannia	23	25	18
Rootsi	4	5	18
NSV Liit	8	14	12
Saksamaa LV	6	12	10
USA	7	5	5
Holland	8	6	4
Muud riigid	44	33	33
	100	100	100
EFTA riigid	6	7	25
EEC riigid	58	57	44
VMN-i riigid	12	20	16
Muud riigid	24	16	15
	100	100	100

Tabelist 2.4 on näha, et Inglismaa on olnud ja on praegugi tähtsaim ostjasriik Soome turul. NSV Liit on pärast sõda tõusnud Saksamaa asemele teisele kohale, ent kaotanud selle mõni aasta hiljem Rootstile. Rootsi toimuva väljaveo kasvu viimastel aastatel võib pidada tõendiks Soomest väljaveetavate kaupade kvaliteedi ja konkurentsivõime tõusu kohta. Tabelist selgub ka sõjajärgsetel aastatel Soome turul toimunud ostjaskonna laiendamine. Enne sõda oli Soome eriti sõltuv Suurbritannia ostusoovidest. Nüüd on Soome laienenud väliskaubandus ühtlasemalt jaotunud ja sõltuvus ainult ühe maa nõudlustest on märksa väiksem.

Väljaveo mitmekesisus-
tumine.

Tabel 2.5.

Väljaveo jaotumus hüvliiserühmiti (%)

	1950	1960	1972
Puidu- ja saetööstuse tooted	45	33	15
Paberitööstuse tooted	42	42	35
Metallitööstuse tooted	5	15	27
Põllumajandustooted	4	5	5
Muu väljavedu	4	5	18
	100	100	100

Tabel 2.5 räägib selget keelt Soome väljaveo mitmekesistumisest ning selle töötlemisastme tõusust. Veel 1950. a., mil väljaveo koostis oli ligikaudu niisamasugune kui enne sõda, oli puidu- ja paberitööstuse osatähtsus kogu väljaveost ligikaudu 90%. Paarkümmend aastat hiljem oli puidu- ja paberitööstuse osatähtsus veel ainult 50%. Väljaveo töötlusastme tõus väljendub puidu- ja paberitööstuse toodangu osatähtsuse vähenemisena ja teiste, s. o. metallitööstuse ning muu toodangu väljaveo tunduvas kasvus.

Väljaveo töötlusastme
tõus.

2.2. ÜLDPAKKUMINE

Eespool vaadeldi Soome rahvamajanduses aasta jooksul müügil olevate hüviste üldist hulka; pöörati tähelepanu sellele, mis otstarbel hüviseid nõuti ja **kuhu hüvised lähevad**. Sama hüviste hulka võidakse loomulikult vaadelda ka sellest seisukohast, **kust need tulevad** ehk missugused rahvamajanduse osad üldise pakkumise moodustavad.

Rahvamajanduse seisukohast on kogu turul avalduv pakkumine võrdne kaupade ja teenuste toodanguga. Selles mõttes sisaldab toodang nii toodete valmistamiseks kui ka nende müümiseks vajalikke teenuseid. Tootmine toimub käitistes. Põhimõtteliselt seisneb tootmine tootmistegurite — töö, kapitali ja maa — ühendamises, toimugu see ükskõik millises tootmisfaasis. Seetõttu jaotataksegi üldpakkumine tavaliselt kaheks peamiseks osaks: **kodumaine toodang ja sissevedu**. 1972. a. jaotus üldpakkumine turul — 70,3 miljardit marka — nii, et kodumaise toodangu osa oli 55,2 miljardit marka ehk 79% ja sisseveo osa oli 15,1 miljardit marka ehk 21%.

TOOTMINE

Kui võtta ükskõik missugune tarbitav või kapitalimahutusteks kasutatav hüvis ja vaadelda selle tootmist, on seda kerge jaotada mõtteliselt kolmeks järguks:

- 1) esmastoodang (toorainetoodang);
- 2) töötlus;
- 3) turustus.

Samamoodi jaotub ka kogu rahvamajanduse toodang, kui kõneldakse põllumajandusest, tööstusest ja teenindustest rahvamajandusharuna.

Toorainetootmine,
töötlemine ja
turustamine.

Tabel 2.6.

Toodangu ja tööjõu jaotumine tootmisharuti

	Toodangu osatähtsus			Tööjõu osatähtsus		
	1950	1960	1973	1950	1960	1973
Põllumajandus ja metsandus	20	20	12	39	31	16
Tööstus	39	36	41	31	33	39
Kaubandus, teenindus	35	44	47	30	36	45
	100	100	100	100	100	100

Otse enne sõda 1938. aastal olid kolme kõige tähtsama rahvamajandusharu osatähtsused üldtoodangus ehk rahvamajanduse kogutoodangus peaaegu ühesuurused. Nüüdseks on põllumajanduse ja metsanduse osatähtsus vähenenud niivõrd, et see moodustab veel ainult neljandiku töötleva tööstuse ja teeninduse osatähtsusest. 1938. a. oli pool tööjõust seotud põllumajandusega, nüüd on põllumajanduse ja metsanduse osatähtsus umbes kuuendik. Pälvim tähelepanu, et põllumajandus pole siiski kokkutõmbuv rahvamajandusharu, vaid põllumajanduslik tootmine on kasvanud nõudlusega ligikaudu samas tempos. Mehhaniseerimine aga vähendab tööjõuvajadust nii kiiresti, et põllumajandus võib toodangu kasvadeski loovutada tööjõudu jätkuvalt teistele aladele.

Tootmissektori moodustavad Soomes ligikaudu 300 000 talu, 35 000 tööstus- ja käsitöökäitist ning veidi vähem kui 50 000 kaubandus- ja teeninduskäitist.

Need ligikaudu pool miljonit tootmisüksust otsustavad, mida majanduselus toodetakse ja missugustes vahekordades eri toodangutegureid kasutatakse.

Oht ja sama hüvist võib valmistada tihtipeale mitmel eri viisil. Kotitäie kartuleid võib kasvatada kas suurel põllul hoopiski väetisi kasutamata ja tehes ainult vähe tööd või võrdlemisi väikesel maatükil, kasutades parimaid võimalikke väetisi ja kõige tõhusamaid masinaid. Suurtes käitistes katsetatakse sageli eri tootmismenetlusi ning võetakse neist kasutusele kõige kasulikum. Ohe ja sellesama tulemuse saavutamiseks on niisiis olemas mitu eri valiku-võimalust. Ka tootmistegurite omavahelisi vahekordi võib muuta. Tootja peab otsustama, missuguses vahekorras üks-teisest erinevaid ja üksteist asendavaid tootmistegureid kasutatakse.

Pool miljonit tootmis-
üksust.

Missugust menetlust
kasutadai

Üks käitis teeb oma otsuse ja valib oma tootmissuuna selle järgi, missugune neist põhjustab kõige väiksemaid kulusid. Käitis üritab toota nii väikeste tootmiskuludega kui võimalik. Kui tööjõud on kallis, püütakse seda säästa ja kasutatakse rohkem masinaid. Kui tehase krunt on kallis, üritatakse maaga seotud suuri kulusid vähendada sellega, et ehitatakse mitmekorruselisi hooneid.

Kulud otsustavad.

Kogu rahvamajanduse seisukohalt ei piira tootmist niivõrd kulud, kui lihtsalt saadaolevate **peamiste tootmistegurite** — **töö, kapitali ja maa** — hulk. Üks käitis võib leida endale ehk piiramatult palju tööjõudu, masinaid või maad, kui ta vaid suudab nende eest küllaldaselt maksta. Kogu rahvamajanduse seisukohalt on asi aga teine. Soome rahvamajanduses saada oleva tööjõu hulk on võrdlemisi piiratud. Tööjõu hulk kasvab sedamööda, kuidas suureneb rahvaarv, see aga kasvab vähem kui üks protsent aastas. Kogu rahvamajanduses kasutatava maapinna suurus ei saa arusaadavalt üldse kasvada, ent ka eri tootmisotstarbeks kohandatud maa hulk on piiratud; ainult piiratud hulgal on saadaval ehituskrunte, samuti põllumaad.

Rahvamajanduses otsustab tootmisteguri hulk.

Kolmas tootmistegur, tootmises rakendatav **kapital** — masinad, seadmed, ehitised ja muud toodetud tootmistegurid — on seega **tootmise kasvu tähtsaim eeldus**. Mida rohkem ja tõhusamaid masinaid töötaja oma käsutusse saab, seda rohkem ta suudab toota. Teine tähtis toodangu suurendamise eeldus on teave. Uued avastused ja hästi koolitatud tööjõud suurendavad toodangut rohkemgi kui kapitali kasv.

Teave on kasvu lähtealus.

Muutused tootmisteguri omavahelistes suhetes põhjustavad muudatusi kogu rahvamajanduse struktuuris. Sedamööda, kuidas põllumajanduslik tootmine muutub tõhusamaks, valmistatakse piisav hulk elatusvahendeid üha väiksema tööjõukuluga. Tööjõud võib põllumajandusest siirduda muudesse tootmisharudesse, mille toodete nõudlus kasvab kiiremini kui rahvaarvuga tihedasti sammu käiv elatusvahendite nõudlus. Tavaliselt just seda peetaksegi silmas, kui kõneldakse, et vähetasuvast põllumajandusest tuleb siirda tööjõudu kõrgema tootlikkusega rahvamajandusharudesse. Toodangu struktuuris toimuvate muutuste põhjused tulenevad niisiis sellest, et tehnoloogia tõhusudes võidakse põllumajandussaaduste nõudlus rahuldada väiksema hulga tööjõuga.

Töö asendatakse tehnikaga.

SISSEVEDU

Sisseveo vältimatus.

Pakkumise teine pealiik on sissevedu ehk import. Paljud sisseveo vältimatult vajalikke hüviseid ei saa üldse kodumaal toota või neid on mõtetu suurte kulude hinnaga toota, sest neid võib välismaalt odavamalt sisse tuua. Näiteks on Soomes pea võimatu kasvatada apelsine või toota toornaftat.

Sissevedu NSV Liidust, Saksamaa LV-st, Rootsi ja Suurbritanniast moodustab umbes kaks kolmandikku kogu sisseveost ja ka neisse nelja riiki toimuva väljaveo osatähtsus hõlmab rohkem kui poole kogu Soome väljaveost. Rootsi suurenev tähtsus kaubanduspartnerina ilmneb sisseveostatistikast. See ongi loomulik, sest EFTA algatusel toimuv tollimaksude tühistamine sulatab Soome ja Rootsi vahelise turu ajapikku ühesugusemaks ja kaubandus muutub pigem regioonidevaheliseks kui rahvusvaheliseks. Arvestamata NSV Liitu on Soome sisseveo koostis üldjoontes samsugune kui enne sõdu.

Kodumaise toodangu seisukohalt vältimatu tooraine ning kütte- ja määrdeained moodustavad rohkem kui poole sisseveost. Kapitalihüviste — nende hulka loetakse muuseumid — osatähtsus on sisseveos paarikümne aastaga kasvanud umbes kaks korda. Otsuste tarbekaupade osatähtsus on püsinud jätkuvalt enam-vähem samal tasemel.

Tabel 2.7.

Soome sissevedu riigiti [%]

	1950	1960	1972
Rootsi	7	10	19
Saksamaa LV	4	19	18
Suurbritannia	23	16	14
NSV Liit	8	15	12
USA	6	6	4
Prantsusmaa	6	6	4
Muud riigid	46	28	29
	100	100	100
EFTA riigid	10	15	28
EEC riigid	56	53	46
VMN-i riigid	18	21	16
Muud riigid	16	11	10
	100	100	100

Tabel 2.8.

Sisseveo jaotumine hüviserühmiti (%)

	1950	1960	1972
Tooraine	57	49	40
Kütte- ja määrdeained	11	10	13
Kapitalihüvised	14	27	27
Tarbekaubad	18	14	20
Kokku	100	100	100

2.3. RAHVAMAJANDUSE KOGUTOODANG JA RAHVATULU

Mis on see mõõt, millega mõõdetakse kogu tööd, mida rahvamajanduses tehakse? See on rahvamajanduse kogutoodang — või kui asja vaadata mõneti teisest seisukohast, siis rahvatulu. Nende kahe tähtsa mõiste sisu tuleb kindlasti selgitada veel enne, kui hakata vaatlema rahvamajanduse toimimist. Rahvamajanduse kogu- ehk brutotoodangu mõiste on kasutatav tavaliselt siis, kui võrreldakse rahva elatustaset kas erinevail perioodidel või eri maades. Vaatlemegi Soome rahvamajanduse kogutoodangu muutumist 60. aastail ja selgitame Soome koha rahvusvahelises tuluvõrdluses.

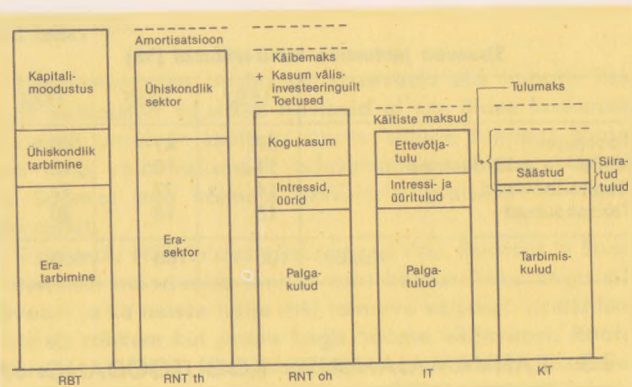
Rahvamajanduse kogutoodang on elatustaseme mõõdupuu.

RAHVATULU MÕISTED

Rahvatulu on vältimatu mõiste selliste suurprobleemide mõistmisel nagu tööhõive, inflatsioon ja majanduse kasv. Joonise 2.1 varal saab ülevaate sellega seotud mõistete vahelistest suhetest.

1. **Rahvamajanduse brutotoodang (RBT).** Võtkem lähtealuseks 1970. a. rahvamajanduse kogutoodangu maksumus. See ongi rahvamajanduse brutotoodang. Selle kolm tähtsaimat osa, lähtudes nende kasutamiseviisist, on: eratarbimine, ühiskondlik tarbimine ning era- ja ühiskondlikud kapitalimahutused.

2. **Rahvamajanduse netotoodang (RNT th).** Kui rahvamajanduse brutotoodangust lahutada amortisatsioon ehk see osa toodangust, mis kasutatakse ära aasta jooksul kulumise tagajärjel kasutuselt kõrvaldatud kapitali korvamiseks, siis saadakse rahvamajanduse netotoodang. See on kodumaal valmistatud ja tegelikult müüdnud toodangu maksumus turuhindades (th). Jooniselt 2.1 on näha, et

Joon. 2.1. Rahvatulumõistete vahelised erisused.

turuhindades väljendatud rahvamajanduse netotoodangust on ühiskondliku sektori osatähtsus neljandik ja erasektori oma kolm neljandikku. See tähendab, et umbes iga neljas rahvamajanduse netotoodangu ostmiseks väljaantud mark tuleb rahva ühisvarast.

3. **Rahvamajanduse netotoodang tootmisomahinnas (RNT oh).** Turuhindades arvestatud rahvamajanduse netotoodangu maksumus ei ole siiski see toodangu maksumus, mida käitised võivad kasutada kulutatud tootmistegurite korvamiseks. Siiani käsitletud rahvatulumõistetega mõõdetakse joonisel 1.2 hüvistevoogu kujutavat noolt, mis suundub tootmisest tarbimissektoris. Siit alates tulevad mõisted, mida rakendatakse tootmises kasutatud tootmistegureid korvavate voogude mõõtmiseks. Käitised on kohustatud nimelt maksma osa oma müügituludest ära käibemaksu ja mõningate muude kaudsete maksudena. Teiselt poolt saavad mõned tootmisest osavõtavad käitised riigilt toetust. Kui need arvesse võetakse, jõutakse **rahvatulu** mõisteni, mis on niisama suur kui rahvamajanduse toodangu maksumus tootmisomahinnas. Käitisesektori seisukohast moodustub see palgakuludest, makstud kasvikuist ja üürimiskuludest ning brutokasumist. Tarbimissektori seisukohast vaadatuna on rahvatulu kõigi võimalike tuluvoo-gude summa.

4. **Isiklikud tulud (IT).** Rahvatulust võetakse maha veel ühiskondlikku sektorisse kuuluvate käitiste kulud, käitiste makstud otsesed maksud ja käitiste säästud (joonisel: käitiste maksud), alles siis jõutakse tõepoolest isiklike tuludeni, nendeni, mis laekuvad tarbijale palgatuluna, kasvikutena ja kasumi jaotamise tulemusel või **ettevõtja-**

tulu näol. See on see tulu, mis võetakse aluseks kodanike maksustamisele kuuluva tulu kindlaksmääramisel.

5. **Kasutatav tulu (KT).** See on tulu, mis on kodanike käsutuses kas tarbimiseks või säästmiseks pärast seda, kui isiklikku tulu on vähendatud inimeste poolt makstava tulu- ja varandusmaksu võrra ja sellele on liidetud abi, mis inimesed on saanud riigilt tulude siiramise korras. Samad rahvatuluga seotud mõisted ja nende osa rahvamajanduse brutotoodanguga võrreldes tulevad ilmsiks ka tabelist 2.9, mille alusel on koostatud joonis 2.1.

Reklaamitegljat
huvitab kasutatav tulu.

Soome rahvatulu 1970. aastal

Tabel 2.9.

	Miljonit marka	%
1. Rahvamajanduse bruto- toodang	43 502	100
— amortisatsioon	4 506	10
2. Rahvamajanduse netotoo- dang turuhinnas	38 996	90
— kaudsed maksud	6 112	
— kasum välismaale		
tehtud investeeringuist	397	
+ toetused	1 418	12
3. Rahvatulu	33 905	78
— ühiskondlike käitiste tulud	1 232	
— käitiste maksud	888	
— käitiste säästud	2 013	10
4. Isiklik tulu	29 772	68
— tulu- ja varandusmaks	6 991	16
+ siiratud tulud jm.	3 430	8
5. Kasutatav tulu	26 211	60
(millest on tarbimiskulusid)	22 909	53)

RAHVAMAJANDUSE ARENG JA RAHVUSVAHELISI VÕRDLUSI

Joonisel 2.2 on näha mõningaid Soome rahvamajanduse arengut iseloomustavaid seiku.

1. **Rahvamajanduse kogutoodang** on 15 aastaga peaaegu kahekordistunud, mis tähendab, et juurdekasv on olnud keskmiselt 4,5% aastas. Enne 1957. aasta devalvatsiooni oli kasv aeglane, ent pärast seda jätkus kogu 60. aastate esimese poole jooksul kiire kasv. Kui võtta arvesse rahva-

Maksuamet on
huvitatud iga inimese
isiklikest tuludest.

arvu suurenemine, võib tõdeda, et reaalne rahvamajanduse kogutoodang ühe inimese kohta on sel ajal kasvanud keskmiselt 3,3% aastas.

2. **Töövilljaks**, mis leitakse, kui reaalne rahvamajanduse kogutoodang jagatakse tehtud inimtööpäevade arvuga, on kasvanud peaaegu niisama palju, keskmiselt 3,6% aastas.

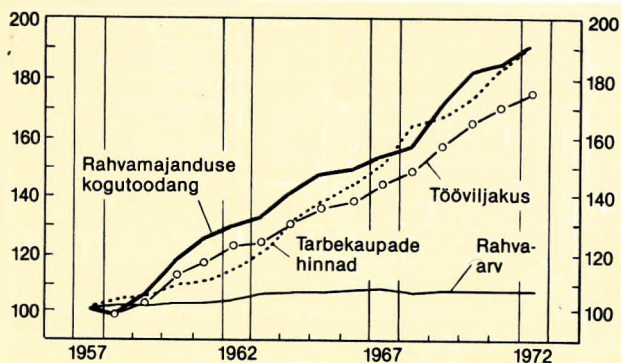
3. **Tarbekaupade hinnad** on tõusnud 50. aastate lõpul õige tunduvalt, ent 1957. aastast alates on tõus olnud keskmiselt 4,7% aastas.

Tabelist 2.10 nähtub Soome koht rahvusvahelises tuluvõrdluses.

Tabel 2.10.
Rahvamajanduse brutotoodang mõnedes maades 1969. a.

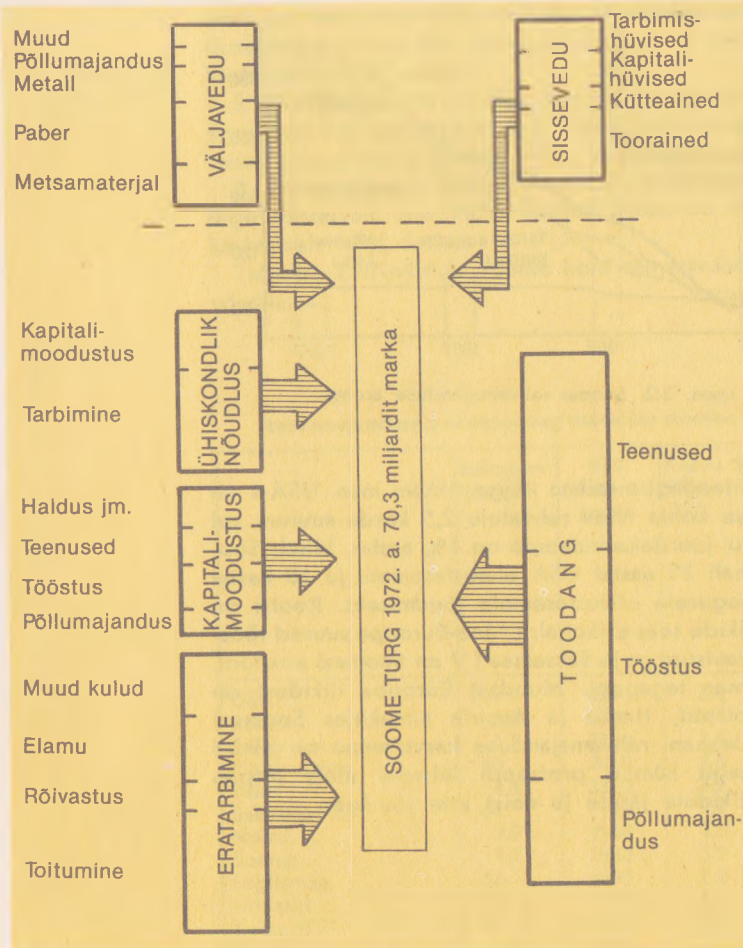
	Rahvaarv (milj.)	RBT (doll) in. kohta	Kasvu % 1960—69	Aasta, mil jõuab USA 1969. a. tasemele püsiva kasvu- tempo korral
USA	203	4240	3,2	1969
Rootsi	8,0	2920	3,4	1980
Šveits	6,2	2700	2,6	1987
Prantsusmaa	50	2460	4,8	1981
Taani	4,9	2310	3,7	1986
Saksamaa LV	61	2190	3,7	1989
Norra	3,9	2160	4,0	1987
Soome	4,7	1980	3,9	1989
Inglismaa	56	1890	1,8	2014
Holland	13	1760	3,1	1998
Saksa DV*	17	1570	4,1	2004
Austria	7,4	1470	3,9	2006
Jaapan	102	1430	10,0	1981
Itaalia	53	1400	4,7	1993
Tšehhoslovakkia*	14	1370	3,9	1999
NSV Liit*	240	1200	5,6	1992
Ungari*	10	1100	5,5	1995
Poola*	33	940	5,1	1999
Portugal	9,6	510	4,9	2019
EFTA riigid	100	1890	2,7	1999
EEC riigid*	187	2000	4,2	1988
VMN-i riigid	343	1170	5,5	1993
Põhjamaad	22	2440	3,7	1985

* Hinnang on arvestuserisuste tõttu ebakindel.

Joon. 2.2. Soome rahvamajanduse areng.

USA on teadagi maailma kõige rikkam maa. USA-s on ühe inimese kohta tulev rahvatulu 2,5 korda suurem kui Soomes. Kui juurdekasvutempo on 4% aastas, läheb Soomel vähemalt 20 aastat USA elatustasemeni ja 10 aastat Rootsi praegusele elatustasemele jõudmiseks. Rootsi on Euroopa riikide seas esikohal; Lääne-Euroopa suured tööstusriigid Prantsusmaa ja Saksamaa LV on Soomest eespool, ent Inglismaa tagapool. Muudest Euroopa riikidest on näiteks Holland, Itaalia ja Austria nimekirjas Soomest tagapool. Jaapani rahvamajanduse kasvutempo on olnud pikemat aega kümne protsendi lähedal ning Jaapan Euroopa riikidele järele ja neist ette jõudmas.

Joon. 2.3. Soome rahvamajanduse üldine nõudlus ja üldine pakkumine.

3. TULUD JA NÕUDLUS

Esimeses peatükis on visandatud kahepoolne pilt rahvamajandusest. Üks pool inimeste majanduslikus tegevuses taotleb hüviste tootmist ja teine pool nende kasutamist. Sellega ühenduses vaadeldi ka juba üht peamist rahvamajanduse toimimise nähtust, nimelt hüviste ja tootmistegurite ringlust kodumajandite sektori ja käitiste sektori vahel.

Teises peatükis tõdeti, et hüviste nõudlus on see jõud, mis peab ülal majanduslikku ringlust. Teise peatüki peamiseks eesmärgiks oli siiski anda üksikasjalikum üldpilt rahvamajanduse toodangust ja tarbimisest, üldisest pakkumisest ja nõudlusest. Üldnõudluse tähtsaimaks osaks on tõdetud olevat eratarbijate nõudlus. Tarbimise kõrval on toodangu teiseks võimalikuks kasutusviisiks tunnistatud kapitalimahutused.

Niisamuti nagu tulusid võidakse kasutada ainult kas „söömiseks või säästmiseks“, võidakse ka toodangut kasutada kas tarbimiseks või kapitalimahutusteks. Kuna valikuvõimalusi on ainult kaks, on tarvis teada vaid üht, siis on selge ka teine. Kui oletada, et sisse- ja väljavedu on ühesuurused, ning on teada toodangu hulk ning üldtarbimine, saab leida, kui palju on tarbimissektoris tulusid säästudenähtes alles jäänud või kui palju hüviseid on läinud kapitalimahutustesse. Sellest saab järeldada ka veel seda, et säästus ja kapitalimahutused on ühesuurused. Säästmine ongi kogu rahvamajanduse seisukohalt sama, mis kapitali moodustamine. Eelmisel juhul vaadeldi asja tulude kasutamise seisukohast, järgmisel taas toodangu kasutamise seisukohast. Ainult sel juhul, kui midagi ei säästeta ja ka kapitalimahutusi üldse ei tehta, kulgeks ringlus esimeses peatükis esitatud sarnaselt suletud ringis. Säästmine tähendab, et osa kodumajandite saadud palgast ja muudest tuludest ei lähe otseselt tarbimiseks, vaid säästetakse kunagi hiljem kasutamise tarbeks. Kapitalimahutamine aga tähendab, et osa toodangust ei lähegi otseselt kodumajandites kulutamiseks, vaid püsib käitiste sektoris, ehkki siirdub ühest käitisest teise.

Toodang — kas tarbimiseks või kapitali moodustamiseks?

Tulud — tarbida või säästa?

3.1. TULUD JA TARBIMINE

Tarbimine sõltub
tuludest.

Vaevalt küll on mõeldav leida kaht peret, kes kasutaksid oma tulusid täpselt ühesugusel viisil. Perekonna suurus, laste vanus, see, kas pere asub maal või linnas, on asjaolud, mis mõjustavad suuresti, missuguseid hüviseid ja kui palju perekonnas tarbitakse. Neist veelgi tähtsam tarbimise koostist ja mahtu mõjustav tegur on pere tulude suurus. On loomulik, et perekonnas, mille kuusissetulek on 1000 marka, kulutatakse suhteliselt palju suurem osa tuludest toidule ja elamule, kui peres, mille kuusissetulek on näiteks 3000 marka.

Kui pere tulud suurenevad, siis vältimatute hüviste osatähtsus pere kuludes väheneb ja muude tarbitavate hüviste osatähtsus pere kuludes kasvab.

Seda igapäevaste elukogemuste alusel hästi mõistetavat väidet on kinnitanud paljud uuringud.

Teine tarbimist puudutav põhitõde, mis ehk eelmisest selgemini nähtub jooniselt 3.1, on järgmine:

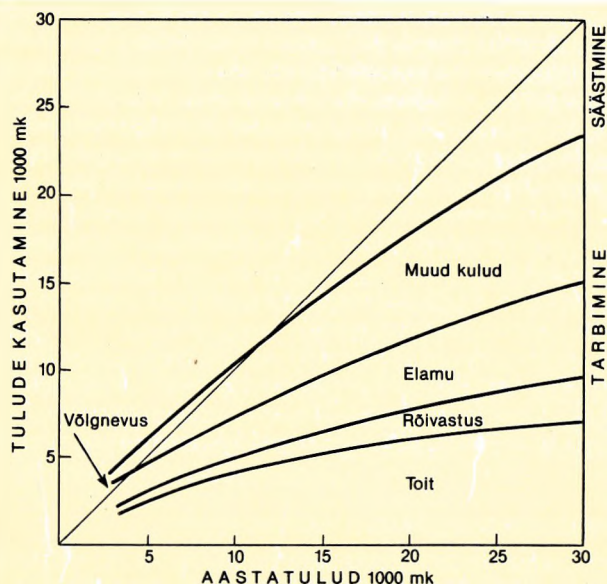
Tulude kasvades tarbimise osatähtsus kuludes langeb ja säästmise osatähtsus tõuseb.

Seegi uuringute alusel tõestatud väide tundub loomulikuna, kui kujutleda näiteks peret, mille aastatulud kasvavad kahe aastaga 10 000 margalt 18 000 margale. Tarbimine vaevalt nii kiiresti suureneb, kui uurida näiteks tuhande juhukorras võetud perekonna arvepidamist. Kui need perekonnad järjestada tulude suuruse järgi, selgub, et kõige madalamas tulurühmas võidakse vaevalt midagi säästa, isegi vastupidi: ollakse sunnitud taotlema mitut laadi abirahasid. Kõrgemas tulurühmas abirahasid ei vaja, sest tuludest piisab ka säästmiseks. Selles mõttes on sääst tud täiesti võrreldavad luksushüvistega. Tulude kasutamisel suureneb säästmise osatähtsus sedamööda, mida kõrge-
masse tulurühma kuulutakse.

Vähesest on raske
säästa.

Joonisel 3.1 on kujutatud tarbimise ja säästmise sõltuvust perekonna tulude suurusest. See joonis pärineb Soome statistika keskvalitsuse poolt 1966. aastal tehtud laiaulatuslikust uuringust, mis hõlmas 4800 kodumajandit kõigist rahvastikurühmadest nii maal kui linnas. Keskmine inimeste arv peres oli 3,35. Tulusaajaid oli peredes keskmiselt 1,4. Pere keskmine kasutatav tulu on selle uuringu põhjal 11 500 marka (= 3400 marka inimese kohta). Sellest kasutati tarbimiseks 11 000 marka (3250 marka) ja säästeti 500 marka (150 marka).

Selle uuringu tulemused on heas kooskõlas maailma eri paikades korraldatud samasuguste uuringutega. Nende

Joon. 3.1. Tarbimise ja säästmise sõltuvus tulu suurusest.

uuringute tulemusel on võidud tõdeda, et tulude kasvades perekonna

1. **toitumiskulud** kasvavad aeglasemalt, kui perekonna tulude või kulude üldsumma. Uuringu kohaselt kulude üldsumma kasvades 10% kasvavad toitumiskulud, mis hõlmavad söögi, joogid ja tubakasaadused, 6,3%;

2. **rõivastuskulud** kasvavad pisut kiiremini kui kulude üldsumma. Kulude kasvule 10% vastab Soomes rõivastus- ja jalatsikulu tõus 11,7%;

3. **elamukulud** kasvavad samuti pisut kiiremini kui kulude üldsumma. Soomes vastab kulude üldisele 10%-lisele kasvule korterite, valgustuse, kütte ja majapidamisriistade peale tehtavate kulude suurenemine 10,7%;

4. **muud kulud** kasvavad silmanähtavalt kiiremini kui perekonna kõik kulud kokku. Uuringute kohaselt vastab kulude üldsumma 10%-lisele kasvule isikliku hügieeni, tervishoiu ja ravi, tervisespordi ja meelelahutuste peale ning koolitusele tehtavate kulude kasv 14,4%.

Kui leibkonnad jaotada aastatulude järgi kolme rühma:

- madalamasse (tulud kuni 8000 marka),
- keskmisesse (tulud 8000—14 000 marka) ja
- kõrgemasse (tulud üle 14 000 marga)

Tulude kasvu mõju
tarbimisele.

ning uurida kulusid üksikasjalikumalt, võib teha eri rühmade kohta järgmisi järeldusi:

1. jahu, sealih ja suhkrut tarbitakse kõrgemas tulurühmas suhteliselt vähem kui madalamas tulurühmas;

2. toidukaupadest on karbonaadi ja singi, alkoholi ja muude restorani jookide tarbimine kõrgemas tulurühmas peaaegu neli korda suurem kui madalamas;

3. majapidamiskulude hulgas on vaipade osatähtsus küll väike, ent kõrgemas tulurühmas kulutatakse nende peale 8 korda rohkem raha kui madalamas. Sisekujundustekstiili ja valgustite peale kulutatakse kõrgemas tulurühmas viis korda rohkem raha kui madalamas;

4. autoostuga seotud kulud on kõrgemas tulurühmas võrreldes madalama tulurühmaga 18 korda ja välisreiside kulud 11 korda suuremad. Mopeedistmise kulud on kõrgemas tulurühmas 10% väiksemad kui madalamas rühmas.

PEREKOND JA RAHVAMAJANDUS

Miljon perekonda
= rahvamajandus.

Siiani oleme vaadelnud peamise tarbimisalase otsustamisüksuse, perekonna käitumist ja perekonna tarbimise sõltuvust pere tuludest. Soome rahvamajanduse tarbimissektori moodustab üle miljoni perekonna. On selge, et rahvamajanduse üldtarbimise maht sõltub rahvamajanduse üldtulust täpselt nii, nagu perekonna tarbimine sõltub perekonna kasutada olevast tulust. Seadkem eesmärgiks teha endale nüüd selgeks just need üldsuurused ja nende muutumised, samuti neile mõju avaldavad tegurid.

Uurides rahvamajanduse kogutulu ja kogu tarbimise omavahelist suhet aastate kaupa, näiteks 20 aasta kestel, võidakse jõuda põhimõtteliselt samadele tulemustele, kui tarbimise ja tulude sõltuvuse uurimisel perekonniti.

1. Kogutarbimine ja säästmine sõltuvad rahvatulu suusest.

2. Rahvatulu suurenedes tarbimise osa selles langeb ja säästmise osa suureneb.

3.2. KAPITALIMAHUTUSED JA RAHVAMAJANDUSE TASAKAAL

Eespool esimeses peatükis selgitati, et kodumajandussektor saab palkadena, kasumitena ja muude kasutatud tootmistegureid korvavate laekumistena kogu selle tulu, mis käitiste sektor saab toodangu müügist. Seejärel selgus teises peatükis, et rahvamajanduse kogutoodangut saab

majanduslikus mõttes kasutada ainult kahel viisil: kas **tarbimiseks** või **kapitalimahutusteks**. See, et toodete nõudluses eristatakse siiski veel kolmandat sektorit — ühiskondlikku nõudlust —, ei muuda asja. Ka ühiskondlik nõudlus võib olla kas tarbeesemete nõudlus või kapitalimahutuste ehk investeringunõudlus. Niisiis on toodangul ikka ainult kaks majanduslikku kasutusvõimalust: tarbimine ja kapitalimahutused.

Käesolevas peatükis on eespool tõdetud, et tarbijate ehk kodumajandussektori poolt saadav **tulu** on samuti võimalik kasutada ainult kahel viisil: **tarbimiseks** või **säästmiseks**. Kui nüüd kogu rahvamajanduse toodangut on võimalik kasutada kahel viisil — tarbimiseks või kapitalimahutusteks — ja teiselt poolt ka tootmisest laekuvat **tulu** kasutatakse kahel viisil — tarbimiseks või säästmiseks —, siis järeldub sellest, et kapitalimahutused peavad olema niisama suured kui säästud.

Kapitali moodustamine = säästmine.

SÄÄSTMIS- JA INVESTEERIMISOTSUSTE ERINEVUSED

Esmapilgul ei olegi selles midagi imestamapandavat, sest küsimuses on üks ja sama asi vaadatuna kahest eri vaatekohast, nagu seda eespool juba märgitud: kapitalimahutused tähendavad rahvamajanduse kogu- ehk brutotoodangu kasutamist ja säästmine tähendab sellest saadava kogutulu ehk rahvatulu kasutamist. Imekspandav on, et säästude ja kapitalimahutuste summad on ühesuured, ehkki

säästmise ja kapitalimahutuste kohta teevad otsuseid eri inimesed ja eri põhjustel.

Säästmist puudutavaid otsuseid teevad **kodumajandid**, kapitalimahutusi puudutavaid otsuseid teevad aga **käitised**. Investeeringute, see on toodangu kapitalimahutusteks kasutamise, uute tootmiskäitiste rajamise, masinate ja seadmete kasutamise ja ladude suuruse kohta teevad otsuseid käitised. Käitiste investeerimisotsuseid mõjustavad antud tegevusala tulevikulootused. Kui käitise toodete minek näib vähenevat, tehakse investeeringuid vägagi suure ettevõttega. Kui aga müügivõimalused tunduvad paranevat, muutub ka tootmisalaste kapitalimahutuste tegemine elavamaks.

Osa investeeringuid finantseerivad ehk rahastavad käitised oma säästudest. Säästmist võib esineda seega ka käitiste sektoris. Sel juhul ei kasuta käitis kõiki oma toodangu müügist saadavaid tulusid kodumajandelt tootmistegurite ostmiseks ega jaota kogu kasumit osanikele, vaid

Paredes säästetakse, käitistes käib kapitali moodustamine. Käitised säästavad, aga katavad üksnes osa kapitalimahutuste finantseerimisvajadusest.

siirab osa tulusid fondidesse ehk rahastutesse, mida ta kasutab näiteks uute ehituskavatsuste teostegemisel. Siiski piisab käitise oma säästudest kõigi vajalike kapitalimahutuste finantseerimiseks harva, osa neist tuleb katta laenu-dega.

Suur osa säästusid kogutakse seega kodumajandites. Kodumajandid säästavad sõltumata sellest, missugused on mingi tootmisala tulevikuväljavaated. Perekondade säästmistegevuse põhjused võivad olla õige mitmesugused: mõned säästavad raha selleks, et osta endale omaette korter, teised auto ostmiseks, mõnel on kokkuhoidlikkus saanud lihtsalt harjumuseks. Paljudel juhtudel ei nõua kodumajandis säästmine mingisuguse erilise otsuse tegemist nii nagu kapitalimahutused käitistes, sest säästud ei tähenda perekonnas midagi muud kui seda, mis jääb järele, kui tuludest kaetakse kulusid. Säästmise määr tuleneb niisiis automaatselt tulutasemest. Kuidas aga võivad nii erineval viisil kujunevad nähtused nagu säästmine ja kapitalimahutuste tegemine olla kogu rahvamajanduse ulatuses omavahel võrdsed?

SÄÄSTUDE JA KAPITALIMAHUTUSTE VÕRDSUS

Probleemi lahendus:

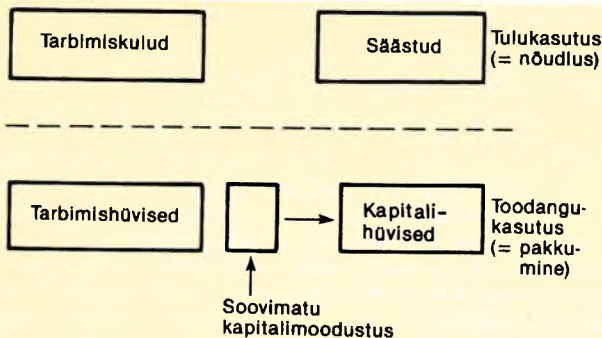
soovitavad kapitalimahutused ei ole alati võrdsed tegelike kapitalimahutustega.

Selgitagem seda kogu rahvamajanduse tasakaalu seisukohalt esmajärgulise tähtsusega väidet näidete varal.

Näide. Ettevõtja Sakari kasutab 100 marka tooraine ostmiseks.

Sakari suurendab kapitalimahutusi 10 marga võrra, sest ta suurendab selle võrra oma laovarude. Ent tooraine müümise tagajärjel müüja toorainearu väheneb niisama palju, kui see Sakaril suureneb. Sellega säästud ega kapitalimahutused ei muutu. Kui aga tooraine oli müüjale endale maksnud vähem kui 100 marka, näiteks 70 marka, siis vähenevad tema varud ainult 70 marga võrra ja ta saab 30 marka tulu. See tähendab temale säästu. Nüüd selgub, et Sakari investeeringud on kasvanud 100 marga võrra, müüja omad aga vähenenud 70 marga võrra. Investeeringud rahvamajandusse on kasvanud 30 marga võrra ehk täpselt nii palju, kui suured on saadud säästud.

Eespool on näidatud, et kodumajandites toimuv säästmine ei tarvitse otseselt mõjustada käitiste kapitalimahutusi, sest otsused nende kohta tehakse eraldi. Näitest aga

Joon. 3.2. Rahvamajanduse tasakaalustamine.

selgub, et säästud ja kapitalimahutused on sellest hoolimata alati ühesuursed.

Kas need näited on teineteisega vastuolus?

Tõsi on, et säästud on paratamatult niisama suured kui kapitalimahutused, ent sellest ei järeldu, et kodumajandid kasutaksid oma sääste kapitalimahutusteks või laenaksid neid kindlasti investeringuteks käitistele. Kui toodangu maksumus on 100 miljonit marka ja ainult 70 miljonit marka sellest tarbitakse, siis moodustavad tarbimisel tekkinud säästud 30 miljonit marka. Käitiste sektori kasutuses peab siis olema 30 miljoni marga eest tooteid, mida ei ole tarbijatele müüdud. Käitistel on seetõttu nüüd rohkem ehitisi, masinaid või varusid. Käitised on seega investeerinud, tahtsid nad seda või mitte, 30 miljonit marka.

Säästetud on nüüd niisama palju, kui on tehtud kapitalimahutusi, ent **osa kapitalimahutustest võivad olla soovimatud**. Tootjad tahtsid investeerida võib-olla ainult 25 miljonit marka. Nad aimavad, et nad ei saa müüa tarbijatele kogu oma toodangut ja vähendavad seetõttu tootmist. Säästmine viib niisiis alati kapitalimahutuste tegemisele, ent soovitatav kapitalimahutuste summa ei ole alati täpselt niisama suur kui säästetud rahasumma, vaid väiksem nagu toodud näiteski, kui üle selle tehti kapitalimahutusi vastu tahtmist. Tootmist vähendatakse parajasti nii palju, et ebasoovitavad kapitalimahutused oleksid välditud. Ainult sel juhul, kui käitised tahavad kasutada kapitalimahutusteks just 30 miljonit marka, on kasutatava tulu summa täpselt nii suur kui kasutatud toodangu maksumus, niisamuti on siis ka üldine tarbimisvahendite ning kapitalimahutuste nõudlus niisama suur, kui toodangu üldine pakkumine, millega üldine nõudlus ja üldine pakkumine on tasakaalus.

Kordamisküsimusi

1. Võrdle omavahel toodangu ja tulude kasutamist. Miks kasutatud toodangu maksumus ja kasutatud tulude summa on võrdsed? Loetle võimalikke teid, kuidas säästudest võib finantseerida kapitalimahutusi.
2. Püüa meenutada või pea selle kohta kuu aja jooksul täpset arvestust, kui suured on sinu pere toitumis-, rõivastus-, elamu- ja muude kulude osatähtsus kulude üldsummas. Kas sa võiksid koguda sääste? Mis eesmärgil te sääste kogute?
3. Missugustest muudest osadest peale palga võiks koosneda perekonna kasutada olev rahasumma? Mõnedel peredel on ka rahaga võrreldavaid eeliseid, s. o. võimalusi midagi tarbida, ilma et selleks oma tulusid oleks tarvis kulutada. Missuguseid selliseid eeliseid tead loetleda?
4. Kuidas sa oma raha kasutaksid, kui
 - a) hakkaksid saama 10% rohkem palka?
 - b) võidaksid loteriil 5000 marka?
 - c) saaksid 10 000-margase päranduse?
5. Mis on säästude ja kapitalimahutuste võrdluses hämmastamapandavat?
6. Miks kapitalimahutused kujunevad ettevõtete otsustest sõltumatult ikkagi niisama suureks kui säästetud summad? Miks kapitalimahutuste tegemist võib pidada siiski palju tähtsamaks tootmistaset mõjutavaks teguriks kui säästmist?

4. TOOTMINE JA TULUDE KUJUNEMINE

Eelmises peatükis oli vaatluse all nõudluse pool raamatu algul kirjeldatud rahvamajanduse üldpildist. Erilise tähelepanu keskmes oli seejuures kogutoodangu kaks kasutusvõimalust — tarbimine ja kapitaalvahutused. Selgus, et toodangu kasutamist mõjustav tähtsaim tegur on nõudlus, mis omakorda sõltub sellest, missugune on rahvatulu kasutamisel selle tarbitava ja säästetava osa vahetuskord.

Selles peatükis püüame leida vastust järgmistele küsimustele.

1. Kuidas toodang valmib?

2. Kuidas tekivad tulud ehk kuidas tekib rahvatulu?

Neile küsimustele vastamiseks vaadeldakse mõningaid tähtsamaid seiku, millel on suur mõju rahvatulu tootmisele ning sel eesmärgil kasutatavate tootmistegurite vahelistele sõltuvussuhetele. Viimase küsimuse vastus selgub, kui vaadelda, mis asjaoludest sõltuvad palga, kasviku ja kasumi suurus.

4.1. TOOTMINE JA TOOTMISTEGURID

Niisamuti nagu võidi osutada, et tarbimine sõltub tulude suuruselt, võib näidata, et tootmine sõltub tootmisteguritest: tööjõu, kapitali ja loodusvarade hindadest ja hulgast, samuti ka eeldatava kasumi suuruselt. Eeldame näiteks, et oleme ettevõtjad ning valmistame ja müüme kaevurõngaid. On ilmne, et see, kui palju me suudame betoonist kaevurõngaid valmistada, oleneb sellest, kui palju meie käitises on kasutada tööjõudu ja kui palju masinaid. Kui aga oleme põllumehed, siis on neile tegureile lisaks otsustav tähtsus veel loodusvarade, s. o. põllumaa headusel ja suurusel. Niisamasugune on lugu ka rahvamajanduse seisukohast. Rahvamajanduse kogutoodangu suurus sõltub sellest, kui palju tööjõudu, tootmiskapitali ja loodusvarusid on tootmistevõimeliseks kasutada.

Teataval tootmisalal saadav kasum suunab tootmistegureid tasuvamatele aladele. Kui kasum mõnel tegevusalal

Rahvamajanduse
tootmist funktsioon.

Kasum juhib tootmis-
tegureid tasuvamatesse
paikadesse.

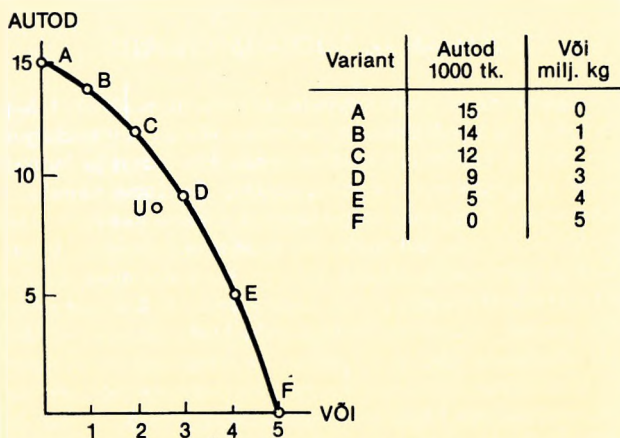
jääb liiga väikeseks, siis see ei ahvatle enam ettevõtjaid ning toodangu hulk neil aladel väheneb. Kui aga kasum on suur, tähendab see, et sel alal on nõudlus väga elav. Tootmisvõimsused suunduvad siis kasumi ahvatlusele vähem-tulukatelt tootmisaladelt tulusamatele aladele. Võistlus jällegi tõkestab seda, et kasum ei saaks ka väga elava nõudlusega tootmisalal üleliia suureks kujuneda.

ALTERNATIIVSED TOOTMISVÕIMALUSED RAHVAMAJANDUSES

Majandustegevus tähendab pidevat valikut eri võimaluste vahel. Tootmisressursid ja aeg on piiratud. Kui midagi tahetakse juurde hankida, tuleb millestki võib-olla loobuda. Seda **sundvalikuseisundit** kujutab rahvamajanduse tootmisalternatiivide kõver.

Oletagem, et kui ühiskond suunab kõik oma varud autode valmistamiseks, siis suudetakse toota 15 000 autot kuus, ent mitte kilogrammigi võid (joon. 4.1). Kui soovitakse toota ka võid, tuleb autosid toota vähem ning autotootmisest vabanev tööjõud ja kapital suunata võitootmisse. Võimaluste piires on näiteks 9000 auto ja 3 miljoni kilogrammi või tootmine. Kui aga kõik jõuvarud suunata üksnes või tootmisse, saaks toota näiteks 5 miljonit kilo võid, ent autodest tuleb siis üldse loobuda.

Rahvamajanduse
tootmisalternatiivid.

Joon. 4.1. Tootmisvariantide kõver.

Kõveral leiduvad kõik need variantlahendused, mis on ühiskonna võimaluste piires. Väljaspool kõvera ühiskonna ressurssidest ei piisa. Küll aga võidakse sattuda kõvera-alusesse pinda. Siis (punkt U) ei kasutata kõiki tootmisvõimalusi täielikult ära, vaid osa võimsusi jääb vabaks, osa inimesi ei leia tööd või osa kõlvikuid on kasutamata jms.

Tootmisalternatiivide kõvera varal saab analüüsida mitmeid muidki alternatiivolukordi: kas suunata ressursse esmatarbekaupade või luksuskaupade tootmiseks, kas ühiskonnastatud või erasektori käsutusse, kas tarbimiseks praegu või tulevikus jm.

TOOTMISTEGURITE JA TOODANGU NÕUDLUS

Miks teatavate tarbekaupade järele on nõudmine? Miks tarbija tahab osta näiteks ajalehe või palitu? — Sest tal on neid tarvis. Kui tarbija meelest on vaja lugeda ajalehte või kanda sooja palitut. Ent kui ettevõtja soovib osta tootmistegureid, miks ta seda siis teeb? On väheusutav, et ta palkab tööjõudu lihtsalt selleks, et saada hingelist või kehalist rahuldust. Ta soovib osta tootmistegureid selleks, et valmistada toodangut ja saada selle müügist tulu. Rahulduski on siin oluline, ent alles järgmises astmes. Käitise kliendid ostavad just selle käitise toodetud hüviseid üksnes sellepärast, et neil on neist tulu, et nende kasutamine rahuldab neid. Nii on tootmistegurite nõudlus täielikult sõltuv lõplikult tarbitavate hüviste nõudlusest. Ettevõtjale ei paku huvi niisuguse masina ostmise, millega saab toota näiteks moestlāinud hüviseid, mille järele ei ole nõudmist. Nii määrab tarbija saadav rahuldus lõppude lõpuks käitiste poolt kasutatavate tootmistegurite nõudluse. Seetõttu on ka **tootmistegurite nõudlus tuletatud nõudlus**. Asjatundja võib põhimõtteliselt tuletada tooraine, tööjõu ja kapitali nõudluse suuruse, kui ta teab, missugune on lõpptoot, näiteks palitute nõudlus. Villa nõudlus sõltub villase lõnga nõudlusest, mis omakorda sõltub sellest kootava kanga nõudlusest ja see omakorda võib sõltuda näiteks just nimelt palitute nõudlusest.

Nii on **tootmistegurite nõudlus tuletatav lõpptoodangu nõudlusest mitme vaheastme kaudu**.

Teiselt poolt aga ei muutu käitist läbides ükski tootmistegur eraldi tooteks, sest **tootmine** seisneb kõigepealt **tootmistegurite ühendamis**es. Toodangu hulk sõltub rohkem kui ühe tootmisteguri hulgast. Näiteks palitutki saab toota üksnes siis, kui ühendatakse kõik põhilised tootmistegurid. Kangas ei muutu palituks ilma tööta, masinateta, ilma

Vajadused
tarbimisvahendite
nõudluse taustana.

Tarbijate vajadustest
võib tuleneda ka
tootmistegurite
nõudlus.

Vaja on rohkem kui
üht tootmistegurit.
Tootmistegurite
omavaheline asenda-
tus.

sellela, et keegi võtab tootmise korraldamise ja selle õnnestumise ja ebaõnnestumisega seotud riski enda kanda. Tootmistegurite ühendamisekski on mitu eri võimalust. Palitu võib valmistada näiteks nii, et kasutatakse ohtrasti tööd ja vähe kapitali või vastupidi — nii, et säästetakse inimtööd ja kasutatakse võimalikult palju masinaid.

Tootmistegureid võib niisiis osaliselt üksteisega asendada. Seetõttu ei sõltu mingi ühe tootmisteguri nõudlus mitte ainult lõpptoodangu, vaid ka teiste tootmistegurite nõudlusest.

ALANEVA TOOTLIKKUSE SEADUS

Teine nähtus, milles avaldub toodangu ja tootmistegurite omavaheline sõltuvus, on alaneva tootlikkuse seadus. Kujutlegem, et oleme põllumehed ja kasvatame näiteks ühe hektari suurusel põllutükil kartuleid. Püüame katseliselt kindlaks määrata, missugune mõju on tehtava töö — s. o. ühe tootmisteguri — hulga suurendamisel toodangu kasvule.

On selge, et kui me üldse tööd ei tee ja kartuleid maha ei panegi, siis ei saa me saagiks ainsatki mugulat. Kui aga kasutame ühe inimtöönädala seemnekartuli sorteerimisele, mahapanekule, muldamisele ja ülesvõtmisele, võime saada sellelt põllutükilt 10 tonni kartuleid (vt. tabel 4.1).

Tabel 4.1.

Kulutatud tööjõu mõju toodangu hulgal

Kulutatud tööjõudu	Toodang	Toodangu juurdekasv
0	0	
1	10	10
2	15	5
3	18	3
4	20	2
5	21	1

Kui aga kasutada samal põllul ära kaks töönädalat, kas saame siis kaks korda suurema saagi? Võib ju olla, et saak tõepoolest kahekordistub. Ei ole täiesti võimatu seegi, et saaki saadakse vastavalt sellele, mida tõhusamad on töötajate käsutuses olevad masinad ja väetised, isegi rohkem kui kaks korda enam.

Kui aga mitte midagi muud peale tööjõu ei kulutata, on võrdlemisi tõenäoline, et saak suureneb, aga ei kahekordistu. Võime oletada, et kahe inimtöönädala kulutamisel tõuseb saak 15 tonnini. Niisiis andis tööpanuse suurendamine ühest nädalast kahe nädalani lisatoodangut 5 tonni. Tõenäoliselt annaks kolmaski töönädal toodangulis, ent kui nüüdki ühegi muu tootmisteguri kulu ei suurendata, oleks kolmanda töönädala kulutamisest saadav saagilisa võib-olla 3 tonni, neljanda kulutamisel saadav lisa 2 tonni ja viienda töönädala kulutamisel 1 tonn.

Tehtud katsest selgub kindlalt, et ühe tootmisteguri enamkulutamine (kui teiste tegurite kulu jääb endiseks) suurendab küll toodangu üldist hulka, ent ühe enamkulutatud kuluühiku kohta saadav lisatoodang väheneb pidevalt. Seda nimetatakse tootmisteeoorias alaneva tootlikkuse seaduseks. See seadus kehtib mis tahes tootmisteguri suhtes. Võiksime sooritada sama katse ka näiteks nõnda, et kasutaksime pidevalt muutumatu hulga tööjõudu, ent varieeriksime põllupinna suurust. Hektarisaak alaneks peale tehtud suuruseni jõudmist sedamööda, kuidas põllu suurus kasvab.

Kui ühe tootmisteguri kulu suurendatakse, jättes teiste kulu endiseks, siis toodangu hulk tootmisteguri iga enamkulutatud ühiku kohta väheneb.

SUURTOOTMISE EELISED

Alaneva tootlikkusega võrreldes vastupidist mõju avaldavad eelised, mis tulenevad sellest, et toodetakse hulgi. Mitmetel tootmisaladel toodangu hulk rohkem kui kahekordistub, kui kõiki tootmistegureid kasutatakse kahekordsel hulgal. Suurtootmise eelised ja alaneva tootlikkuse seadus ei ole teineteist täielikult välistavad nähtused, sest suurtootmise eelised avalduvad siis, kui suurendatakse ühtaegu kõigi tootmistegurite kulu, sellal kui alaneva tootlikkuse seadus mõjub üksnes siis, kui suurendatakse ainult ühe tootmisteguri kulu. Suurtootmine muutub kasulikuks siis, kui võidakse võtta kasutusele üht või mitut järgmistest tootmismenetlustest:

- 1) kasutada tootmises mitte ainult inimtööjõudu, vaid näiteks veejõudu, elektrienergiat, aatomienergiat;
- 2) kasutada automaate ja isereguleeruvaid mehhanisme (näiteks toiduainete töötlemisel ja pakkimisel);
- 3) kasutada standardseid vahetatavaid seadmeid;
- 4) jaotada keeruline tootmisprotsess lihtsamaiks ja sejuures korduvaiks osaprotsessideks.

Tootmistegurite
piiramine.

Mis mõju on ühe
tootmisteguri hulga
muutumisel?

Suurtootmine nõuab
suuri turge.

Nende menetluste mõjub pääseb toimima üksnes siis, kui saab toota küllalt suuri hulki, või siis, kui käitise turg on küllalt lai. Näitena võib kasutada sõiduaudote tootmist Soomes. Probleemiks ei ole kunagi olnud tehniliste oskuste vähesus, vaid ebakindlus selles, kas Soomes toodetud autosid suudetaks müüa nii palju, et nende tootmine muutuks tasuvaks. Autotootmisel on otsustav tähtsus sellel, et auto kokkumonteerimine võiks toimuda katkematu sari- tootmisena. See asjaolu ja sellest tingitud tööjõu spetsia- liseerimisvajadus hakkavad avaldama mõju alles siis, kui aastas toodetakse ligikaudu 100 000 autot. See omakorda tähendab, et tasuvaks osutumiseks peaksid Soome autod lühikese ajaga vallutama kogu kodumaise turu või märki- misväärsse osa täiesti hõivatud maailmaturust.

Suurtootmise ja spetsialiseerumisega seotud eeliste seni- sest täielikum kasutamine on tänapäeval majandustegevuse rahvusvahelise ühinemise ainus, ent ühtlasi ka piisav alus. Väidetakse, et EFTA rajamisega kaasnenud turgude laie- nemine on põhjustanud muuhulgas seda, et vasakukäelis- tele mõeldud korgitõmbaja valmistamine on nüüd Rootsis tasuvaks muutunud.

TOOTMISTEGURITE MÕJU TOODANGULE

Maa, töö, kapital.
Kasum on ülejääk.

Tavaliselt eristatakse kolme tootmistegurit: loodusvarad ehk lihtsalt maa, töö ja kapital. Neist erinevaks tootmis- teguriks peetakse ettevõtja tegevust ehk ettevõtlikkust. Seda seetõttu, et käitiste juhtimise eest saadav hüvitus on oma loomult teist laadi, kui muu töö eest saadav hüvitus. Töö eest saadav hüvitus on palk, maa eest rent, kapitali eest kasvik ja ettevõtlikkuse eest kasum. Kasum on see, mis ettevõtjale jääb järele, kui ta on tootmistegurite kasutamisest tekkinud kulud müügituludest kinni maksnud.

Missugune on neist igaühe tähtsus rahvamajanduse kogu- toodangus? See selgub tabelist 4.2.

Tabel 4.2.
Tootmistegurite kasutamise eest makstud hüvitused
[tootmiskulud] Soomes 1972. aastal

	Miljardit marka	Osatähtsus (%)
Palgad ja sotsiaalkulud	28,7	65
Kasvikud ja üürid	4,7	11
Ettevõtlustulud ja kasum	5,7	13
Tulusiirded	4,8	11

Tabelist on näha, et töö on tähtsaim tootmistegur. Selle tähtsus tõuseb veelgi, kui võtta arvesse, et ettevõtlustulust ja kasumist on suurem osa töö eest saadava palgaga täiesti samastatav hüvitus ettevõtja oma töö eest.

Mingi tootmisteguri üldsumma rahvamajanduse kogutoodangus ei räägi selle tootmisteguri mõjust veel kõike. Tootmisteguri panuses toimuvad muutused on vähemalt niisama tähelepanuväärsed kui panuste üldsummad. Küsimus: kui palju rahvamajanduse kogutoodang kasvab, kui kasutatud tööjõu hulk kasvab 10%? Missugune mõju on kapitali suurenemisel toodangu kasvule? Tehtud uuringud näitavad, et tööjõukulu suhteline mõju on suurem. Tööjõukulu suurenemine 10% põhjustab nende uuringute andmetel Soome tööstustoodangu 7,8%-lise kasvu. Kapitali suurenemine 10% suurendab toodangut ainult 2,2%. Seejuures tasub aga meenutada, et kasutatud tööjõu hulga suurendamine 10% võtab aega võib-olla 10 aastat, sellal kui rahvamajanduse kapitalimahukus võib kasvada ühe aastaga 10%, mistõttu toodangu kasvu seisukohalt on kapitalimahutused olulisemad kui tööjõu hulga suurenemine.

Kui pöörata tähelepanu mitte ainult tootmistegurite hulgale, vaid ka nende kvaliteedile, väärib kolme tootmisteguri hulgas eraldi vaatlemist tehnikaalaste teadmiste areng. Uued avastused ja paremad menetlused tähendavad seda, et tootmistegurite muutumatu kuluga saadakse palju rohkem toodangut kui varem. Soome teadlane O. E. Nii-tamo on tõestanud, et teadmiste taseme tõus tagab märgatava enamtoodangu. Tema uuringute tulemusel tagab koolitustaseme 10%-line tõus juba üksinda 5,5% rohkem toodangut.

Töö on tähtsaim
tootmistegur.

Kapital on kasvu
tähtsaim lähtealus.

Teadmised lisavad
toodangut.

4.2. TULUDE KUJUNEMINE

Kui vaadelda tootmist kogu käitiste sektori seisukohalt, tuleb keskendada tähelepanu järgmistele probleemidele:

1. Kui palju iga tootmistegurit on võimalik kasutada?
2. Missugused asjaolud mõjustavad tootmistegurite eest makstavate hüvituste suurust?

Neist asjaoludest sõltuvad nii rahvamajanduse kogutoodangu hulk kui ka koostis.

Ent samal ajal, kui selguvad toodangu hulk ja koostis, selgub ka, kui suur on rahvamajanduse kogutulu ehk rahvatulu. Nagu esimeses peatükis nägime, kuuluvad kõik tootmistegurid lõppude lõpuks kodumajandite sektorile. Kodumajandite sektorisse jõuab lõpuks ka kogu tulu, mis toodangu eest saadakse. Käitised maksavad oma töötajatele

palka, kreditoridele makstakse käitisesse paigutatud kapitali eest kasvikut ja üüri ning peale selle jaotavad käitised oma kasumid osakasudena omanike vahel. Palk, kasvik, üür ja kasum on kõik tootmistegurite eest makstavad hüvitused; need on tootmistegurite omanike või tarbijate tulud. Sellega, kui otsustatakse, kui suured hakkavad olema palgad, kasvikud, üürid ja kasumid, otsustatakse ühtaegu ka see, kui suureks kujuneb rahvatulu.

TÖÖJOU PAKKUMINE JA PALK

Töö on tootmistegurite seas kõige tähtsam. Tööpalga osatähtsus oli kogu Soome rahvamajanduses tootmistegurite kasutamise eest makstud hüvitustest 63%. Selle osatähtsus oli tegelikult suuremgi, sest suur osa ettevõtjana tegutsemise eest saadud kasumist on sisuliselt hüvitus tehtud töö eest.

Mis asjaoludest sõltub tootmiskäitiste käsutuses oleva tööjõu hulk!

1. **Rahvaarv.** Esimene tööjõu pakkumist mõjustavate tegurite seas on arusaadavalt rahvaarv. Soomes ületati 4 miljonit 1950. aastal. Praegu on rahvaarv 4,7 miljonit inimest. Viit miljonit pakutakse oletuste kohaselt pärast 1980. aastat. Rahvaarv sõltub kolmest asjaolust: sündimusest, suremusest ja rändest. 1972. aastal oli sündimus 12,7 promilli rahvaarvust, suremus 9,6 promilli ja väljaränne 1,2 promilli. Seega oli rahva tegelik iive sel aastal 4,3 promilli ehk ligi 20 000 inimest. Soome iseseisvuse algusaastail olid nii sündimus kui suremus märgatavalt kõrgemad, ent rahvastiku iive oli tollal peaaegu sama kiire kui praegu, 50 aastat hiljem.

2. **Rahvastiku koostis.** Rahvastiku koostises toimuvatel muudatustel on rahvaarvu kõrval tööjõu pakkumisele otsustav mõju. Tööjõu seisukohalt on oluline tööväimeelise rahvastiku ehk 15—65-aastaste inimeste osatähtsus rahva koguarvus. Viiskümmend aastat tagasi oli see 60%, nüüd on see ligi 65%. See osa rahvastikust peab üleval pidama ka kõik endast nooremad ja vanemad.

3. **Tööaja kestus.** Kolmas tööjõu leidmise seisukohalt oluline faktor on tööaja pikkus. Oleminek 45-tunniselt töönädalalt 40-tunnisele töönädalale tähendab iseenesest tehtud töötundide üldarvu vähenemist umbes 10%. Ent sellega ühtaegu toimuv tööviljakuse tõus ja töötajate arvu kasv korvavad selle vähenemise peagi.

Kogu rahvamajanduse seisukohalt pakub huvi küsimus: kuidas palga suurus avaldab mõju nädalas tehtud töö-

tundide hulgale? Kui palgad on madalad, siis kaldutakse nädalas tehtavate töötundide hulka suurendama, sest lisatunnid toovad lisatulu. Kui lisatunnid on ületunnid, on neist saadav palk normaalsalgaast kõrgem, mis suurendab veelgi ahvatlust rohkem tunde tööd teha. Palkade tõustes soov rohkem tööd teha siiski väheneb ja lõpuks ei taheta lisatulude hankimiseks enam üldse pikemaid töönädalaid taluda. Palkade veelgi suurenedes paranevad elamisolud niivõrd, et meelsamini tahetakse saada rohkem vaba aega ehk lühemaid töönädalaid kui lisatulusid. Nii suhtutakse vabasse aega nagu erilisse hüvisesse, mille hankimiseks ollakse valmis ohverdama osa töötundidest ja tööpalgast.

Vaba aeg on luksus-hüvis.

Ent mida me teame palgast?

Missugused asjaolud mõjustavad palga suurust?

Suurte koondiste direktorite aastatulu võib tõusta Soomes üle 200 000 marga, mis tähendab rohkem kui 15 000 marga suurust kuupalka. Riigiasutuste peadirektorite kuupalk on 8000—10 000 marga piires, professor saab üle 5000 marga kuus. Pangas töötav neiu saab 1000 marka ja käskjalg ainult 500 marka.

Millest tulenevad palkade erinevused?

1. **Töö kvaliteet.** Üht osa palgaerinevustest on lihtne mõista. Erinevused töö kvaliteedis ja selle meeldivuses tingivad erinevusi ka palkades. Sel juhul on palgaerinevus hüvituseks tööga kaasneva vastutuse eest, sellega seotud ohtude, töö mustuse või muude sellesarnaste omaduste eest. Niisamuti hüvitatakse eraldi ka töö ebakorrapärasus, õõntöö ja puhkepäeviti tehtav töö. Teiselt poolt on olemas aga ka selliseid töid, mida tahab teha nii suur hulk inimesi, et töötajaid on alati saada, ehkki palk on suhteliselt madal. Arvatavasti seepärast ongi paljude teenistujate palgad suhteliselt madalad.

2. **Tööjõu kvaliteet.** Kui kõik töötajad oleksid ühesugused, võiks kõiki erinevusi palkades mõista üksnes hüvituseks töö kvaliteedis ilmnevate erinevuste eest. Nii siiski ei ole, inimeste võimetes ja oskustes on suuri erinevusi. Osa palgaerinevustest seletub seega erinevustega tööjõu kvaliteedis. Vaevalt et leidub mingi ülesande lahendamise seisukohalt kaht ühtviisi head töötajajat. Oks võib olla hoolikam, teine jälle kiirem. Erinevused tööjõu kvaliteedis võivad olla äärmisel juhul isegi nii suured, et mõni inimene võib olla omal alal täiesti ainulaadne. Silmapaistva maalikunstniku või laulja töö võib olla nii ainulaadne, et mitte keegi ei ole suuteline seda jäljendama. Kunstnike kõrged honorarid on mõistetavad just sellel taustal.

3. **Koolituskulud.** Kui arsti aastatulud tõusevad üle 50 000 marga, tuleb tema palga suuruse üle imestajail meenutada

kulusid, mis tal on tulnud kanda õpingute ajal. Kallis väljaõpe ja pikk õpiaeg on niisiis üks palkades täheldatavate erinevuste seletusi.

Ent miks siiski on mingi palk just niisugune, nagu ta on?

Mis määrab palga suurust?

1. **Palga „raudse“ püsivuse seadus** on vana pessimistlik seletus palga suurusele. Ühelt poolt on püütud väita, et rahvaarv kasvab jätkuvalt kiiremini kui olemasolevate elatusvahendite hulk. Seetõttu muutuvad elatusvahendid üha raskemini kättesaadavaks ja palk kulub üha täielikumalt ära nende soetamiseks. Reaalpalk ehk tõeline palk läheneb seega siis elatusmiinimumile. Teiselt poolt on väidetud ka, et palgad püsivad jätkuvalt elatusmiinimumi lähedal, sest alati on töötuid, kes on valmis töötama ükskõik kui väikese palga eest. Need teooriad on osutunud ebaõigeiks.

2. **Palgad vaba võistluse oludes.** Eespool vaadeldi palgaerinevusi, mis tulenevad ühelt poolt töö ja teiselt poolt tööjõu erinevustest. On loomulik, et kui kahe töö palgaerinevus on suurem kui nende tööde meeldivuse vaheline erinevus, siirdub tööjõud halvemini tasutavalt töölt paremini tasutavale tööle. Kui palgaerinevus on suurem, kui eeldavad erinevused tööjõu kvaliteedis, püüab kehvema koolitusega tööjõud saada lisakoolitust, et siirduda seejärel palgaerinevustest ahvatletuna vastutusrikkamale töökohale. See omakorda suurendab tööjõu pakkumist paremini tasutatavatesse ametitesse.

Kui pakkumine suureneb, tekib võistlus töökohtade pärast. See mõjustab palku langema või vähemalt aeglustab palkade tõusu. Et sel samal ajal halvemini tasustatud töökohtadel tööjõu pakkumine töötajate mujale siirdumise tagajärjel väheneb ja sellest tekib tööjõupuudus, hakkavad tööandjad omavahel tööjõu saamise pärast võistlema. Võistlus väljendub selles, et pakutakse paremaid palku. Niisiis kaldub palkadevaheline erinevus vähenema ning jõuab lõppude lõpuks tasemele, mille puhul ükski töö ei ahvatle selle tegijaid teisele tööle siirduma. Niisiis:

palgad on tasakaalus, kui palgaerinevused vastavad täpselt erinevustele töö kvaliteedi või tööjõu kvaliteedi vahel.

3. **Palgaläbirääkimised.** Palgad kujuneksid välja nõnda, kui töötajad tõepoolest võistleksid omavahel töökohtade pärast, mida on vähe leida, või kui tööandjad võistleksid omavahel töötajate leidmiseks, kui tööjõust on puudus. Tegelikuses ei käi see aga mitte nõnda. Ei töötajad ega tööandjadki korralda oksjoneid, ei anna tööd ega võta vastu töökohti vastavalt sellele, kes pakub rohkem või

Kas elatusvahendite toodang kasvab niisama kiiresti, kui rahvaarv!

Palgaerinevused peegeldavad töö ja tööjõu kvaliteedi erinevusi.

nõuab vähem. Mis tahes töö eest makstakse teatava suurusga, tööturul toimivate organisatsioonide vahelistel läbirääkimistel eelnevalt kokkulepitud palka, olenemata sellest, kas tööjõudu pakutakse rohkesti või on sellest puudus.

Palganõupidamised

Palgad määratakse kindlaks tööturul toimivate organisatsioonide vaheliste läbirääkimiste tulemusel.

Mida neil läbirääkimistel arutatakse? Missuguste põhjendustega esitavad töötajate esindajad palgade tõstmise nõudmisi ja missuguseid vastuväiteid on tööandjate esindajail? Järgnevaist väiteist on mõnel või isegi mitmel kõigil palgaläbirääkimistel keskne koht:

Kas streik tekib
tööandja või -võtja
süd tõttu!

1. **Elatusmaksumus.** Kui elatusmaksumuse indeks tõuseb, juhivad töötajate esindajad tähelepanu töötajate elamiskuludele, nende toimunud ja eeldatavasti veel toimuvale tõusule. Kui elatusmaksumuse indeks langeks, juhiksid sellele tähelepanu tööandjate esindajad.

2. **Maksevõime.** Kui kõne all olev tööstusharu on hästi arenenud, juhivad töötajate esindajad tähelepanu tööstuse kasvanud maksevõimele. Kui aga sel alal on raskusi, juhib sellele tähelepanu tööandjate pool.

3. **Tööviljakus.** Kui tööviljakus on vaadeldaval alal tõusnud või langenud, tugineb vastav pool oma põhjendustes sellele.

4. **Kehtivad palgad.** Kui muudel vastavatel aladel makstakse kõrgemaid või madalamaid palku, tuginetakse sellele.

5. **Tulud-kulud.** Ametiühingute juhid vihjavad neile soodsatele mõjustustele, mida palgade tõus avaldab tarbijate ostuvõimele ja seega kogu rahvatulule. Tööandjad vastavad sellele väitele viidetega palgatõusudest tingitud tootmiskulude kasvule.

6. **Võtmeharud.** Väiksemate tööstusalade nõupidamistel viidatakse sellistes otsustavates tööstusharudes, nagu näiteks metalli- ja ehitustööstuses toimunud läbirääkimistel juba saavutatud tulemustele.

7. **Harjumused.** Nii tööandjad kui töövõtjad on harjunud perioodiliselt toimuvate palganõupidamistega. Läbirääkimistel ei ole seetõttu kunagi juttu sellest, kas palku tõsta või ei, vaid üksnes sellest, kui palju tõstetakse. Palga tõstmist loetakse enesestmõistetavaks.

Tööturu mõlema poole huvides on jõuda kokkuleppele, millega võidakse säilitada kõrge ja ühtlane tööhõive ja püsiv hinnatase. Kui palgad tõusevad rohkem kui vastaval alal toimunud tööviljakuse tõusu võrra, ollakse sunnitud selle tagajärjel toimunud toodangu omahinna tõus korvama hindade tõstmisega. Hindade tõus põhjustab elatusmaksumuse suurenemist ja uusi nõudmisi palku tõsta. Sel moel võib saada alguse inflatsiooni ringmäng, mille all kannab

Eesmärgiks on toot-
likkuse tõus.

tab eriti oma maa toodete konkurentsivõime nii sise- kui välismaal. Liiga suure palgatõusu mõju tööhõivele võib ilmneda just selles, et kodumaine tootmine muutub ebasuvaks ja tuleb töökohtade arvu vähendada.

Täielik tööhõive võidakse tagada põhimõtteliselt siis, kui neil aladel, kus tööviljakuse kasv — seega siis ka tootmiskulude vähenemine — on keskmisest kiirem, suunatakse osa sellest kasvust hinnaalandustena tarbijatele ja osa palgalisana töötajatele. Seevastu neil aladel, kus tööviljakuse kasv on keskmisest aeglasem, tuleks hindu tõsta, et kindlustada sellega palkade tõstmise võimalus. Selle põhimõtte järgimine pole aga tegelikus elus ei kerge ega ka lihtne.

KAPITAL JA KASVIK

Kui masina, ehituse või maatüki omanik annab temale kuuluva kapitalihüvise välja tootmise huvides kasutada või kasutab seda ise oma tootmistegevuses, siis ta ootab, et see annaks talle teatavat sissetulekut. Seda sissetulekut võrreldakse tavaliselt kapitalihüvise väärtusega ning see avaldub aastase sissetulekuprotsendina ehk kasviku.

Aastasissetulek kasviku kujul väljendatuna ongi ainus võimalus võrrelda näiteks nii erinevate investeerimisobjektide nagu ehitiste, masinate ja maatükkide omavahelist paremust.

Omaniku seisukohast on kasvik sissetulek, mille ta saab, kui loovutab oma kapitali tootmisotstarbeliseks kasutamiseks. Kapitali kasutaja seisukohast on kasvik jällegi väljaminek, mis tuleb teha kapitali kasutamise eest. Kasvik on, niisamuti kui selle lähisugulane üür, hüvitus mingi tootmisteguri loovutamise eest tootmisprotsessis kasutamiseks — samuti kui palkki.

Mis kapital õigupoolest on? Millest makstakse kasvikut?

Kui tavaline inimene räägib kapitalist, siis mõtleb ta enamasti raha. Sel juhul on ka kasvik õigupoolest hüvitus raha laenuks andmise eest. Täpsemalt järele mõeldes tuleb pidada kapitaliks pigem siiski neid hüviseid, mida võidakse raha eest kasutada nagu raha ennastki. Sel juhul on samuti nagu tarbimisega, mis tähendab pigem hüviste kui raha kasutamist. Eespool nimetasime peamisteks tootmistegureiks tööd, loodusvarasid ja kapitali. Mille poolest kapital muudest erineb? Kapital on toodetud, inimese tööga loodud tootmistegur. Seda võidakse suhteliselt kiiresti juurde toota, sellal kui loodusvarade hulk ei kasva üldse ja tööjõudu lisandub aeglaselt vastavalt sellele, kuidas kasvab rahvaarv.

Aastakasum

Kapitali väärtus
= Kasvik (%)

Ohe tulu on taise
kulu.

Kapital on toodetud
tootmistegur.

Kapitali tähtsus tootmistegurina selgub ühe üpris lihtsa-koelise näite varal. Kujutlegem, et kunagi ammu, tuhandeid aastaid tagasi elas järve kaldal kalur. Esialgu pidas ta oma ametit ilma mis tahes abivahenditeta ja püüdis kala paljaste kätega. Võib olla, et ta sai tunnis ühe kala. Kaheksatunnise tööpäeva kestel sai ta siis kaheksa kala. Ühel päeval tuli talle hea mõte, ta leiutas võrgu. Paar-kolm nädalat kalastas ta nüüd neli tundi päevas ainult enda tarbeks, ülejäänud neli tundi kulutas ta võrgu kudumisele. Sel ajal kui kalur kudus võrku, pidi ühiskond leppima sellega, et tarbis kala vähem. Ent kui võrk sai valmis, suurenes kalasaak mitmekordselt. Võrgu kudumise ajal hoidus ühiskond oma hetketarvete täielikust rahuldamisest, et hiljem tarbida varasemast rohkem. Võrk kui kapitalihüvis suurendas ühiskonna toodangut täpselt samuti, kui kalapüügi peale oleks hakatud rohkem inimtööjõudu kulutama. Enamtoodangust saadav tulu oli eeskätt võrgu omaniku tulu, ent ühtaegu on sellest kasu kogu ühiskonnal, sest rohkem püütud kalu ei sõõ mitte ainult kalur, vaid ka muud ühiskonnaliikmed. Mingi teine ühiskond, kus võrku ei tunta, jääb heaolu tõusust kiiresti maha sellest ühiskonnast, kus on võimalik minna kapitalisoetamise teed pidi.

Kapital on ringtee suurema toodanguni.

1. **Kasvik hüvitusena.** Kapitalihüvise kasutamise eest makstav tasu ehk

kasvik on hüvitus, mida makstakse tarbijale selle eest, et ta loobuks oma igapäevasest tarbimisest ja suurendaks seevastu oma kapitalivaru.

Selle loogika kohaselt on ka pangas olevate hoiuste pealt makstav kasvik hüvitus tarbijale selle eest, et ta ei kasuta oma palgaraha tarbimiseks, vaid loovutab selle majanduselus kasutamiseks, täpsemalt kapitalimahutuste finantseerimiseks.

2. **Kasvik ressursside suunajana.** Kui meenutada, et kasvik teeb võimalikuks võrrelda erinevaid objekte, millesse kapitali võib mahutada, on kerge mõista kasviku teist ülesannet:

kasvik toimib osutina, mis näitab, milleks ühiskonna varasid kasutada, et nad annaksid kõige rohkem efekti.

Loobumine vähe sissetoovast väärtpaberist tähendab tõugata finantsilistesse raskustesse soo vähetootev käitis, kes selle on välja lasknud. Käitis, kes võib pakkuda osanikele kõrget kasvikut, saab kõiki oma kapitalimahutusi vaevata finantseerida, ta laieneb ja edeneb.

Eespool vaadeldi toodangu sõltuvust tootmisteguritest ning eriti kahe peamise tootmisteguri — töö ja kapitali osa, samuti nende eest makstavate hüvituste, palga ja kasviku suuruse kujunemist. Nüüd on põhjust vaadelda veel neljanda tootmisteguri ehk ettevõtlikkuse hüvitust — kasumit.

Tarbimissektori seisukohalt on kasum niisamasugune tulu kui palk, üür või kasv. Kasumina saadavat tulu kasutatakse samuti kas tarbimiseks või säästudeks nagu muidki tulusid. Käitiste sektori seisukohalt ei peeta seda aga tavaliselt mitte kuluks, nagu muid tootmistegurite eest makstavaid hüvitusi.

Kasum = ettevõtja tulu.

Kasum on eeskätt see, mis jääb ettevõtjale järele, kui tootmiskulud on tasutud.

Talupidaja, erakaupmehe või hambaarsti tulud võivad olla seda tüüpi tulude näideteks. Need majandussubjektid saavad tulu oma toodetud kaupade ja teenuste eest. Neist tuludest nad katavad tootmisteguritega seotud kulud. See, mis jääb järele, on nende tulu. Põhimõtteliselt nii kujuneb ka osühingutena toimivate käitiste kasum. Seegi on jääk, mis jääb järele, kui käitis on tasunud tootmisega ühenduses tekkinud kulud. Osakasude jaotamisel jõuab seegi tuluna tarbijate kätte.

Kasum = nähtamatu tootmisteguri hüvitus.

Iseseisva ettevõtja, hambaarsti või talupidaja puhul kasum iseenesest ongi hüvitus nende kui ettevõtjate töö eest ja ühtlasi kasvik nende poolt käitisesse mahutatud kapitali pealt. Suur osa kasumist ei olegi siis õigupoolest kasu, vaid hoopis tootmiskuludega võrreldav hüvitus. Ainult see osa kasumist, mida ei saa mõista hüvitusena millegi tegemise eest, on lõppude lõpuks kasum selles tähenduses, nagu seda üldiselt mõistetakse. Missugused on seda mõjustavad taustategurid?

1. Hüvitus uuenduste tegemise eest. Kujutlegem, et mingit tarbimishüvist valmistab mingi ettevõtja varem tuntud meetodil. Oletagem, et see ettevõtja on avastanud nüüd uue tehnoloogia või masina, millega ta võib valmistada sama hüvise kas kiiremini või odavamalt. Tema tootmiskulud vähenevad, ent ta võib müüa oma tooteid sama hinnaga kui seni. Nii tema kasum suureneb.

Osa kasumit on sel juhul hüvitus ettevõtja tehtud uuenduste eest.

Ettevõtja saab kasu tehtud uuenduste eest kasumi juurdekasvu näol. Märkimisväärne osa ettevõtja ülesannetest seisneb just uute, kulusid vähendavate või tootmist kiirendavate tehnoloogiate arendamises. Kasum ahvatleb ettevõtjat uuendusi tegema. Sedamööda, kuidas need

uuendused saavad üldtuntuks, kaotab nende esialgne kasutuselevõtja konkurents oma enamkasumi.

2. Riskihüvitus. Ettevõtja töös on alati palju ebakindlust. Keegi ei taha hakata pidama käitist, mille edus ei saa olla kindel. Mida ebakindlam on käitise seisund, seda suurem peab olema selle eest saadav hüvitus. See ongi teine alus, millel põhineb kasum.

Kasum on hüvitus ettevõtja tegevusega kaasnevast ebakindlusest.

Kui meile pakutakse ükskõik kumba kahest väärtpaberist — üks finantseerimisraskustes oleva saeveski oma ja teine riigi võlatäht — nõuame majanduslikult ebakindla väikeettevõtte osatähelt mõnevõrra suuremat kasvikumäära, kui täiesti kindlalt riigi väärtpaberilt, alles siis võime neid pidada võrdväärseiks. Erinevus seisneb ebakindlusega kaasneva riski hüvitamises. Samal põhjusel on mingil ebakindlal alal toimiva äri kasumimäär kõrgem kui täiesti kindlat edu tagaval alal.

3. Monopoolne kasum. Kui minna asja sügavama olemuseni, siis ei saa ühtki eespool vaadeldud kasumiliiki pidada õigupoolest puhtalt kasumiks kui selliseks. Nad kõik on meie arvates täiesti õigustatud hüvitused, mitte kasum. Oleme arvamisel, et kasum on midagi niisugust, mille eest ei ole kellelegi midagi tehtud ega midagi antud. Ent kas sellist kasumit on olemas? On. Niisugune kasum tekib siis, kui ettevõtjal on teatav monopoolne võim müüdava hüvise suhtes.

Kui ettevõtja saab müüa oma hüviseid isegi siis, kui ta tõstab nende hindu kõrgemale kui tema võistlejate hinnad, võib ettevõtja saada monopoolset kasumit.

Monopoolne kasum ei ole hüvitus mingi tegeliku soorituse eest. See tekib üksnes seetõttu, et tarbija teab: ta ei leia sellist hüvist mitte kusagilt odavamalt. Teine võimalus saada monopoolset kasumit on käitistel, kes omavahelise lepingu alusel hoiduvad üksteisega konkureerimast. Mida rohkem teadmisi on tarbijal turuolukorrast ja mida suurem on võistlus tootjate vahel, seda väiksem on monopoolse kasumi tekkimise tõenäosus.

Võistlus hävitab ülellia suure kasumi.

Konkurents kaitseb
tarbija huve.

Kordamisküsimusi

1. Missugustest asjaoludest sõltub üldine pakkumine rahvamajanduses? Missugusel moel mõjustab eeldatav kasum pakumise suurust?

2. Missugune on tarbitavate hüviste nõudluse ja tootmistegurite nõudluse vaheline suhe? Missugune side on tööjõu nõudluse ja kapitali nõudluse vahel?
3. Määratle, mida mõistetakse alaneva tootlikkuse seadusena ja milles on suurtootmise eelised. Mille poolest need üksteisest erinevad? Mis neid omavahel ühendab?
4. Loetle põhjusi, miks Soome põllumajanduses üritatakse suu- rendada talu põllupinda.
5. Missugune on mingi ühe peamise kasutatava tootmisteguri a) hulga ja b) hulga muutumise mõju toodangule.
6. Missugustest asjaoludest sõltub rahvatulu ja selle jaotumine?
7. Mis on tähtsaimad tööjõu pakkumist mõjustavad tegurid? Mis alusel võib vaba aega pidada n.-õ. luksus- või kõrget elatustaset tõendavaks hüviseks?
8. Mis asjaoludest sõltuvad palkade erinevused? Püüa leida endale mingi teine amet, mida oleksid nõus pidama sama palgaga, kui oma senist ametit. Kas on olemas niisugust ametit, mida sa oleksid valmis pidama praegusest väiksema palgaga? Mida eeldaksid selliselt ametilt?
9. Sea palgaläbirääkimistel kasutatavad väited niisugusse tähtsusjärjestusse, nagu see sinule õige tundub. Põhjenda oma järjestust.
10. Mis on kasviku tähtsaim ülesanne?
11. Mis on kasumit kujundavad tegurid? Missugune on sinu arvates nende tähtsusjärjestus? Mis on kõige tähtsam kasumi suurust mõjustav tegur?

5. HIND, KÄITIS JA VÕISTLUS

Kahes eelmises peatükis vaadeldi üldist nõudlust ja pakkumist kogu rahvamajanduses. Tarbimisel tõdeti seejuures olevat määrav osa üldise nõudluse kujunemisel ning pakkumise nõudlusele kohandumisel. Selgus, et üldine pakkumine sõltub rahvamajanduse käsutuses olevate tootmistegurite hulgast ja hindadest; vaadeldi ka mõningaid neid mõjustavaid tegureid.

Siiani on vaadeldud põhimõtteliselt kõike peamiselt kogu rahvamajanduse tasemel vastavalt joonisele 1.2 (lk. 10). Kolmandas peatükis tõdeti, et üldine nõudlus ja üldine pakkumine on rahvatulutaseme tasakaalustamisel määrava tähtsusega. Järgmisest peatükist selgub, et nõudlusest ja pakkumisest sõltub palju muudki, mitte ainult rahvatulu suurus. Nõudluse ja pakkumise vahelistest suhetest sõltuvad hüviste hinnad. Teiseks vaadeldakse selles peatükis peamise tootmisüksuse ehk käitise käitumist oma pakkumise sobitamisel tema toodetele ilmnenud nõudlusele. Kolmandaks vaadeldakse lühidalt majanduselus valitsevat võistlust käitiste vahel.

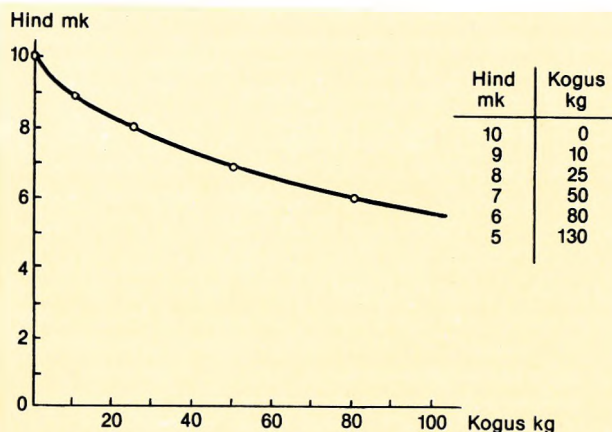
Hind on nõudluse ja pakkumise funktsioon.

5.1. NÕUDLUS, PAKKUMINE JA HIND

Meile on oma kogemustest teada, et hüvise hinnast sõltub, kui palju inimesed seda hüvist ostavad. Kui hind on kõrge, läheb vastav hüvis halvasti, selle nõudlus on väike. Hinna alanemise puhul selle nõudlus elavneb ja tarbijad ostavad seda hüvist palju.

Suvel, rabamurakate parimal müügiajal, võib turukaupmehe müüdavate murakate nõudluse ja nende hinna vahel valitseda näiteks joonisel 5.1 kujutatud sõltuvus.

Kui rabamurakate hind oleks mingil põhjusel väga kõrge, näiteks 10 marka kilo, ei tahaks võib-olla mitte keegi neid osta. Kui hind alaneks 9 margale, võib mõnedel gurmaanidel olla võimatu keelduda kiusatust rahuldumast ja kaupmees võiks neid müüa näiteks 10 kilo. Hinna langedes läbimüük suureneks, nii et 5 marga eest võiks müüa

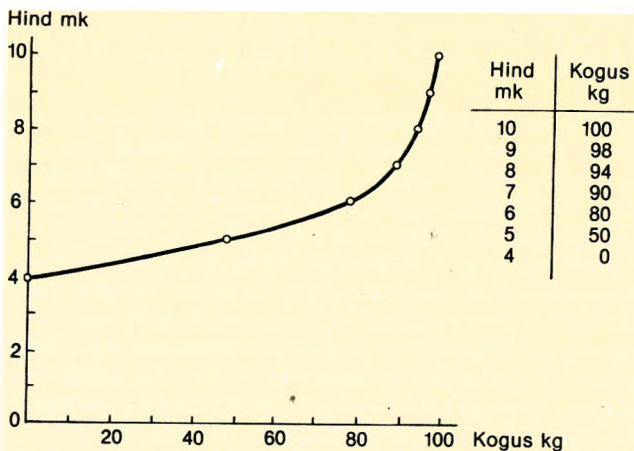
Joon. 5.1. Murakate nõudlus linnaturul.

rabamurakaid juba 130 kilo. See meelevaldne näide vastab tõelisusele selles mõttes, et

hinna langedes nõudlus kasvab ja hinna tõustes nõudlus väheneb.

See reegel kehtib ükskõik missuguse hüvise puhul. Et oma kaubast lahti saada, peab tootja müüma seda piisavalt madala hinnaga. Teiselt poolt peab tootja, kes plaanitseb hinda tõsta, võtma arvesse, et hinna tõusule järgneb nõudluse vähenemine. Nii käituvad tarbijad hindade muutmisel.

Allahinnatud kaupade müük suurendab nõudlust.

Joon. 5.2. Murakate pakkumine linnaturul.

Ent mida teeb sel juhul tootja, kelleks antud juhul on turukaupmees? Võib olla, et turukaupmees on nõus müüma oma rabamurakaid näiteks joonisel 5.2. kujutatud eeldustel.

Tootja on arusaadavalt valmis müüma seda rohkem, mida kõrgemat hinda ta saab. Kui ta saab 10 marka kilost, müüb ta pikemalt mõtlemata ära kõik kaasatoodud rabamurakad. Madalama hinna puhul jätab ta võib-olla kilo või paar endale ja oma sõpradele. Kui hind langeb veelgi, jätab ta võib-olla kõik järgmise talve varuks endale. Hinna alanedes alla 6 marka kilolt müüb ta ainult vastumeelselt ja hakkab mõtlema, kas poleks kasulikum siirduda naaberlinna turule. Kui hind on alla 5 marka kilolt, lööb ta oma kasti kinni ja läheb turult ära. Tema käitumises väljendub tõsiasi, et

hindade tõus suurendab ja hindade langus vähendab pakkumist.

NÕUDLUSE ELASTSUS

Ettevõtja seisukohalt on nõudlust mõjustavate tegurite ja neis tegureis toimuvate muutuste tundmine esmajärgulise tähtsusega. Mis tahes muutused tarbijate tuludes, hüviste hindades, samuti asendavate või võistlevate toodete hindades mõjustavad nõudlust. Nõudluse tulu-, hinna- ja asendamiselasutus väljendavad nende mõjustajate jõudu:

Elastsus on
muutlikkuse määrt.

$$\text{Elastsus } E = \frac{\text{koguse muutumine (\%)}}{\text{hinna muutumine (\%)}} .$$

1. Hinnaelastsus. Elastsus on parim mõõdupuu, mille järgi hüvised võib jagada, kui seda soovitakse, „luksushüvisteks“ ja „vältimatuteks hüvisteks“. Kui hüvise hinnaelastsuse numbriline väärtus (absoluutväärtus) on alla ühe, on kõne all vältimatult vajalik hüvis. Kui elastsuse absoluutväärtus on suurem kui üks, võib seda hüvist käsitada luksushüvisena.

Kasutagem näidetena eespool kõne all olnud rabamurakate nõudlust turul, vabalt võetud päevasärkide nõudlust mingis kaupluses ning kohvi tarbimist ühe inimese kohta statistika andmeil.

Neil andmetel oleksid siis rabamurakad luksushüvis ja kohv vältimatult vajalik hüvis; päevasärke ei või pidada ei üheks ega teiseks.

Hinnaelastsus on normaalselt negatiivne, sest hinna tõus põhjustab nõudluse vähenemist ning hinna alanemine nõudluse suurenemist.

Tabel 5.1.

Elastsuse arvutamine

	Vana	Uus	Muu- tus	Kesk- mine	Prot- sentu- aalne muutus	Elastsus
Raba- murakad Hulk (kg)	80	130	50	105	47,5	$\frac{47,5}{-18,5} = -2,6$
Hind (mark/kg)	6	5	-1	5,5	-18,5	
Päeva- särgid Hulk (tk)	1100	900	-200	1000	-20	$\frac{-20}{20} = -1$
Hind (mark/tk)	27	33	6	30	20	
Kohv Hulk (kg)	(1961) 8,6	(1963) 9,3	0,7	8,95	7,8	$\frac{7,8}{-15,6} = -0,5$
Hind (mrk/kg)	9,12	7,80	-1,32	8,46	-15,6	

2. **Tuluelastsus.** Samal viisil võib leida nõudluse tulu-
elastsuse, s. o. tulude üheprotsendilisele kasvule vastava
nõudluse muutumine protsentides. **Tuluelastsus** on üldiselt
positiivne, sest tulude kasv põhjustab nõudluse kasvu ja
tulude vähenemine nõudluse vähenemist. Loomulikult võib
leida ka niisuguseid hüviseid, mille tuluelastsus on nega-
tiivne. Perekonna tulude kasvades võib näiteks kartuli-
nõudlus väheneda, sest kartuli asemel hakatakse kasu-
tama senisest enam köögivilja.

3. **Asenduselastsus.** Kolmanda elastsuseliigiga on tege-
mist siis, kui hüvise nõudlust mõjustab mõne seda asen-
dava või täiendava hüvise hind. Asenduselastsus tähendab
nõudluse seda protsentuaalset muutumist, mille põhjustab
asendava või täiendava hüvise hinna muutumine ühe
protsendi jagu.

**Asendussuhetes olevate hüviste vaheline asenduselast-
sus on positiivne.**

Näiteks või ja margariin on teineteist asendavad, oma-
vahel võistlevad hüvised. **Margariini hinna tõus** vähendab
margariini nõudlust, ent **suurendab või nõudlust**. Seetõttu

on margariini hinna tõstmine üks võimalik abinõu suurte
võivarude (nn. võimägede) vähendamiseks.

**Teineteist täiendavate hüviste asenduselastsus on nega-
tiivne.**

Näiteks **autode hindade alandamine** suurendab enesest-
mõistetavalt autode nõudlust ja autode arvu kasv **suurendab
bensiininõudlust**. Bensiin ja auto on teineteist täiendavad
hüvised.

5.2. KÄITISTE KULUD JA HIND

Siirdugem nüüd rahvamajanduse tasandilt käitisetasan-
dile ja vaadeldgem ühe käitise pakkumist. Nagu eespool
tõdetud, sõltub rahvamajanduse kogutoodang ehk üldine
pakkumine saadaval olevate tootmistegurite hulgast. Nii-
samuti on ka ühe käitise pakkumine sõltuv pakutavate
tootmistegurite hulgast ja hindadest.

Käitistest kõneldes ei kasutata aga nimetust hüvitus
tootmistegurite kasutamise eest, vaid kõneldakse tootmis-
kuludest. Rahvamajanduse toodangu hulka arvatakse ainult
lõplikult valmis hüvised, mida kasutatakse kas lõpptarbi-
miseks või kapitalina tootmistegEVuses. Sellest tulenevalt ei
esine rahvamajanduse toodangus kunagi toorainekulusid.
Käitise seisukohalt vaadatuna on toorainekuludel paljudel
puhkudel otsustav tähtsus. Toorained on käitisele tootmis-
tegurid, mida see ostab mõnelt teiselt käitiselt ning nende
eest makstav hüvitus on niisama hästi käitise kulu, kui tema
poolt makstavad palgadki.

TOOTMISKULUD

Kogutoodangust kõneldes on otstarbekas jaotada toot-
mistegurid nende päritolu järgi kolmeks (või neljaks)
rühmaks: töö, loodusvarad, kapital (ja ettevõtlikkus). Käi-
tise seisukohalt ei ole selline jaotus oluline; tooraineid
võidakse pidada üheks tootmisteguriks, ent neid võidakse
arvata ühtlasi põhjendatult kas loodusvarade või kapitali
hulka. Tähtsam on osutada tähelepanu sellele, **kas toodangu
hulk mõjustab kulude suurust või ei.**

1. **Kulude üldsumma.** On arusaadav, et käitiste paku-
mine sõltub esmajoonel tootmiskulude üldsummast (TÖS).
Käitis, mis ei suuda oma toodangu müügituludega katta
tootmiskulude üldsummat, läheb peagi hingusele ja peab
lõpetama tegevuse. Kui teatava suurusega minimaalset
kasumit ei arvata käitise kuludesse, peavad kulud olema

Kulud on pakkumise
taga, niisamuti kul-
vajadused on
nõudluse taga.

Rahvamajanduse
kogutoodangu suurus
ei sõltu tooraine-
kuludest.

Kas lisatoodang
põhjustab lisakulusid?

mõnevõrra väiksemad kui müügitulude summa, et ettevõtja endagi elamisvõimalused oleksid tagatud.

2. Püsivkulud. Kulude üldsumma jaotatakse kaheks osaks: püsivkulud (PK) ja muutuvkulud (MK). Isegi sel juhul, kui käitis ei tooda mitte midagi, tekib tal peagi teatavaid kulusid. Ehitiste eest tuleb maksta üüri, laenudelt kasvikut, küttekulud ja valvurite palgad tuleb välja maksta sõltumata sellest, kas midagi toodetakse või ei — kui käitis tahab üldse olemas olla. Need on ka kulud, mis ei muutu sellest olenevalt, kas kasutatakse ära kõik tootmisvõimalused või ainult osa neist.

3. Muutuvkulud. Osa kulusid oleneb toodangu hulgast. Tooraine- ja tööjõukulud on näiteks seda suuremad, mida rohkem toodetakse. Kui toodangut vähendatakse, väheneb ka toorainete kasutamine, samuti on tarvis vähem tööjõudu. Pälvib tähelepanu, et tootmiskulude summa muutub toodangu suurenemisel või vähenemisel täpselt niisama palju, kui muutuvad muutuvkulud.

Kulude sõltuvus toodangu hulgast

Tabel 5.2.

Toodang (tk) m	Püsiv- kulud PK (TOS- MK)	Muutuv- kulud MK (TOS- -PK)	Toot- misku- lude üld- summa TOS (PK+ MK)	Omahind		
				TOS/m	PK/m	MK/m
0		0				
1	20	4	24	24	20	4
2	20		30	15	10	5
3	20	18		12,7	6,7	6
4	20	28	48	12	5	7
5	20	40	60			
6	20	54	74	12,3	3,3	9
7	20	70	90	12,9	2,9	10

Miks? — Seepärast, et püsivkulud ei muutu toodangu suurenedes üldse. Tabelis 5.2 on esitatud käitise kulude kohta lihtne näide. Tabelist selgub ka kulude sõltuvus toodangu hulgast. Näha on, et püsivkulud jäävad muutumatuiks olenemata sellest, kui palju toodetakse. Muutuvkulud ja kulude üldsumma seevastu aga kasvavad koos toodangu suurenemisega. Võrreldes omavahel kulude üldsumma ja muutuvkulude kasvu, siirdudes näiteks 0 toote

valmistamiselt ühe toote valmistamisele ja nelja toote valmistamiselt viie toote valmistamisele, selgub, et mõlemal juhul on kasv võrdne. See ongi loomulik, sest kui kulude üldsummast lahutada nende muutumatu osa (= püsivkulud), saadakse just nimelt muutuvkulud.

Täida tabeli 5.2 tühjad lahtrid eespool kirjeldatu kohaselt. See on tehtav liitmis- ja lahutamistehtega.

OMAHIND

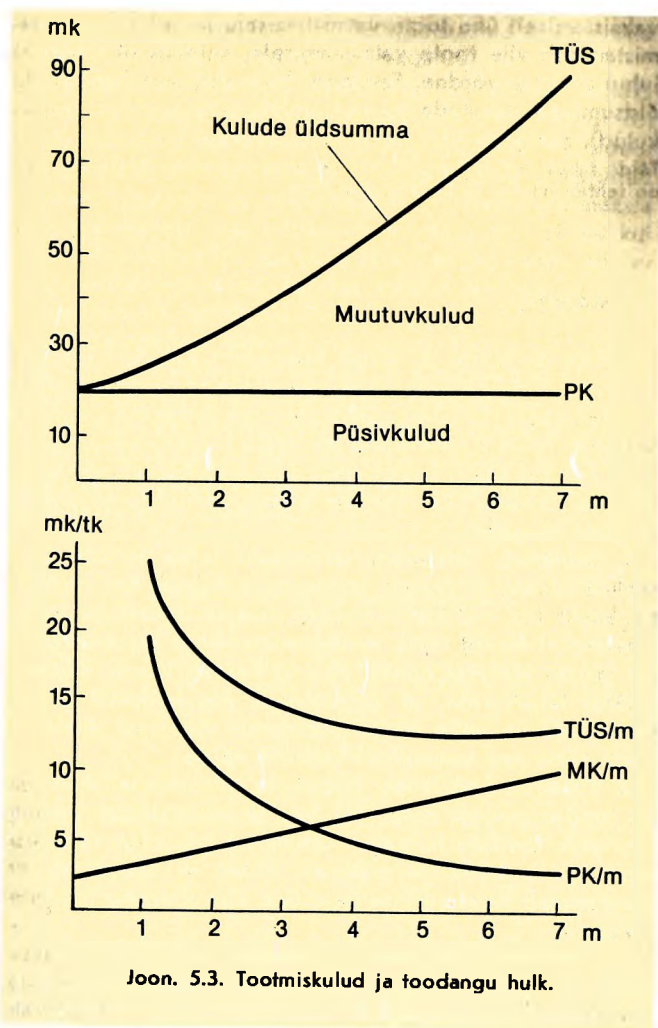
Toodangu hulga ja sellest tulenevate kulude vaheliste sõltuvussuhete põhjalikuks selgitamiseks on tarvis vaadelda ka veel seda, kui palju kulutatakse iga tooteühiku valmistamisele. Igale tooteühikule tehtavaid kulutusi nimetatakse tavaliselt kas ühiku keskmisteks tootmiskuludeks või omahinnaks. Omahind leitakse, kui kulude üldsumma jagatakse toodete hulgaga.

1. **Omahind.** Omahinna leidmiseks tuleb kulude üldsumma (veerg 4) jagada toodangu hulgaga. Kui tooteid on ainult üks, on tootmiskulude summa ühtlasi ka toote omahind. Toodud näite andmetel omahind algul langeb, ent pärast teatavat punkti ($m=5$) hakkab uuesti tõusma. Väärib tähelepanu, et omahind ei ole hoopiski kõige parem näitaja, mille alusel pakkumise suurusest järeldusi teha, ehkki see esmapilgul võib nii näida.

2. **Omahinna püsivosa.** Omahinna püsivosa leitakse iga eri toodanguhulga kohta sel teel, et püsivkulude summa jagatakse toodete hulgaga. Omahinna püsivosa väheneb toodangu suurenedes pidevalt. Miks? — Seepärast, et muutumatult sama summa jagatakse üha suurema toodete arvuga.

3. **Omahinna muutuvosa.** Omahinna muutuvosa leitakse niisamuti nagu muudki kulud ühe toodanguühiku kohta ehk muutuvkulude jagamisel toodete hulgaga. Arusaadavalt peab omahinna püsiv- ja muutuvosa summa olema võrdne omahinnaga. Kui neist kolmest näitajast kaks on teada, võib leida kolmanda kas liitmis- või lahutamistehte abil. See tõsiasi on tabeli admetel hõlpsasti seletatav. Antud juhul kasvab omahinna muutuvosa püsiva arvu märkade võrra iga ühiku kohta. Joonis 5.3 on tehtud tabeli 5.2 andmete alusel.

Joonisel 5.3 on kujutatud kõik eespool kirjeldatud kuliigid ja nende omadused, mis väljenduvad sõltuvuses toodangu hulgast.

Joon. 5.3. Tootmiskulud ja toodangu hulk.

KASUM JA KULUDE ÜLDSUMMA

Nüüd oleme valmis vastama küsimusele:

kui palju hüviseid tasub käitisel toota ja turul pakkuda!

Võrreldgem tootmiskulude üldsummat ja müügist laekuvat tulu. Toodangu hulk, mille puhul **müügitulu** ja **kulude vahe** on suurim, on käitisele kõige soodsam, sest siis on ka käitise kasum kõige suurem.

Tabelis 5.3 on toodud käitise kulude üldsumma iga erineva toodete arvu puhul sel eeldusel, et toote hind on 15 marka tükk.

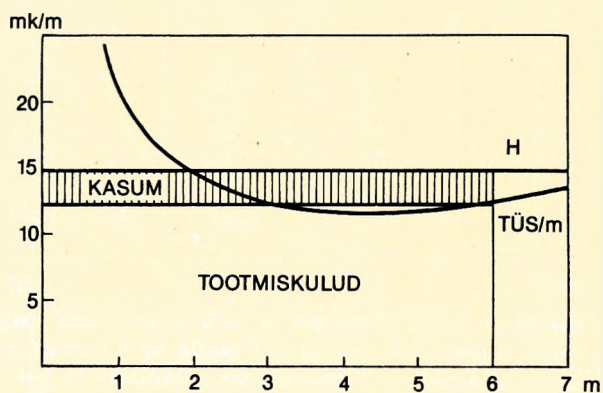
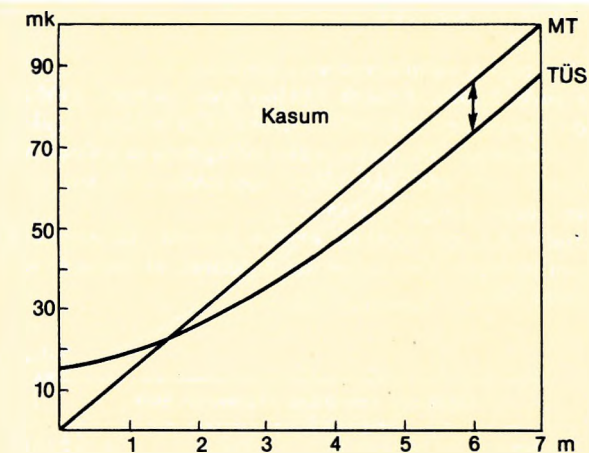
Kasum = müügitulu
– kulude üldsumma.

Tabel 5.3.

Käitisele soodsaim toodangu hulk

Toodang m	Müügitulu MT	Kulud TÜS	K A S U M $K=MT-TÜS$
0	0	20	–20
1	15	24	– 9
2	30	30	0
3	45	38	+ 7
4	60	48	+12
5	75	60	+15
6	90	74	+16
7	105	90	+15

Tabelist on näha, et tulude ja kulude vahe ehk kasum on kõige suurem (16 marka), kui müüakse 6 toodet. Kui müüakse juba näiteks 7 toodet, on müügitulu ja kulude üldsumma vahe veel ainult 15 marka, seega siis väiksem, kui eelmisel juhul. Kui müüakse ainult 5 tooteühikut, on kasum samuti 15 marka ehk väiksem, kui 6 toote müümisel. Edaspidi väheneb kasum veelgi. Oheainsa toote valmistamine põhjustab juba kahjumit. Niisiis võib tulude ja kulude üldsummade võrdlemise teel leida soodsaima toodanguhulga.

Joon. 5.4. Toodangu soodsaim kogus.

5.3. KÄITISTEVAHELINE VÕISTLUS

Eelmises allosas (5.2) vaadeldi käitise pakkumise sõltuvust hinnast ja kuludest. Pakkumise suuruse määramine on käitise sisemine asi. Käitise siseasi on ka otsustada, mis-suguses vahekorras eri tootmistegureid kasutatakse, kas palgatakse rohkem inimesi või ostetakse masinaid. Neid otsuseid tehes arvestab käitis teatavaid välistegureid.

Välistegureist on olulisim turul valitsev võistlus. Võistlus tähendab ennekõike selle hinna mõjutamist, mille eest oma tooteid võidakse müüa. Kui käitis on omal alal ainus, võib ta ise otsustada, kas müüab odavalt palju või kalli hinna eest vähe. Kui aga turul valitseb kõva võistlus, viib see hinnad nii alla kui mõeldav, peaaegu omahinnani, nii et kasum kuivab väga väikeseks. Ettevõtjal ei ole teist võimalust, kui toota turul valitseva hinnaga või jätta tootmata. Odavamalt tal ei tasu toota, kõrgema hinnaga ei saa ta oma toodetest lahti.

1. **Täisvõistlus.** See valitseb ettevõtjate vahel siis, kui käitis ei saa mitte kuidagi toote hinda mõjustada. Sellistes oludes toimiv ettevõtja näeb oma toodete nõudlust rõhtsa sirgena. Ta teab, et saab oma toodetest ikka ühe ja selle-sama hinna, sõltumata sellest, kui palju ta toodab. Tema toodete hinnad kujunevad turul vastava hüvise üldise nõud-luse ja suure hulga ettevõtjate pakkumise ühisel mõjustusel. Täisvõistluse oludes toimival ettevõtjal pole muud teha, kui leida, missugusel hulgal on tal soodsaim tooteid valmistada. See toimub põhimõtteliselt just nõnda, nagu osas 5.2 tehti.

2. **Mittetäielikus võistluses** toimival ettevõtjal on põhjust arvestada ka oma tootmistegevuse võimalikku mõju hinnale. Ettevõtja kulud võivad moodustuda enam-vähem samadest teguritest kui täisvõistluse puhul. Kulud võivad olla siis täp-selt niisama suured, kui alljaotuses 5.2 toodud näites. Erine-vus seisneb selles, et ettevõtja peab alandama oma hüvise hinda, kui ta tahab seda rohkem müüa. Siin toimib nimelt alaneva nõudluskõvera reegel, mida valgustati rabamura-kate müümise näites.

Ka nüüd leiab ettevõtja kõige soodsama toodanguhulga, võrreldes omavahel kulude ja müügitulu üldsummasid. Ettevõtjal tasub toota parajasti selline hulk, et nende kahe summa vahe oleks kõige suurem.

Käitise tegevusolustik
= võistlus.

Täiskonkurents on
ettevõtja kogustega
kombineerija.

Ettevõtja kohaneb nii
hulga kui hinnaga.

Ent kuidas näeb välja võistlus ehk konkurents tegelikkuses? Kas hind moodustub turul nõudluse ja pakkumise ühisel toimel, ilma et üksikul käitisel oleks võimalust seda kuidagi mõjustada? Või võib käitis määrata näiteks ise oma toote hinna ja tõsta seda, tarvitsemata karta, et ta kohe kaotab ostjaskonna? Vaadeldgem mõningaid tooteid, mille turustamisolud esindavad erinevaid võistlustüüpe.

Täiskonkurents =
ei mingisugust
konkurentsi.

1. Kõige lähem **täisvõistluse** ideaalselt puhtale tüübile on kala ja mõningate põllumajandussaaduste, eriti köögivilja turustamine. Köögivilja tootjaid on nii palju, et ühel tootjal ei ole mingisugust võimalust mõjustada turul valitsevaid hindu. Kurgi, tomati ja kartuli hinnad kujunevad nõudluse ja pakkumise vastastikusel mõjul ning nad reageerivad väga tundlikult selles vahekorras toimuvatele muudatustele. Tootjal on väga raske veenda tarbijat, et just tema kurgid on paremad kui teiste tootjate omad ja et seepärast tuleb nende eest maksta ka kõrgemat hinda. Tarbija ei küsi, kes on kurgid kasvatanud, vaid mis kurgid maksavad. Kes müüb kas või pisutki alla turuhinna, võib olla kindel, et tema kaup läheb. Ent teiselt poolt ei tasu ühel tootjal turuhinnast odavamalt müüa, sest ta saab oma kauba niisamuti nagu kõik teisedki tootjad ka turuhinnaga ära müüa. Kui kaup turuhinnaga ei lähe, sest pakkumine on suurem kui nõudlus, siis turuhind langeb ja kõik tootjad müüvad odavamalt. Nende toodete turustamine toimub suuremalt jaolt turul kujunevate hindadega ja nende reklaamimine on rohkem toote kui tootja reklaam.

2. **Mittetäielik võistlus** võib esineda väga mitmel erineval kujul. Oluline on eristada nende seas vähemalt kolme järgmist põhitüüpi.

a) Täisvõistlusele on mittetäieliku võistluse olud lähedased siis, kui tootjaid on palju, ent nende pakutavatel toodetel on kas tegelikke või illusoorseid erinevusi. Tarbija peab näiteks mingi ühe tootja tehtud ülikonda paremaks kui teise oma ja on seetõttu nõus maksma veidi rohkem, kui ainult saab selle, mida soovib. Rõivastusesemed ja paljud jäekaubanduses müügil olevad muud „margitooted“ võivad olla näideteks toodetest, mida tootjal on võimalik kas tegelike või kujutletud toote-erinevuste põhjal reklaamida. Seliste kaupade turule on iseloomulik ka kõva võistlus parema kauba pakkumisel ning suhteliselt avarad võimalused kehtestada erinevaid hindu.

b) Teist tüüpi mittetäielikku võistlust esineb aladel, kus tootjaid on vähe, ent toodete vahel ei ole arvestamisväärsed erinevusi. Mitmete käevandava tööstuse toodete

hinnad kujunevad sellistes oludes. Ka vedelkütuse ja kindlustusturul on pakkujaid vähe. Neil aladel on üksiktootjail vähemalt teoreetiline võimalus valitsevaid turuhindu mõjustada. Seetõttu taotletakse müügikäibe suurendamist meelsamini reklaamimise ja ostjate parema teenindamisega kui hindade alandamisega.

c) Kolmas mittetäielik võistlustüüp valitseb siis, kui **tootjaid on vähe ja tooted on erinevad**. Autod, kodumasinad, sigaretid ja maiustused võivad olla näited tooteist, mida valmistavad vähesed suurkäitised. Tarbijatel on üldiselt hea ülevaade eri tootjate toodete vahelistest erinevustest. Tootja määrab oma toodetele ise hinna, ent võtab kõik võistlejate võimalikud reageeringud hoolikalt arvesse. Nii-suguste toodete reklaamimisel rõhutatakse nende erinevusi võistlevate toodetega võrreldes.

3. **Täismonopol** on täisvõistluse vastand. Monopoli tekkimise eelduseks on, et tooted ei ole teistega hõlpsasti asendatavad. Monopoolse seisundi saavutanud tootjal on märgatav mõju toote hinnale. Monopoolse toote reklaamimine on oma loomult müüja ja ostjate vaheliste kontaktide loomine. Soomes võidakse vast ainult Alko toodetele määrata hindu nõnda, et võistlejate reageeringutele tähelepanu ei osutata.

Monopol =
ainuomanik.

Kordamisküsimusi

1. Mõnede luksushüviste, muuseas lõhnaõlide nõudluse jälgimisel on selgunud, et see — vastupidi muude hüviste nõudlusele — hindade tõstmisel samuti tõuseb. Missuguste muude hüviste nõudlus võiks sinu arvates tõusta, kui nende hinnad tõusevad? Mis võib olla selle põhjus?
2. Mis on tähtsamad põhjused, mis mõjustavad näiteks autode, margariini ja kingade nõudlust?
3. Missugused järgmistest hüvistest — loomaliha, närimiskummi, sealiha, kriminaalromaanid, taksikoerad, või ja margariin — on a) teistega võistlevad, b) teisi täiendavad.
Loomaliha hinnatõusust ei või arvata, et see kuidagi mõjustaks kriminaalromaanide hindu. Missuguseid muid omavahel sõltumatuid kaubapaare võib toodud loetelust leida?
4. Püüa tekstis toodud jooniste ja tabelite alusel selgitada, miks omahind ei ole parim võimalik mõõdupuu soodsaima toodangu hulga leidmiseks.
5. Mis on sinu arvates kõige olulisem erinevus täis- ja mittetäieliku võistluse vahel? Loetle eri võistlustüüpide näiteid. Arutle, kui suur on käitiste hulk ühel või teisel alal, missugused on toodete vahelised erinevused ja käitiste võimalused mõjustada hindu ning turustamismenetlusi.

6. VÄLISKAUBANDUS JA RAHANDUS

Kolmandast kuni viienda peatükini on käsitletud majanduselu siseriigis — siis kõike seda, mida hõlmab joonise 2.3 vasak pool. Vaatlemata on väliskaubandus. Käesolevas peatükis käsitletakse kõigepealt **väliskaubanduse põhjusi**. Eespool on suurtootmise eeliseid vaadeldes tõdetud, et spetsialiseerumine suurendab tootlikkust ja tõstab elatus-taset. Spetsialiseerumine on ühtlasi ka väliskaubanduse peamisi põhjusi. Seda püütaksegi käesolevas peatükis väita.

VÄLISKAUBANDUSE JA RAHANDUSE SEOSTATUS

Kui sissevedu on pikemat aega väljaveost suurem, põhjustab see valuutavarude vähenemise. Kui Soome Pank annab sissevedajale dollari, saab pank temalt teatud hulga markasid. Need margad eemalduvad seega majanduskäibest. Nad tulevad majandusellu tagasi alles siis, kui väljavedaja toob Soome Panka dollari või mõne muu välisraha. Seetõttu on arusaadav, et sisseveo pikemaegne ülekaal vähendab Soome Panga käsutuses oleva välisvaluuta hulka, ent peale selle vähendab see majanduselus kasutatava Soome raha hulka. Selle peatüki lõpuosas püütakse selgitada **raha nõudluse ja pakkumise** mõisteid.

Maksebilanss on riigi kõigi välismaadega tehtud tehingute register. Selle ühel poolel on väljaveost saadud tulud ja teisel pool sisseveost põhjustatud kulud. Sissevedu märgitakse maksebilanssi *cif*-hindades ehk maksumuses, mis tal on sadamasse saabumisel. Väljaveo maksumus aga väljendatakse *fob*-hindades ehk maksumuses, mis tal on pärast laevale laadimist. Väljaveo maksumuses ei peegeldu järelikult veokulud, sellal kui sisseveo maksumusse on need sisse arvestatud. Kujutlegem, et näiteks Soome ja Rootsi vahel moodustavad 100 marga väärtusega kaupapartii veokulud 10 marka ja mõlemad maad läkitavad teineteisele 100 marga eest kaupa. Sellise kaubakoguse ostu-müügi järel on kummagi maa väliskaubandusbilansis 10 marka vajaka, sest kumbki maa sai väljaveost 100 marka,

Väliskaubandus ja rahamajandus kuuluvad kokku.

Tabel 6.1.

Soome maksebilanss 1971. aastal (milj. marka)

	Tulud	Kulud	Vahe
Kaubad	9 897	11 738	—1 841
Kaubanduse	—52	27	—79
A. Kaubandusbilanss:	9 845	11 765	—1 920
Veod	1 091	432	+ 659
Turism	724	478	+ 246
Muud teenused	774	705	+ 69
B. Kauba- ja teenin-			
dusbilanss	12 434	13 380	—946
Investeermistulud	189	679	—490
Tulusiirded	57	58	—1
C. Kälbebilanss	12 680	14 117	—1 437
Finantskapitali	1 437		+1 437
puhassissevedu			
D. Maksebilanss	14 117	14 117	0

ent oli sunnitud sisseveo eest maksma 110 marka, sest sissevedu cif-hindades sisaldab veokulud, väljaveo maksu- mused fob-hindades neid aga ei sisaldu. Kui sellele lisaks eeldatakse, et kummastki maast toimus väljavedu oma lae- val, võidakse kummaski riigis veoteenuste pealt laekuva tuluna panna kirja 10 marka. Seejärel on mõlema maa maksebilanss tasakaalus. Selgub järelikult, et lihtsalt kau- pade sisseveo vajak ei tähenda veel maksebilansi vajakut ja valuutavarude vähenemist. Maksebilanss ongi tegelikult alati tasakaalus, sest äritegevuses tekkinud üle- või puudu- jäägid kaetakse finantskapitali netoväljaveo või netosisse- veoga.

Maksebilanss on alati tasakaalus.

6.1. MIKS TEGELDAKSE VÄLISKAUBANDUSEGA

Miks tasub Soomest vedada paberit Inglismaale ja tuua Inglismaalt Soome autosid? Miks ei ole vastupidi? Miks Inglismaalt ei tooda Soome paberit ja Soomest ei veeta autosid Inglismaale? Viimase variandi arutust võib põhjen- dada hõlpsasti igaüks ka ilma majandusliku koolitusega.

TOOTMISVÕIMALUSTE ERISUSED

Loodusvaradest
sõltub, mida tasub
sisse ja välja vedada.

Inglismaal on vana tööstusriigina palju kogemusi, metallitööstuse toor- ja kütteaineid saadakse omalt maalt, masinaehitus on seal paremini arenenud kui Soomes. Seevastu ei ole Inglismaal paberi tootmiseks sobivat toorainet ehk okaspuumetsi. Soomel omakorda on tänu metsadele eeldused paberi tootmiseks, ent metallitööstuse tooraineid ja tootmisvõimsusi on vähevõitu. Ja eelkõige on kodumaine turg kui tootmise alus nii keerulise ja masstootmisel põhineva toote nagu auto valmistamiseks Soomes liiga piiratud. Seetõttu tasub Soomel spetsialiseeruda paberi tootmisele ja vahetada seda autode vastu, mida Inglismaa suudab tulusamalt toota.

Iga maa looduslikud eeldused määravad, mida tasub välja ja mida sisse vedada.

Kas ka Soomes võiks
kasvatada banaane!

Kahtlemata suudaks Inglismaagi toota ja peaski tootma kogu talle tarviliku paberi ise, kui väliskaubandust ei oleks. Samuti tuleks Soomes toota kõik vajaminevad autod, kui ei saaks kaubelda välismaaga. Metsakasvatuse kulud oleksid aga Inglismaal, kus maad on kasulikum kasutada muuks otstarbeks, arvatavasti mitu korda suuremad kui Soomes. Vastavalt oleksid ka autode tootmiskulud Soomes märgatavalt suuremad kui Inglismaal.

SUURTOOTMISE EELISED JA VÄLISKAUBANDUS

Mõlemad maad
võiksid toota
mõlemaid tooteid
samade kuludega, ent
siiski tasub spetsia-
liseeruda.

Suurtootmise eelised tähendavad ka seda, et kui riikide vahel olulisi erinevusi ei olekski, tasuks neil ikkagi spetsialiseeruda kas ühe või teise toote suuri hulgi valmistamisele ja vahetada seda siis teise riigi spetsiaaltoodetega, sest ka seda on võidud valmistada suurtootmise eelistele tuginedes varasemast väiksemate kuludega. Suurtootmise eelised ja spetsialiseerumine on need põhjused, mille tõttu praegu riikide vahel tollimüüre purustatakse. Sel alusel on tekkinud nii EFTA kui EEC nagu ka muud majandusühendused.

6.2. RAHANDUSE ALUSED

Aasta jooksul rahvamajanduses toodetud hüviste ja teenuste, samuti ka nende tootmiseks vajalike tootmistegurite ees hüvituste maksmiseks kasutada oleva raha hulk on piiratud. Oht rahatähte kasutatakse aasta jooksul rohkem kui üks kord tarbijale palga ja tootjale müügitulude

maksmiseks. Mida raha endast õieti kujutab? Milleks seda kasutatakse? Mitu korda üht rahatähte rahvatulu maksmiseks kasutatakse? Missugused tegurid piiravad raha hulka rahvamajanduses?

RAHA PAKKUMINE

Mis on raha? Igapäevaseks käibeks on kolme laadi raha: vahetusraha ehk münte, rahatähti ja tšেকে. Kõigi nendega võib seaduse alusel makseid teha.

1. **Mündid.** Raha ajaloo alguses olid mündid ainsad rahamärgid. Mündi väärtus oli selles mõttes tõeline, et mis tahes kulla- või hõbedatükil oli täpselt mündi väärtus. Igaüks, kellel oli väärismetalli, võis sellest münte vermida. Tänapäeval on kuldraha täielikult käibest kõrvaldatud ja üldises käibes olevate hõbemüntide, muust metallist müntidest rääkimata, väärtus on tunduvalt madalam, kui mündile märgitud. Müntide osatähtsus raha koguhulgas on, nagu tabelist 6.2 selgub, võrdlemisi väike.

2. **Rahatähed** ehk sedelid olid esialgu kviitungid, mille vastu pankur, kes nad välja andis, kohustus mis tahes ajal loovutama sedelil märgitud hulga kulda. Aja jooksul läks rahatähtede väljaandmise õigus nagu ka mündivermimise õigus riigi valve all olevale keskpangale ning sedelite väljalunastamise kohustus kaotas oma tähtsuse. Mündid ja rahatähed kokku moodustavad sularaha. Osa sularaha üldhulgast on pankade kassades, mistõttu rahvas ei saa seda kasutada maksevahendina (vt. tabel 6.2).

Raha pakkumise vähesus on raha väärtuse vältimatu eeldus. Kui raha oleks piiramatult saada, hangitaks seda nii palju, et pea kõik hinnad oleksid varsti astronoomilised. Ajaloos on olnud mõningaid hüperinflatsiooni juhtumeid, kui raha väärtus on langenud katastroofiliselt madalale ja väikese hulga elatusvahendite ostmiseks on tarbijal olnud vaja ära anda kohvritäis rahatähti. Sõjajärgsel Saksamaal kaotasid rahatähed kogu oma väärtuse ja maksevahendina kasutati meelsamini sigarette kui rahatähti. Soomes reguleerib käibes oleva raha hulka valitsus koos Soome Pangaga.

3. **Pangaraha** koosneb tšekikontodest. Tegelikult on täiesti ükskõik, kas inimesel on taskus rahatähed või tšekiraamat. Sularaha ja tšekk kõlbavad maksete sooritamiseks ühtviisi hästi. Tšeki on selle käibe le lasknud pank kohustatud esitajalt sularha eest välja lunastama. Et pangad maksavad oma tšekide eest, on pea kõik kaubanduskäitised nõus tšেকে vastu võtma. Seetõttu võib pidada pangatšেকে

Ka tšekk on raha.

Mida üldisus rahana
kõsitab, see ongi raha.

niisama heaks rahaks kui rahatähti. Rohkem kui pool Soome rahvamajanduses kasutatavaist maksevahendeist ongi komertspankade, hoiu- ja ühispankade tšekikontodel.

Tabel 6.2.

**Käibes oleva raha hulk ehk raha pakkumine
Soomes 31. detsembril 1971**

	Miljonit marka
Mündid	109
Rahatähed	1 479
Kokku sularaha	1 588
Pangakassad	790
Ohiskonna käsutuses olev sularaha	2 378
Tšeki- ja ülekandekontod	2 487
Raha üldine pakkumine	4 865
Hoiukontod	18 418

Säästukontost ja kasvavast hoiukontost võib võtta iga kuu 3000 marka.

4. **Talletusraha.** Ka kogu inimeste hoiu- ja säästukontodes olevat raha saab kasutada — vähemalt teatava ülapiirini — igapäevaste väljamaksete sooritamiseks. Seetõttu võib needki rahavarud liita rahvamajanduse käsutuses oleva raha hulgaga. Säästu- ja hoiukontodes olevat raha nimetatakse tavaliselt talletusrahaks. Kuigi kogu raha ja talletusraha oleks kohe kasutatav, suudetaks sellega ühe korraga kinni maksta ainult vähem kui pool rahvatulust, mis tarbijad aasta jooksul saavad.

RAHA NÕUDLUSE MOTIIVID

1. **Raha vahetusvahendina.** Tarbija vahetab oma töö raha vastu ja hangib talle vajaminevaid hüviseid raha eest. Käitis müüb oma tooteid raha eest ja ostab selle eest tootmistegureid. Elu oleks väga raske, kui saaksime palka naturaaltoodetes ja peaksime neid omavahel vahetama, et saada muudki kui enda valmistatud tooteid.

2. **Raha ootamatute kulude katmise vahendina.** Tarbija püüab hoida enda käes raha mitte ainult igapäevaste, reeglipäraselt korduvate väljaminekute tegemiseks, vaid ka ootamatute kulude katmiseks.

3. **Spekuleerimine.** Kellel on raha, võib haarata igast soodsast võimalusest ja teha häid kaubandustehinguid,

osta soodsalt nii hüviseid kui väärtpabereid. Ettevõtjal peab olema rahavaru ka selleks, kui sissetulekud äkki hilinevad.

RAHA OLESANDED

1. **Raha raamatupidamisühikuna.** Hinnad väljendatakse rahas ja hindade abil saab teha täiesti erinevaid hüviseid ühismootseiks. Hüviste hinnad avaldatakse rahaühikuis ja nende eest võib maksta ka lihtsalt siiretena, ilma et raha üldse kasutataks. Ka raamatuid peetakse nii eelseisvate kui juba tehtud maksete kohta rahas.

2. **Raha väärtuse säilitajana.** Vähemalt osa oma varandusest võidakse säilitada raha kujul. Kui hüviste hinnad langevad, saab see, kes on oma varanduse säilitanud rahana, pärast hindade alanemist näiteks 100 marga eest rohkem hüviseid kui siis, kui ta oleks ostnud samad hüvisid enne hindade langemist. Hindade jätkuva tõusu oludes on varanduse rahana säilitamine kahjulik.

RAHA HULGA REGULEERIMINE

Missugused asjaolud piiravad raha hulka rahvamajanduses? Eespool juba märgiti, et raha hulga reguleerimine on Soome valitsuse ja Soome Panga ülesanne. Missugustel põhimõtetel alustel ja missuguste meetoditega nad oma ülesandeid täidavad?

1. **Pangaraha** hulga reguleerimine toimub majanduspoliitika nõute kohaselt diskontokasviku ja kassavaru suuruse kohta kehtivate sätete muutmise teel. Kui riik tahab elavdada majanduslikku tegevust ja suurendada pangaraha hulka, alandab see diskontokasvikut ehk seda kasvikut, mida pangad peavad maksma Soome Pangale, et lühiajaliste võlakohustuste vastu raha saada. Ohtaegu võidakse leppida pankadega kokku ka kassavarude protsendi alandamises. Viimane tähendab seda, et pangad võivad suurendada pangaraha hulka niisama palju, kui kasvab käibes olevate rahatähtede ja vahetusraha hulk. Kui on olemas oht, et nõudlus ületab pakkumise ja majandust ähvardab nn. ülekuumenemine, võidakse talitseda eriti kapitalimahutusi, muutes pangaraha hulka mõjustavaid eeldusi rangemaiks.

2. **Sularaha** hulga reguleerimine toimub osalt automaatselt, osalt Soome Panga ja valitsuse äranägemise kohaselt. Kõik käibes olevad rahatähed on kaetud Soome Pangas olevate varadega (vt. tabel 6.3).

Inflatsioon vähendab
rahana säilitatava
varanduse väärtust.

Tabel 6.3.

Rahatähtede hulk ja selle kattevara 31. detsembril 1971

Kattevara	Milj. marka	Paberraha	Milj. marka
Korraline kattevara			
Kuld	473	Käibes olev paberraha	1479
Erisummade saamise õigus	197	Nõudmisel makstavad kohustused	358
Välisvaluuta	1950		
Välismaa veksliid ja obligatsioonid	156		
Lisa-kattevara		Rahatähtede kasutamata emissiooniõigus	1439
Kodumaised veksliid 848			
Rediskonteeritud veksliid 1 milles on õigus kasutada	500		
Kokku	3276		3276

Valuutavarud sõltuvad maksebilansist.

Rahatähtede hulka suurendatakse või vähendatakse automaatselt sedamööda, kuidas korraline kattevara kasvab või kahaneb. Paberraha korralise kattevara moodustavad kuld, erisummade saamise õigus Rahvusvahelise Valuutafondi kontost ja välisvaluuta, samuti ka välismaised veksliid ja obligatsioonid. Sedamööda, kuidas neid Soome Panka koguneb, võib pank suurendada käibes oleva raha hulka. Niisiis on valuutavarudel suur tähtsus mitte ainult sisseveo, vaid ka kodumaise tootmistegevuse finantseerimise seisukohalt. Kui sissevedu on pikemat aega suurem kui väljavedu, siis valuutavaru väheneb ning ühtaegu väheneb ka käibes oleva raha hulk, mistõttu tootmises ilmneb finantseerimisraskusi. Lisakattevara suurenemine ei tähenda, et automaatselt suureneb ka paberraha hulk. Paberraha lisakattevara on Soome Pangal õigus kasutada ainult teatava Eduskunna poolt kinnitatud ülemmääran.

Peale korraliselt käibiva paberraha on kattevaraga seotud ka Soome Panga nõudmisel väljamakstavad kohustused ja rahaasutustele antud tšekilaenu. See on normaalne, sest needki võidakse, kui on tarvis võlgu maksta, muuta paberrahaks. Kasutamata osa rahatähtede väljalaskmise õigusest moodustab Soome Pangale liikumisruumi, mille piirides see võib vastavalt majanduspoliitika vajadustele majanduslikku tegevust sihipäraselt mõjustada.

Kordamisküsimusi

1. Missuguseks kujuneb tulevikus sinu arvates loodusvarade, kapitali ja tööjõu varusid kasutavate Euroopa, Ameerika ja arengumaade vaheline kaubandus? Mida tasub Euroopast vedada arengumaadesse ja mida sealt sisse vedada? Missuguseks kujuneb Euroopa ja Ameerika vaheline kaubandus? Kuidas rikkalikke kapitalivarusid omav Ameerika võib saada kasu loodusvarade poolest rikaste arengumaadega kaubeldes?
2. Kõneldakse, et vasakukäelistele mõeldud korgitõmbaja valmistamine on muutunud Rootsis tasuvaks seejärel, kui EFTA on kõrvaldanud Rootsi ja muude EFTA maade vahelt tollimüürid. Mis võib olla selle tõenäoline põhjus?
3. Selgita, missugust liiki raha on olemas ja missugused on eri rahaliikide kasutamisevõimalustes ilmnevad erinevused.
4. Mis otstarbel raha kasutatakse? Mis on peamine põhjus, miks sa ise raha taskus kaasas kannad?
5. Kuidas saab mõjustada pangaraha hulka? Kelle ülesandeks on kontrollida pangaraha hulka Soomes?
6. Missugune on väliskaubanduse ja käibes oleva paberraha hulga vaheline seos? Millest koosneb paberraha korraline ja millest lisakattevara?

7. MUUTUSED MAJANDUSES JA MAJANDUSLIK KASV

Piisav majanduslik
heaolu on valmukul-
tuuri eeldus.

Konjunktuuri muutuste
leevendamine =
sajandi algusküm-
nendite majandus-
poliitika.

Nüüd on kasv
majanduspoliitika
tähtsaim eesmärk.

Majandus on ühiskonna kultuuri alus. Vaid piisavate majanduslike eelduste korral on võimalik arendada vaimseid väärtusi, teadust ja kunsti. Majanduslikul alusel põhineb ka nüüdisaja sotsiaalspoliitika, mille eesmärgiks on tagada ühiskonna julgeolek ja piisavad äraelamisvõimalused kõigile ühiskonnaliikmetele, vähendades seejuures rikaste ja vaeste vahelisi erinevusi.

Toodangu ühtlane kasv on rahvamajanduse arengu mõõdupuu. Nõudmise ja pakkumise üldmahus ja nende eri osades toimub siiski kuust kuusse ja aastast aastasse kõikumisi. Enne Teist maailmasõda oli nende kõikumiste tasandamine majanduspoliitika tähtsaim eesmärk. Tänapäeval on paljud asjatundjad seda meelt, et inimene on saamas majanduslike muutuste peremeheks niisamuti nagu ta on saanud loodusjõudude peremeheks. Selles peatükis käsitleme kõnealuseid muutusi ja nende põhjusi.

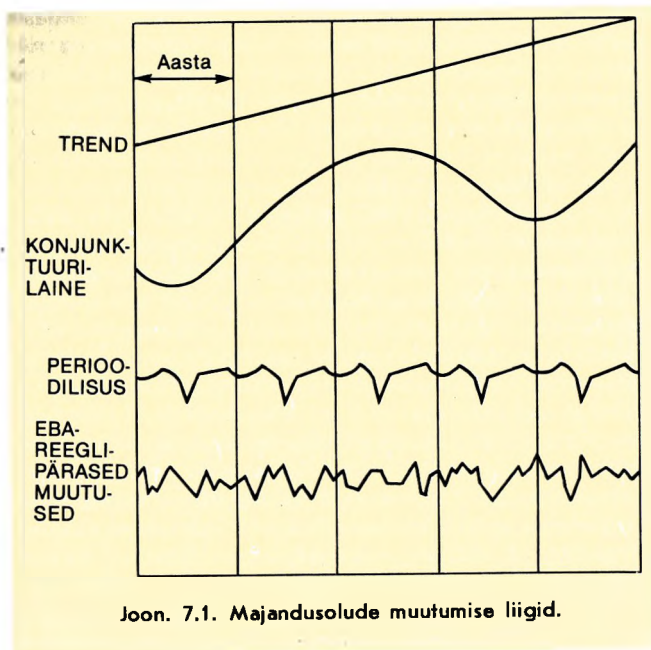
Kahest suurest majanduspoliitika eesmärgist on konjunktuuri muutuste tasandamine nihkunud tagaplaanile ja tähtsaimaks eesmärgiks on saanud **majanduslik kasv**. Mis on majanduslik kasv? Kuidas saab seda mõõta? Millal võib ütelda, et elatustase on tõusnud? Vaatleme lõpuks neidki küsimusi ja mõningaid raskusi, mis majanduspoliitikas osaliselt vastandlike eesmärkide saavutamisel võivad tekkida.

7.1. MAJANDUSE MUUTUSED

Soome tööstustoodangu muutumist kujutavates arvuridades on võimalik täheldada näiteks järgmisi seaduspärasusi (vt. joonis 7.1).

1. **Arengu peasuund ehk trend.** Trend kirjeldab tööstustoodangu kasvu pikema aja jooksul. Viimase 10—15 aasta jooksul on Soome tööstustoodang kasvanud keskmiselt 6% aastas. Tähtsamaid trendi mõjustavaid tegureid on rahvaarvu kasv, tehnika areng ja rahvamajanduse struktuuris toimuvad muutused.

2. **Konjunktuuri laiend.** Tööstustoodang ja eriti selle kest-

Joon. 7.1. Majandusolude muutumise liigid.

vuskaupu ja tootmiskapitali valmistava osa toodang kõigub laineliselt kahele poole trendi mitme aasta pikkuste reeglipärast perioodidega.

Soome tööstustoodangu kasvus on olnud viimase viieteist aasta kestel üks selge konjunkturilaine. See algas 1953. aasta esimesel poolel, kui Korea sõjast põhjustatud kõrgkonjunktur oli lõppenud. Oma lae saavutas see konjunkturilaine 1955. aastal, millal algas langus. See langusperiood lõppes, kui 1957. aasta sügisel tehtud devalvasiooni mõju hakkas järgmise aasta sügisel majanduselus ilmsiks tulema. Selle laine pikkus oli 5,5 aastat, mis ongi konjunkturilaine võrdlemisi tavaline pikkus. Viimasesse lainenõkku jõuti 1968. aastal, mil toodangu kõver käändus jälle ülespoole.

3. Hooajalised kõikumised. Kolmas tööstustoodangu muutumist peegeldavatest aegridadest selgub reeglipärased hooajalised kõikumised, mis korduvad ühesugusena aastast aastasse. Niisugune on ka Soome tööstustoodangu hooajaliste kõikumiste kõver joonisel 7.1. Kahe esimese kuu toodang püsib reeglipäraselt aasta keskmise toodangu tasemel. Märtsist maini on toodang aasta keskmisest mõnevõrra suurem. Suvel toimub puhkuste tagajärjel langus, nii et juulis toodetakse aasta keskmisest kuutoo-

Konjunkturilaine
1953—1956.

dangust 20—30% vähem. Augustis saavutatakse normaal-tase ja tõus jätkub seejärel novembrini. Detsembris toi-mub nõrk langus. Joonisel 7.1 toodud hooajalise kõikumise kõveral eralduvad selgelt kevad- ja sügishooaeg.

4. Reeglipäratud muutused. See, mis jääb järele kui trend, konjunktuurilained ja hooajalised kõikumised on arvesse võetud, moodustab reeglipäratute muutuste mõju. Reeglipäratuid muutusi ei saa arvutustes ette näha. Põhi-mõtteliselt võib reeglipäratuid muutusi toimuda ühesuguse tõenäosusega nii keskmisest kõrgemale kui madalamale. Neid võivad tekitada niisugused tegurid nagu streigid, erakordselt soodsad või ebasoodsad ilmastikutingimused ja muud looduslikud ootamatused.

Majanduslikud muutused ja eriti konjunktuurilained on samasugused nähtused nagu televisioonisaadete vaatajaile tuntud resonants. Iga televisioonivaataja on arvatavasti tähele pannud, kuidas teatud kõrgusega heli põhjustab vastuvõtjas tugeva resonantsi. Kristalllühter võib teatud kõr-gusega heli mõjul klirisema hakata. Selline resonantsi-nähtus toimub välis- ja sisetegurite ühismõjul. Teatud kõrgusega heli, mis põrkub vastu eset, on välistegur. Resonants on jällegi värin, mis johtub eseme sisepingest ja tema ehitusest. Niisamuti vastab majanduselu väljaspool seda toimivates tegurites aset leidvatele muutustele oma sisemiste muutustega.

Konjunktuurimuutuste tähtsaimad välised tegurid on sõjad, poliitilised sündmused, teaduse ja tehnika uued saavutused, uute loodusvarade leidmine, rahvaarvu kasv ja suured ränded. Need tegurid mõjustavad majanduselu välispidiste teguritena.

Niisuguste uusavastuste nagu raudtee, elektrienergia või sisepõlemismootori laialdane kasutuselevõtt on toimunud näiteks kõigis tööstusriikides üldjoontes samal ajal ning suhteliselt kiiresti. Need suured leiutised on põhjustanud pikki, 30—70 aastat kestvaid konjunktuurilaineid. Kui leiutis on muutunud üldkasutatavaks ning saanud ühiskonna ühis-kapitaliks, selle tarvidus väheneb ja tootmine aeglustub. Nii tekib langusolustik.

Rahvaarvu kasvus on teatud vaheaegade järel intensiivis-tumisi. Korteritoodangust on täheldatud, et suurte earüh-made jõudes perekonna loomise ikka see laieneb. Nende korterite kapitalaremontimine põhjustab 15—25 aasta pärast uue kõrgkonjunktuuri.

Kodumasinade ja autoode ning nende valmistamiseks kasutatavate masinate kasutusaeg on umbes 5—10 aastat. Kui nende nõudmine keskendub teatavatele aastatele, võib oodata, et uus keskendumine toimub aastal, mis

Resonants = heli
tekitatud võnkumine.

Pikad lained

Ehitustööstuse lained.

Kestuskaupade lained.

järgneb nende kasutusajaga võrdsele ajavahemikule. Nii põhjustavad muudatused majanduse seisukohalt välistes tegurites muudatusi tarbimisnõudluses, kapitalimahutustes ja selle kaudu ka tootmises, s. o. majanduselu sisemistes tegurites.

7.2. ELATUSTASE JA MAJANDUSE KASV

Kui nii mitmetahulisi nähtusi nagu elatustase ja majanduslik kasv tahetakse väljendada ühe arvu kaudu, on **rahvamajanduse reaalne bruto- või netotoodang** parim **elatus-taseme ja kasvu väljendaja**. Paljas brutotoodang ei kõnele siiski kasvust kõike. Oma tähtsus on vähemalt järgmistel lisavaatekohtadel.

1. Teatud otstarbeks, näiteks ühe ja sellesama riigi rahvamajanduse arengu kujutamisel või eri riikide vahelise üldise **majandusliku potentsiaali** kirjeldajana võib rahvamajanduse brutotoodang olla piisav. Kui aga tahetakse võrrelda kodanike heaolu taset, on brutotoodang ühe inimese kohta elatustaseme ja majandusliku kasvu parim näitaja.

2. **Vaba aeg** on üks inimelu kõige väärtuslikumatest hüvistest, ent see ei peegeldu üldse rahvamajanduse toodangu näitajais. Siiski on selge, et kahest riigist, kus rahvamajanduse brutotoodang ühe inimese kohta on võrdne, on arenenum see riik, kus see saavutatakse lühema tööädala, pikema puhkuseaja ja madalama pensioniea oludes.

3. Rahvamajanduse brutotoodangu kasvu, kui kõik tuleb üksnes suurte tulude saajate heaolu tõusust, ei pea paljud mingisuguseks olude paranemiseks. Nüüdisajal taotletakse niisugust kasvu, mis pigem vähendab kui suurendab tuluerinevusi.

4. Kaupade ja teenuste **kvaliteedi parenemine** ei väljendu samuti rahvamajanduse brutotoodangus ja hindades.

5. Raha ei küüni mõõtma paljusid inimliku heaolu **vaimseid ja mittemajanduslikke** väärtusi, mis siiski otsustavalt mõjustavad elatustaset ja selles toimuvaid muutusi. Rahvamajanduse brutotoodangust väljapaistva heaolu hinnaks võib olla isegi elukeskkonna saastamisest tulenev pahaolu.

Kuidas saab kasvu kiirendada? Nagu toodangu ja tootmistegurite vaheliste sõltuvussuhete selgitamisel neljandas peatükis ilmnes, on tähtsaimad toodangu hulka mõjustavad tegurid: 1) rahvastiku ja loodusvarade kvaliteet ja hulk, 2) tootmises rakendatud kapitali hulk ja 3) tehniliste teadmiste tase. Need on ühtlasi majandusliku kasvu osa-

RKT elatustaseme ja kasvu mõõdupuuna.

RKT/inimene

Rahvastik, kapital, teave.

Kas kõrge tarbimis-
tase ja täielik
tööhõive või püsivad
hinnad!

Püsivate hindade hind.

Suurtootmise eelsed.

Väike inflatsioon,
kasv ja kõrge
tööhõive.

piirkonnad. Mida saab teha nende teguritega, et tagada kasvu jätkumist ja kui võimalik, siis isegi selle kiirenemist?

Kas tarbimise, kapitalimahutuste ja ühiskondliku nõudluse kasvu tuleks inflatsiooni vältimiseks pidurdada, ehkki siis tuleks loobuda võimalikult täielikust tööhõivest? Või tuleks hoopis nõudlust tagant ohutada ning püüda saavutada võimalikult täielikku tööhõivet, ehkki see tooks kaasa jätkuva inflatsioonilise hindade ja palkade tõstmise? Kerget vastust ei ole, ent tähtsaimad võimalused võib võtta kokku järgmise nelja seisukoha näol:

1. **Kindlad hinnad mis tahes hinnaga.** Selle vaatekoha pooldajad on seda meelt, et püsivad hinnad on iseenesest nii tähtis eesmärk, et sellest ei saa loobuda isegi täielikuma tööhõive või kiirema kasvu hinnaga. Selle seisukoha pooldajad lähtuvad sisuliselt sellest, et pikemas ajamastaabis ei ole püsivad hinnad, täielik tööhõive ja kasv omavahel vastuolulised eesmärgid. Nad väidavad, et tänane inflatsioon tähendab homset langusperioodi. Nad väidavad, et tootmistegevus võib toimuda tõhusalt üksnes püsivate hindade puhul. Nad väidavad ka, et väikegi inflatsiooni lubamine viib lõpuks hiiliva inflatsiooni muutumisele sõrkivaks, sõrkiva galopeerivaks ning selle galopi muutumise täiesti tõkestamatuks hüperinflatsiooniks. Miks lasta kogu seda protsessi üldse alata? Miks me ei võiks ohverdada pisut praegu võimalikust toodangust ja tööhõivest selleks, et tulevikus nautida segamatu kasvu ja tööhõive hüvesid?

2. **Kasv mis tahes hinnaga.** Mõned on seda meelt, et täielik tööhõive ja kasv on võimalikud ka ilma hindade tõusuta. Nad usuvad, et toodangu kasv tähendab hindade kaldumist alanemisele. Sellal kui palku võib tõsta perioodiliselt kindlaksmääratud protsendiga, teeb tootlikkuse tõus võimalikuks mõõdukad palgakõrgendused, ilma et neid peaks hinna tõstmisse nähtavalt üle kandma. Tootmisvõimsuste täielikult kasutatud olles on toodete omahind madal ning võidakse müüa odavate hindadega, ilma et ettevõtjate tulud väheneksid. Selle seisukoha pooldajad ohverdaksid vajaduse korral kindlad hinnad ja otsustaksid kiiresti saabuva kasvu kasuks.

3. **Kompromiss kindlate hindade ja kasvu vahel.** Mõned, võib olla, et enamik asjatundjaid on praegu valmis tegema mõndusi mõlema eespool kirjeldatud seisukoha suhtes. Nad arvavad, et tingimusteta püsivad hinnad ei saa kahjustada kõrget tööhõivet ja kasvu. Usutakse, et hindade tõusu täielikuks vältimiseks oleks vältimatu lasta osa majanduselust käia tühikäigul. Sellest tuleneb, et tööhõive kasvu hoidmine selle vaieldamatu ülapiiri lähedal võiks põhjustada pingeid, mille tagajärjel tuleb teha ikkagi kompro-

missee eesmärkide suhtes. Teiselt poolt näib vältimatuna taluda edaspidigi mõõdukat hindade tõusu; see on meeldivam, kui ohverdada majanduslik kasv ja kõrge tööhõive. Viimaseaegne areng on näidanud, et hiiliv inflatsioon ei pea sugugi mitte vältimatult üle minema sõrkivaks, galopeerivaks jne.

4. Tulupoliitika. On vaja teha veel tõsist uurimistööd, et saada selgeks, missuguseid muudatusi võidakse teha inflatsiooni pidamiseks stabiilselt nõrgal tasemel. Palga kohta tehtavates otsustes võib võtta arvesse tootlikkuse arengut sel teel, et palgade üldine tõus ei oleks suurem kui tööviljakuse tõus kogu rahvamajanduses. Siiski võib mõnedel aladel vaadelda palgatõusu lahus tööviljakuse tõusust samal alal, sest neil aladel, kus tööviljakus tõuseb keskmisest kiiremini, siiratakse osa tööviljakuse tõusu tulemustest hinnalandusena tarbijaile. Neil aladel, kus tööviljakuse tõus on keskmisest väiksem, tuleb hindu tõsta. Kõrvalekalded üldisest palgatõstmise joonest oleksid sallitavad üksnes sel juhul, kui arenevale tootmisalale tahetakse meelitada rohkem tööjõudu ja kokkutõmbuval tööstusalal rahuldutakse tööjõu mujale siirdumise hõlbustamiseks keskmisest väiksemate palgatõstmistega.

Tootlikkus on turu-
poliitika alus.

Kordamisküsimusi

1. Mis on neli tähtsaimat majanduselus toimuvate muutuste liiki?
2. Visanda tekstis toodud teatmete alusel üldistav kirjeldus viimase viieteistkümne aasta jooksul Soome tööstustoodangus toimunud konjunktuurimuutustest.
3. Missugustel aladel on tootmine suvel intensiivsem kui talveperioodil? Missugused on tüüpilised talvised tootmisalad?
4. Koosta loetelu konjunktuurimuutusi põhjustavatest tähtsamatest välisteguritest.
5. Missugune on konjunktuurilainete pikkus eri majandusaladel? Mis mõjustab kõige rohkem konjunktuurilaine pikkust?
6. Kuidas mõõdetakse elatustaset? Mis on tähtsaimad elatustaset mõjustavad tegurid, mida ei saa mõõta?
7. Mis on kasvu peamised tegurid? Otsi allosast 4.1 neis tegurites toimuvate muutuste mõju toodangu hulga kirjeldavaid andmeid.
8. Missugused neli võimalust on valida inflatsiooni ja täieliku tööhõive vastuoluliste eesmärkide sobitamiseks?
9. Missugune on see tegevussuund, mida järgides palgade tõstmine ei põhjusta inflatsioonilist hinnatõusu?

MAJANDUSE OSKUSSÖNU

Soome — eesti

alkutuotanto	— materjalitootmine, -toodang; toorainetootmine, -toodang
arvo	— väärtus
bruttokansantuotos (BKT)	— rahvamajanduse brutotoodang (RBT)
budjetti	— eelarve
diskonttokorko	— diskontokasvik
ei-taloudellinen arvo	— mittemajanduslik väärtus
elinkeinoelämä	— majanduselu
elinkeinonharjoittaja	— majandussubjekt
elinkeinotuki	— abiraha, subsidiium, dotatsioon
elinkeintolu	— ettevõtlustulu
elinkustannukset	— elatumiskulud, elukallidus
elintarvike	— elatusvahend, toidukaup, toiduaine
elintarviketuotanto	— elatusvahendite tootmine, -toodang; toidukaupade tootmine, -toodang
elintaso	— elatustase
elintasohyödyke	— luksushüvis, -kaup, prestiižhüvis
epäsäännöllinen vaihtelu	— reeglipäratud muutused
epätäydellinen kilpailu	— mittetäielik konkurents, vaegkonkurents
hallinto	— haldus
havittelu	— spekulatsioon, hangeldamine
henkilökohtainen tulo (HKT)	— isiklik tulu (IT)
hiipivä inflaatio	— hiiliv inflatsioon
hinnankorotus	— hinnatõus
hinta	— hind
hintajousto	— hinnaelastsus

HKT	— IT (isiklik tulu)
hõlkkävä inflaatio	— sörkiv inflatsioon
hyperinflaatio	— hüperinflatsioon
hyödyke	— hüvis
hyödykeryhmä	— hüviserühm, kaubarühm
hyödykevirta	— hüvistevoog
investointipäätös	— investeerimisotsus, mahutamisotsus
investointitoiminta	— investeerimine, mahutamine
jalostus	— töötlemine
johdettua kysyntä	— tuletatud nõudlus
jousto	— elastsus
julkinen kysyntä	— ühiskondlik nõudlus
jäännös	— jääk, ülejääk
kannattavuus	— tasuvus, rentaablus
kansantalous	— rahvamajandus
kansantulo	— rahvatulu
kansantulonkorkeus	— rahvatulu suurus
kansantuotos	— rahvamajanduse kogutoodang
kappalekustannukset	— omahind
kassavaranto	— kassavaru, kassareserv
kauppa	— kaubandus, kauplemine, äri, kauplus
kauppatase	— kaubandusbilanss
kausivaihtelu	— hooajaline kõikumine
keskimääräiset kustannukset	— keskmised tootmiskulud, keskmine omahind
kestokulutustavarat	— kestva kasutatavad kaubad, püsikaubad
kiertokulku	— käive, ringlus, ringkäik
kiinteät kustannukset (KK)	— püsivkulud (PK)
kiinteät yksikkökustannukset	— omahinna püsivosa
kilpailu	— võistlus, konkurents
kilpailutyyppe	— võistlustüüp
KK	— PK (püsivkulud)
kokonaiskustannukset	— (tootmis)kulude üldsumma (TOS)
kokonaiskysyntä	— üldine nõudlus, üldine nõudmine, nõudluse üldmaht
kokonaistarjonta	— üldpakkumine

kokonaisyksikkö-

kustannukset

kolikot

korko

korkotulo

korvaus

korvaus riskista

korvaussuhteet

KOP

kotitalous

kuluttaja

kulutuksen rakenne

kulutus

kulutushyödyke

kulutusjousto

kulutussektori

kulutusyksikkö

kustannus

käteisraha

käytettävissä oleva tulo

(KOT)

kysynnän jousto

kysyntä

laatu

laskusuhtanne

laukkava inflaatio

liikenne

liikepankki

liikevaihtovero

lopullinen kuluttaja

lähiraha

maa

maatalous

maksukyky

maksusitoumus

maksutase

markkina

markkinahinta

markkinointi

markkinointiolosuhteet

meno

metsätalous

MK

monopolivaitto

MT

— täisomahind

— mündid, metallraha(d)

— kasvik, intress

— kasvikutulu

— hüvitus

— riskihüvitus

— asendussuhted

— KT (kasutatav tulu)

— kodumajand(us)

— tarbija

— tarbimisstruktuur

— tarbimine

— tarbimishüvis, tarbekaup

— tarbimise elastsus

— tarbimissektor

— tarbimisüksus

— tootmiskulu, kulu

— sularaha

— kasutatav tulu (KT)

— nõudmise elastsus

— nõudlus, nõudmine

— kvaliteet, headus

— langusolustik

— galopeeriv inflatsioon

— veondus, transport

— kauba(ndus)pank

— käibemaks

— lõpptarbija

— talletusraha

— maa(pind)

— põllumajandus

— maksevõime

— maksekohustus

— maksebilanss

— turg

— turuhind

— turustus, marketing

— turustusolud

— väljaminek, kulu

— metsamajandus

— MK (muutuvkulud)

— monopololne kasum

— MT (müügitulu, realiseerimine)

muutuvad kustannused	— muutuvkulud
muutuvad	
yksikkökustannused	— omahinna muutuvosa
määrä	— hulk, kogus
myynti	— müük, müümine, realiseerimine
myyntitulo	— müügitulu (MT)
nettokansantuotos	— rahvamajanduse netotoo-
markkinahinnoin (NKT mh)	dang turuhindades (RNT th)
nettokansantuotos tuotan-	— rahvamajanduse netotoo-
tokustannushintaan (NKT th)	dang omahinnas (RNT oh)
nettotuonti	— netosissevedu
nettovienti	— netoväljavedu
NKT mh	— RNT th (rahvamajanduse
	netotoodang turuhinnas)
NKT th	— RNT oh (rahvamajanduse
	netotoodang omahinnas)
omaisuusvero	— varandusemaks
omistaja	— omanik
osinkojako	— osakasude jaotamine
osinko	— osakasu
osto	— ost(mine)
ostohalu	— ostusooiv
osuuskassa	— ühiskassa, ühispank
palkka	— palk
palkkaero	— palgaerinevus(ed)
palkkaneuvottelu	— palgaläbirääkimised
palkkaraha	— palgaraha, palgafond
palkkatulo	— palgatulu
palvelus	— teenus
palvelustase	— teenindusbilanss
pankkiraha	— pangaraha
perhe	— pere(kond)
poistot	— amortisatsioonieraldised
pääoma	— kapital
pääoma-arvo	— kapitali väärtus
pääomahyödyke	— kapitalihüvis
päätöksentegija	— otsustaja
raaka-ainetuotanto	— toorainetootmine, materja-
	litootmine
rahanlyöntioikeus	— vermimisõigus
rahatalous	— rahandus
rahayksikkö	— rahaühik

rahoituspääoma	— finantskapital
rahoitustarve	— finantseerimisvajadus
ristijousto	— arenduselastsus
ruokakunta	— leibkond
setelikate	— (rahatähtede) kattevara
setelinanto-oikeus	— emissiooniõigus
setelistõ	— käibelolevad rahatähed, käibivate rahatähtede arv
setelit	— rahatähed
shekkitili	— tšekikonto
siirtotulot	— ülekandetulu
sijoituskysyntä	— mahutustenõudlus, investeeringute nõudlus
sijoitustoiminta	— investeerimine, mahutamine
sijoitustulot	— tulud investeringuist, investitsioonitulu(d)
sosiaalipoliitikka	— sotsiaalpoliitika
sosiaaliturva	— sotsiaalhooldus
suhdanne	— olustik, konjunktuur
suhdannevaihtelu	— konjunktuurilaine
suurtuotanto	— suurtootmine
säästamine	— säästmine, kokkuhoid(mine)
säästamispaätös	— säästmisotsus
säästö	— sääst, kokkuhoid, ökonoomia
säästöpankki	— hoiupank
taloudellisuus	— majanduslikkus
talouselämä	— majanduselu
talouspolitiikka	— majanduspoliitika
tarjonta	— pakkumine
tasapaino	— tasakaal
tase	— bilanss
tavara	— kaup
tavaratase	— kaubabilanss
teollisuus	— tööstus
tili	— konto
tilinpito	— raamatupidamine, arvestus
tilinpitoyksikko	— arvestusüksus
toimentulominimi	— elatusmiinimum
torikauppias	— turukaupmees
trendi	— trend
tulo	— tulu
tulojousto	— tuluelastsus

tulonsiirrot	— tulusiirded
tulopolitiikka	— tulupoliitika
tulotaso	— tulutase
tulovero	— tulumaks
tulli	— tollimaks
tuonti	— sissevedu, import
tuotannon perusyksikkö	— tootmisüksus
tuotannontekijät	— tootmistegurid, tootmisjõud
tuotanto	— tootmine, toodang
tuotantokustannukset	— tootmiskulud
tuotantokustannushinta	— omahind
tuotantosektori	— tootmissektor, -sfäär
tuotantotekijäkorvaus	— hüvitus tootmistegurite kasutamise eest
tuotantovaihtoehtot	— tootmisalternatiivid
tuotantoyksikkö	— tootmisüksus
tuote	— toode, saadus
tuotos	— toodang, produkt(sioon)
tuottaja	— tootja
tuottavuus	— tootlikkus
tuotto	— sissetulek, tulu
täydellinen kilpailu	— täiskonkurents
täydellinen monopoli	— täismonopol
täystyöllisyys	— täielik tööhõive
työ	— (inim)töö
työlisuus	— tööhõive
työmarkkinat	— tööturg
työntekijä	— töötegija
työn tuottavuus	— tööviljakus
työpanos	— tööpanus
työvoima	— tööjõud
ulkkomaankauppa	— väliskaubandus
ulkopuoliset tekijät	— välistegurid
V (voitto)	— K (kasum)
vaihtelu	— (konjunkturi)muutus
vaihtoehtotilanne	— alternatiivolukord
vaihtoraha	— vahetusraha
vaihtotase	— käibebilanss
valmistevero	— aktsiis, tootemaks
varasto	— laovar, ladu
vekseli	— veksel
velkasitumus	— võlakohustus
verotulo	— maksutulu
vienti	— väljavedu, eksport

virkamies	— teenistuja, ametnik
voitonjako	— kasumijaotus
voitto	— kasum, lõppkasum
vuokra	— üür
vuokratulo	— üüritulu
vuosituotto	— aastasissetulek
vuotuinen tuottoprosentti	— aastane sissetulekuprotsent
väestön määrä	— rahvaarv
välilliset verot	— kaudsed maksud
välttömät verot	— otsesed maksud
välttämättömyyshyödyke	— esmatarbekaup, vältimatult vajalik hüvis

YK	— TÖS (tootmiskulude üldsumma)
yhteismitallinen	— ühismöötn
yksikkökustannukset	— omahind
yksityinen kulutus	— eratarbimine, isiklik tarbimine
yksityinen kulutuskysyntä	— eratarbijate nõudlus, eranõudlus
yksityinen pääoma	— erakapital
ylellisyyshyödyke	— luksuskaup, luksushüvis
ylikuumeneminen	— ülekuumendumine
yrittäjä	— ettevõtja
yrittäjän tulo	— ettevõtjatulu
yrittäjätoiminta	— ettevõtja töö
yritys	— käitis, ettevõte
yritystulot	— käitiste tulud

Eesti — soome

aastane sissetulekuprotsent	—	vuotuinen tuottoprosentti
aastasissetulek	—	vuosituotto
abiraha	—	elinkeinotuki
aktsiis	—	valmistevero
alternatiivolukord	—	vaihtoehtotilanne
ametnik	—	virkamies
amortisatsioonieraldised	—	poistot
arenduselastsus	—	ristijousto
arvestus	—	tilinpito
arvestusüksus	—	tilinpitoyksikko
asendussuhted	—	korvaussuhteet
bilanss	—	tase
diskontokasvik	—	diskonttokorko
dotatsioon	—	elinkeinotuki
eelarve	—	budjetti
eksport	—	vienti
elastsus	—	jousto
elatumiskulud	—	elinkustannukset
elatusmaksumus	—	elinkustannukset, elatuskus- tannukset
elatusmiinimum	—	toimentulominimi
elatustase	—	elintaso
elatusvahend	—	elintarvike
elatusvahendite tootmine	—	elintarvike tuotanto
elukallidus	—	elinkustannukset
emissiooniõigus	—	setelinanto-oikeus
erakapital	—	yksityinen pääoma
eranõudlus	—	yksityinen kulutuskysyntä
eratarbijate nõudlus	—	yksityinen kulutuskysyntä
eratarbimine	—	yksityinen kulutus
esmatarbekaup	—	vältämättömyyshyödyke
ettevõte	—	yritys
ettevõtja	—	yrittäjä
ettevõtjatulu	—	yrittäjän tulo

ettevõtjatöö	— yrittäjätoiminta
ettevõtlustulu	— elinkeinotulo
finantseerimisvajadus	— rahoitustarve
finantskapital	— rahoituspääoma
galopeeriv infaltsioon	— laukkava inflaatio
haldus	— hallinto
headus	— laatu
hiiliv inflatsioon	— hiipivä inflaatio
hind	— hinta
hinnaelastsus	— hintajousto
hinnatõus	— hinnankorotus
hoiupank	— säästöpankki
hooajaline kõikumine	— kausivaihtelu
hulk	— määrä
hüperinflatsioon	— hyperinflaatio
hüvis	— hyödyke
hüviserühm	— hyödykeryhmä
hüvistevoog	— hyödykevirta
hüvitus	— korvaus
hüvitus tootmistegurite kasutamise eest	— tuotantotekijäkorvaus
import	— tuonti
(inim)töö	— työ
intress	— korko
investeerimine	— sijoitustoiminta, investointi-toiminta
investeerimisotsus	— investointipäätös
investeeringute nõudlus	— sijoituskysyntä
investitsioonitulu(d)	— sijoitustulot
isiklik tarbimine	— yksityinen kulutus
isiklik tulu (IT)	— henkilökohtainen tulo (HKT)
IT	— HKT (henkilökohtainen tulo)
jääk	— jäännös
K (kasum)	— V (voitto)
kapital	— pääoma
kapitalihüvis	— pääomahyödyke
kapitali väärtus	— pääomaarvo
kassareserv	— kassavaranto
kassavaru	— kassavaranto
kasum	— voitto

kasumijaotus	— voitonjako
kasutatav tulu (KT)	— käytettävissä oleva tulo (KOT)
kasvik	— korko
kasvikutulu	— korkotulo
kattevara (rahatähtedele)	— setelikate
kaubabilanss	— tavaratase
kaubandus	— kauppa
kaubandusbilanss	— kauppatase
kauba(ndus)pank	— liikepankki
kaubarühm	— hyödykeryhmä
kaudsed maksud	— välilliset verot
kaup	— hyödyke, tavara
kauplemine	— kauppa, kaupankäynti
kauplus	— kauppa, myymälä, liike
keskmised tootmiskulud	— keskimääräiset kustan-
	nukset
kestvalt kasutatavad kaubad	— kestokulutustavarat
kodumajand(us)	— kotitalous
kogus	— määrä
kokkuhoid	— säästö
kokkuhoidmine	— säästäminen
konjunktuur	— suhdanne
konjunktuurilaine	— suhdannevaihtelu
konjunktuurimuutus	— vaihtelu
konkurents	— kilpailu
konto	— tili
KT	— KOT (käytettävissä oleva tulo)
kulu	— kustannus, meno
kvaliteet	— laatu
käibebilanss	— vaihtotase
käibivate rahatähtede hulk	— setelistö
käibemaks	— liikevaihtovero
käitis	— yritys
käitiste. tulud	— yritystulot
käive	— kiertokulku
ladu	— varasto
laovarud	— varasto
langusolustik	— laskusuhdanne
leibkond	— ruokakunta
luksushüvis	— elintasohyödyke, ylellisyys-
	hyödyke
luksuskaup	— ylellisyyshyödyke

lõppkasum	— voitto
lõpptarbija	— lopullinen kuluttaja
maa(pind)	— maa
mahutamine	— investointitoiminta, sijoitus-toiminta
mahutustenõudlus	— sijoituskysyntä
majanduselu	— elinkeinoelämä, talous-elämä
majanduslikkus	— taloudellisuus
majanduspoliitika	— talouspolitiika
majandussubjekt	— elinkeinonharjoittaja
MK (muutuvkulud)	— MK (muuttuvat kustannuk-set)
maksebilanss	— maksutase
maksekohustus	— maksusitoumus
maksevõime	— maksukyky
maksutulu	— verotulot
marketing	— markkinointi
materjalitootmine	— alkutuotanto, raaka-aine-tuotanto
metallraha	— kolikot
metsamajandus	— metsätalous
mittemajanduslik väärtus	— ei-taloudellinen arvo
mitteäielik võistlus	— epätäydellinen kilpailu
monopoolne kasum	— monopolivoitto
MT (müügitulu)	— MT (myyntitulo)
muutuvkulud	— muuttuvat kustannukset
mündid	— kolikot
müügitulu	— myyntitulo
müük	— myynti
müümine	— myynti
netosissevedu	— nettotuonti
netoväljavedu	— nettovienti
nõudlus	— kysyntä
nõudluse elastsus	— kysynnän jousto
nõudluse üldmaht	— kokonaiskysyntä
nõudmine	— kysyntä
olustik	— suhdanne
omahind	— kappalekustannukset, kokonaisyksikkökustannuk-set, yksikkökustannukset
omahinna muutuvosa	— muuttuvat yksikkökustan-nukset

omahinna püsivosa	— kiinteät yksikkökustannukset
omanik	— omistaja
osakasu	— osinko
osakasude jaotamine	— osinkonjako
ost(mine)	— osto
ostusoov	— ostohalu
ostsesed maksud	— välittömät verot
otsustaja	— päätöksentegija
pakkumine	— tarjonta
palgafond	— palkkaraha
palgaerinevus(ed)	— palkkaero
palgaläbirääkimised	— palkkaneuvottelu
palgaraha	— palkkaraha
palgatulu	— palkkatulo
palk	— palkka
pangad	— pankit
pangaraha	— pankkiraha
pere(kond)	— perhe
püsivkulud (PK)	— kiinteät kustannukset (KK)
produkt(sioon)	— tuotos
põllumajandus	— maatalous
püsikaubad	— kestokulutustavarat
PK (püsikulud)	— KK (kiinteät kustannukset)
raamatupidamine	— tilinpito
rahandus	— rahatalous
rahatähed	— setelit
rahatähtede arv	— setelistö
rahaühik	— rahayksikkö
rahvaarv	— väestön määrä
rahvamajandus	— kansantalous
rahvamajanduse brutotoo-	— bruttokansantuotos (BKT)
dang	
rahvamajanduse kogutoo-	— kansantuotos
dang	
rahvamajanduse netotoo-	— nettokansantuotos tuotan-
dang omahinnas (RNT oh)	tokustannushintaan (NKT th)
rahvamajanduse netotoo-	— nettokansantuotos markki-
dang turuhindades	nahinnoin (NKT mh)
rahvatulu	— kansantulo
rahvatulu suurus	— kansantulonkorkeus
RBT	— BKT (bruttokansantuotos)
reeglipäratud muutused	— epäsäännöllinen vaihtelu
rent	— vuokra

rentaablus	— kannattavuus
realisatsioon	— MT (myyntitulo)
ringkäik	— kiertokulku
ringlus	— kiertokulku
riskihüvitus	— korvaus riskista
RNT th	— NKT mh (nettokansantuotos markkinahinnoin)
RNT oh	— NKT th (nettokansantuotos tootantokustannushintaan)

saadus	— tuote
sissevedu	— tuonti
sotsiaaltoetus	— sosiaaltoetus
sotsiaalpoliitika	— sotsiaalpolitiikka
spekulatsioon	— havittelu
sularaha	— käteisraha
suurtootmine	— suurtootanto
sääst	— säästö
säästmine	— säästtäminen
säästmisotsus	— säästämispäätös
sõrkiv inflatsioon	— hõlkkävä inflaatio

talletusraha	— lähiraha
tasakaal	— tasapaino
tasuvus	— kannattavuus
tarbekaupad	— kulutushyödykkeet
tarbija	— kuluttaja
tarbimine	— kulutus
tarbimise elastsus	— kulutusjousto
tarbimishüvis	— kulutushyödyke
tarbimissektor	— kulutussektori
tarbimisstruktuur	— kulutuksen rakenne
tarbimisüksus	— kulutusyksikkö
teenindusbilanss	— palvelustase
teenistuja	— virkamies
teenus	— palvelus
toiduaine	— elintarvike, ruokatarvike
toidukaup	— elintarvike
toidukaupade tootmine	— elintarviketuotanto
tollimaks	— tulli
toodang	— tuotos, tuotanto
toode	— tuote
toorainetuotmine	— raaka-ainetuotanto
tootemaks	— valmistevero
tootja	— tuottaja
tootlikkus	— tuottavuus
tootmine	— tuotanto

tootmisalternatiivid	— tootantovaihtoehdot
tootmisjõud	— tootannontekijät
tootmiskulu	— kustannus, tootantokustannukset
tootmiskulude üldsumma (TOS)	— kokonaiskustannukset (YK)
tootmisesektor	— tootantosektori
tootmistegurid	— tootannontekijät
tootmisüksus	— tootantoyksikkö, tootannon perusyksikkö

trend	— trendi
tšekikonto	— shekkitali
tuletatud nõudlus	— johdettua kysyntä
tulu	— tulo
tulud investeringuist	— sijoitustulot
tuluelastsus	— tulojousto
tulumaks	— tulovero
tulupoliitika	— tulupolitiikka
tulustiirded	— tulonsiirrot
tulutase	— tulotas
turg	— markkina
turuhind	— markkinahinta
turukaupmees	— torikauppias
turustus	— markkinointi
turustusolud	— markkinointiolosuhteet
täielik tööhõive	— täystyöllisyys
täiskonkurents	— täydellinen kilpailu
täismonopol	— täydellinen monopol
täisomahind	— kokonaisyksikkökustannukset

tööhõive	— työllisyys
tööjõud	— työvoima
tööpanus	— työpanos
töötægija	— työntekijä
töötlemine	— jalostus
tööturg	— työmarkkinat
tööstus	— teollisuus
tööviljakus	— työn tuottavuus
TOS (tootmiskulude üldsumma)	— YK (kokonaiskustannukset)

vaegkonkurents	— epätyydellinen kilpailu
vahetusraha	— vaihtoraha
varandusemaks	— omaisuusvero
veksel	— vekseli
veondus	— liikenne
vermimisõigus	— rahanlyöntioikeus

võlakohustus	— velkasitoumus
võistlus	— kilpailu
võistlustüüp	— kilpailutyyppi
väliskaubandus	— ulkomaankauppa
välistegurid	— ulkopuoliset tekijät
väljaminek	— meno
väljavedu	— vienti
vältimatult vajalik hüvis	— välttämättömyyshyödyke
väärtus	— arvo

äri

— kauppa

ökonoomia

— säästö

ühiskassa	— osuuskassa
ühiskondlik nõudmine	— julkinen kysyntä
ühismõõtne	— yhteismitallinen
ühispank	— osuuskassa, osuuspankki
üldine nõudlus	— kokonaiskysyntä
üldine nõudmine	— kokonaiskysyntä
üldpakkumine	— kokonaistarjonta
ülejääk	— jäännös
ülekandetulu	— siirtotulot
ülekuumendumine	— ylikuumeneminen
üür	— vuokra
üüritulu	— vuokratulo

Korpela, Asko

K 68 Turumajanduse põhijooned. — Tln.: Olion, 1991. 96 lk.

ISBN 5—450—01409—0

Oivaline lühimonograafia tutvumiseks turumajanduse põhitõdedega: haarab laia hulga mikro- ja makroökoonoomilisi mõisteid, kergesti arusaadav ja populaarselt esitatud, ei eelda erilisi majandusalseid või matemaatilisi eelteadmisi.

Isemajandamisele pürivas Eestis ajakohane ja vajalik raamat kõige laiemale lugejaskonnale.

TL—3—90

65

Asko Korpela

TURUMAJANDUSE PÕHIJOONED

Vastuseid küsimustele,
millest sõltub tootmine ja tarbimine,
nõudmine ja pakkumine?
kuidas saadakse ja jaotub rahvatulu?
millest tuleneb palkade erinevus?
mis kujundab kasumit? mille poolest
erinevad täis- ja vaegkonkurents?
mitut liiki raha on olemas? milline on
väliskaubanduse ja käibiva paberraha
hulga seos? missugused on
majanduselu neli tähtsaimat muutust?
mis määrab konjunkturi? kuidas sobitada
omavahel inflatsiooni ja täielikku
tööhõivet? mismoodi tõsta palka,
põhjustamata inflatsiooni? kuidas
möödetakse elatustaset?
Ja veel paljule muule.